STUDIER

ÖVER

GENUSVÄXLINGEN

I

FORNVÄSTNORDISKA OCH FORNSVENSKA

AV

WILHELM CEDERSCHIÖLD

GÖTEBORG
WETTERGREN & KERBER

3 Kr.

STUDIER

ÖVER

GENUSVÄXLINGEN

I

FORNVÄSTNORDISKA OCH FORNSVENSKA

AKADEMISK AVHANDLING,

SOM MED TILLSTÅND AV

VITTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETEN

I UPPSALA

FÖR ERHÅLLANDE AV FILOSOFISK DOKTORSGRAD

TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES

Å LÄROSALEN N:o IV

LÖRDAGEN DEN 15 MARS 1913

KL. 10 F. M.

ACAD
LUGD.BAT.
BIBL.

AV

WILHELM CEDERSCHIÖLD

FILOSOFIE LICENTIAT AV GÖTEBORGS NATION

GÖTEBORG 1913

WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.

Ur: Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets- Samhälles Handlingar. Fjärde följden. XIV.

Förord.

Då jag nu avslutar tryckningen av dessa mina »Studier», önskar jag offentligen frambära mina tacksägelser till dem, som befordrat mitt arbete. I främsta rummet gäller detta ledarna av mina licentiatstudier, professorerna Adolf Noreen, Otto von Friesen, Evald Lidén och docenten Bengt Hesselman, av vilka den förstnämnde givit mig anvisning på ämnet för denna avhandling. För många goda lärdomar och mycken välvilja står jag i stor tacksamhetsskuld till dessa mina lärare. Professor Knut Söderwall har meddelat mig åtskilliga språkprov ur såväl egna som Svenska akademiens excerptsamlingar och därjämte benäget granskat en del av mitt korrektur, för vilket allt jag till honom frambär mitt hjärtliga och vördnadsfulla tack. För välvilligt biträde vid korrekturläsningen har jag dessutom att förbindligast tacka bibliotekarien dr Lars Wåhlin, läroverksadjunkten Carl Rebbe och fil. mag. Pelle Holm. Vidare har jag under arbetets gång rönt stort tillmötesgående av tjänstemännen vid Universitetsbiblioteket i Uppsala, vid Det Kongl. Bibliotek i Köpenhamn och Stadsbiblioteket i Göteborg, varför jag ber att få framföra mitt varma tack.

Och slutligen erkänner jag min förbindelse till Göteborgs Kgl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhälle, som i sina Handlingar berett en plats åt detta mitt arbete.

Göteborg i februari 1913.

WILHELM CEDERSCHIÖLD.

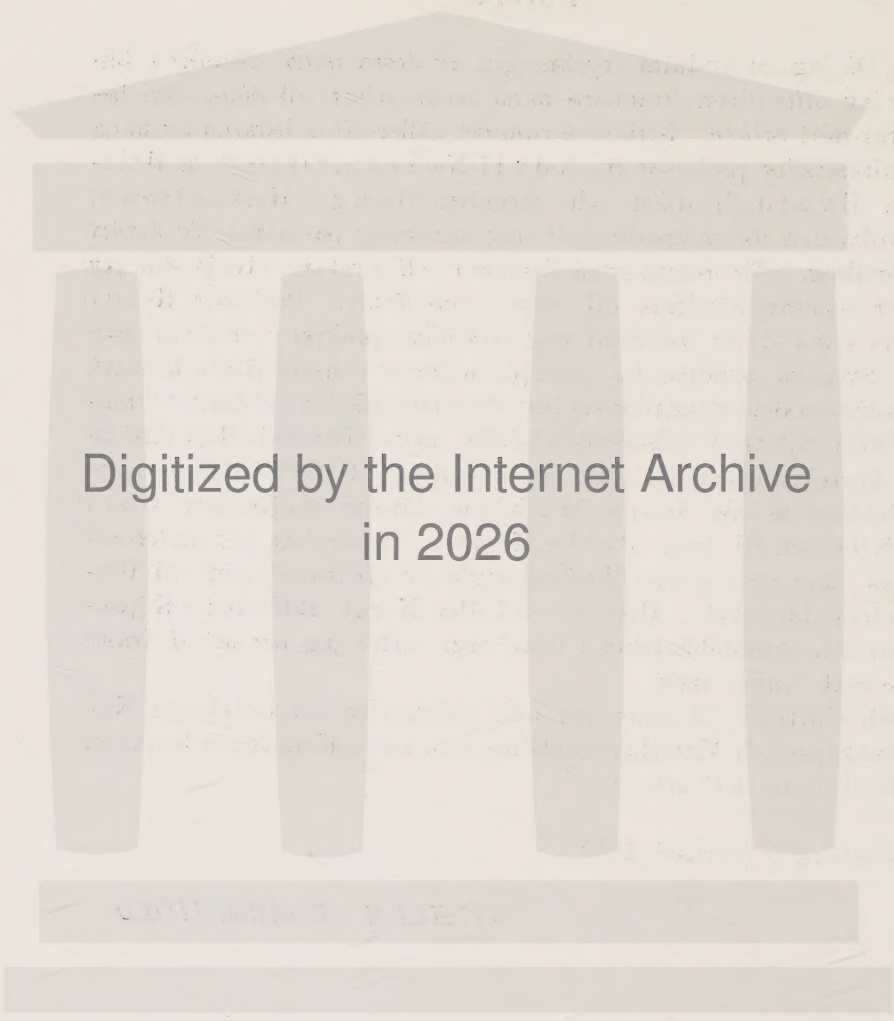

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/IA41523710_0039

Innehåll.

Sid.

I. **Genus, sexus och grammatiskt genus** 1

II. **Maskulina och neutrala a-stammar** 6
1. *(s)tra-avledningarna* 6
A. De fornvästnordiska *(s-)tra*-avledningarna 6
B. De fornsvenska *(s-)tra*-avledningarna 16
2. *Några andra neutrala a-stammar, som övergått till maskulina a-stammar* 21
3. *Maskulina a-stammar, som övergått till neutrala a-stammar* 25
4. *Maskulina a-stammar med kollektiv betydelse och neutrala pluraler* .. 27
a) Maskulinum sing. > neutrum plur. 27
b) Neutrum plur. > maskulinum sing. 32

III. **Enstaviga a- och ō-stammar på lång vokal** 35

IV. **Neutrala a-stammar och feminina ō-stammar** 38
A. Neutrum pluralis > femininum singularis 38
B. Femininum singularis > neutrum pluralis 40

V. **Maskulina i-stammar och neutrala a-stammar** 41
A. Avledningar på *-skap* 41
B. Verbalabstrakter 55

VI. **Feminina i-stammar** 58
A. Feminina *ti-* och *iþa*-avledningar samt neutrala *a*-stammar på dental 58
B. Feminina *i*-stammar och neutrala *ia*-stammar i mlt. lånord 62

VII. **De svaga neutrerna** 73
1. Feminin *ō*-stam > neutral *an*-stam 73
2. Neutrala och maskulina *an*-stammar 73
3. Neutrala *an*-stammar och feminina *ōn*-stammar 75

VIII. **Feminina īn-stammar och neutrala ia-stammar** 77
A. *Neutral ia-stam > feminin īn-stam* 77
B. *Feminina īn-stammar > neutrala ia-stammar* 80

IX. **Enstaviga konsonantstammar** 89
1) Maskulin *nd*-stam > feminin konsonantstam 89
2) Maskulina konsonantstammar > neutrala *a*-stammar 90
3) Enstaviga feminina konsonantstammar > neutrala *a*-stammar 92

Sid.

X. **Återblick och resultat** 93
1) Bevarande faktorer 93
2) Destruktiva faktorer 96
3) Återuppbyggande faktorer 97
4) Lånordens genus 103

Exkurs över suffixet (s-)tra i västnordiskan 109
1) Biformen *-stra* 109
2) Suffixets form i fvn 109
3) *tra*-avledningarnas bildning 110
a) Deverbativa bildningar 110
b) Denominativa bildningar i de nordiska språken? 112
4) Betydelseutvecklingen 115
5) Översikt över de fornvästnordiska *(s-)tra*-avledningarna 118

Index 127

Förkortningar.

Litteratur.

För fornsvenska texter användas i regel samma förkortningar som i Söderwalls Ordbok öfver svenska medeltidsspråket, för fornvästnordiska prosatexter i regel samma förkortningar som i Fritzners Ordbog over det gamle norske Sprog. Undantagen anföras här nedan. Förkortningar av titlar på anförda eddasånger återfinnas i regel i Geringss Vollständiges Wörterbuch zu den Liedern der Edda (texten enligt Bugge). Annan fornvästnordisk poesi citeras på samma sätt som i Egilssons Lexicon Poeticum. De förkortningar av svenska och norska ortnamn, som av mig använts, återfinnas i Rietz', Aasens och Ross' dialektordböcker. De språkvetenskapliga arbeten och källskrifter, som i avhandlingen citeras med angivande av fullständig titel, upptagas naturligtvis icke här nedan.

Aa., Aasen = Ivar Aasen, Norsk Ordbog, 1873.

A. F. Dalin = A. F. Dalin, Ordbok öfver svenska språket, 1850—53.

Aisl. = Adolf Noreen, Altisländische und altnorwegische Grammatik, dritte Aufl., 1903.

Ark. = Arkiv för nordisk filologi.

Aschw. = Adolf Noreen, Altschwedische Grammatik, 1904.

Bellman = C. M. Bellman, Valda skrifter, utg. av P. A. Sondén, 1835—36.

Bidr. t. Åbo stads hist. = Bidrag till Åbo stads historia, utg. av bestyrelsen för Åbo stads historiska museum, 1884 o. följ. år.

Bj. = Bjärköa-rätten, utg. av C. J. Schlyter.

Brate, Dala l. böjn. = E. Brate. Dalagens böjningslära, 1890.

Brgm. Grdr., Brugmann Grdr. = Karl Brugmann Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen.

Chr. L. L. = Konung Christoffers landslag, utg. av C. J. Schlyter.

Cod. Bergm. = Codex Bergmanianus, Lunds Universitetsbibliotek.

Cod. Holm. D. 4. = Codex Holmiensis D. 4, Kungl. biblioteket, Sthlm.

Cod. Ox. = Codex Oxenstiernianus, Kungl. biblioteket, Sthlm.

Cod. Reg. 1812 = Ludvig Larsson, Äldsta delen af cod. 1812 4:to gml. kgl. samling på kgl. biblioteket i København, 1883.

Cod. Ve. = Codex Verelianus, Kungl. biblioteket, Sthlm.

Dahlman Reddej. = K. Dahlman, Svenska red-dejan eller välöfvade hushållerskan, 2 uppl., Västerås 1772.

Da. L. = Dalalagen, utg. av C. J. Schlyter under titeln »Den äldre codex av westmannalagen».

Dalin Vitt. = Olof von Dalin, Vitterhetsarbeten I—VI, Sthlm 1767.

Eg., Egilsson = Sveinbjörn Egilsson, Lexicon Poëticum antiquæ linguæ septentrionalis, 1860.

Eneman = M. O. Eneman, Resa i Orienten 1711—1712, utg. av K. U. Nylander, 1889.

Falk och Torp = Hjalmar Falk og Alf Torp, Etymologisk Ordbog over det norske og det danske Sprog, 1903—06.

Fr., Fr². = Johan Fritzner, Ordbog over det gamle norske Sprog, 2 udgave 1886—96.

Fred. = Hertig Fredrik af Normandie, utg. i Svenska fornskiftsällskapets samlingar av J. A. Ahlstrand, 1853.

Gering = Hugo Gering, Vollständiges Wörterbuch zu den Liedern der Edda, 1903.

G. L. = Gottlandslagen, utg. av C. J. Schlyter.

Grubb = C. L. Grubb, Penu proverbiale, thet är: Ett ymnigt förråd af . . . swenske ordseder och lärespråk, 2 uppl. 1678.

Háv. = Hávamál.

Hávarð. = Hávarðar saga Ísfirðings, utg. av G. Thordarson, 1860.

Hertzberg = Gustav Storm och Ebbe Hertzberg, Norges gamle Love indtill 1387, Bd. 5.

H. L. = Helsingelagen, utg. av C. J. Schlyter.

Hom. = Homiliu-bók, utg. av Theodor Wisén, 1872.

Hægstad och Torp = Marius Hægstad og Alf Torp, Gamalnorsk Ordbog, 1909.

Idg. Forsch. = Indogermanische Forschungen.

Kalkar = Otto Kalkar, Ordbog til det ældre danske Sprog, 1881—1907.

Kluge, Etym. Wb. = Friedrich Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, 1910.

Kluge N. S. = Friedrich Kluge, Nominale Stammbildungslehre der altgermanischen Dialecte, 1886.

Kr. = Olai Petri Svenska krönika, utg. av G. E. Klemming, 1860.

Larsson, Ordf. = Ludvig Larsson, Ordförrådet i de älsta isländska handskrifterna, 1891.

Lexer = Matthias Lexer, Mittelhochdeutsches Handwörterbuch, 1872—78.

Lind = O. Lind, Ordabok på tyska och svänska, så ock på svänska och tyska, 1749.

Linné Diet. = Linnés Dietetik, utg. av A. O. Lindfors, 1907.

Lyd. = Lydekini excerpter och anteckningar, utg. av H. S. Collin o. C. J. Schlyter i Corpus I.

M. E. L. L. = Konung Magnus Erikssons landslag, utg. av C. J. Schlyter.

Murenius, Acta Visit. = B. Murenius, Visitationsprotokoller för 1637—66, utg. av R. Herzberg, 1890.

Noreen, Gesch, der Nord. Spr. = Adolf Noreen, Geschichte der nordischen Sprachen, zweite Aufl. (Sonderabdruck aus der zweiten Auflage von Pauls Grundriss der germanischen Philologie).

Porthan, Bref t. samtida = Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida, utg. av Ernst Lagus, Skrifter utg. af Svenska litteratursällskapet i Finland, bd. 38.

R. A. II = Svenska riksdagsakter . . . 1521—1718, II, 1887—91.

Ross = Hans Ross, Norsk Ordbog, 1895.

Rydqvist S. S. L. = Johan Er. Rydqvist, Svenska språkets lagar, I—VI, 1850—83.

Rz, Rietz = Johan Ernst Rietz, Ordbok öfver svenska allmogespråket, 1867.

S. A. O. B. = Ordbok öfver svenska språket, utg. av Svenska akademien, 1893 o. följ. år.

S. A. O. L. = Ordlista öfver svenska språket, utg. av Svenska akademien, 7:de uppl. 1900.

Sahlstedt, Sahlstedt, Ordb. = Abraham Sahlstedt, Svensk ordbok, 1773.

Schagerström O. t. lån m. *kt.* = August Schagerström, Om tyska lånord med *kt* i medeltidssvenskan, 1880.

Schl., Schlyter = C. J. Schlyter, Ordbok till samlingen af Sveriges gamla lagar, 1877.

Sch. u. Lü., Schiller u. Lübben = Karl Schiller u. Aug. Lübben, Mittelniederdeutsches Wörterbuch, 1875—81.

Sdw. = K. F. Södervall, Ordbok öfver svenska medeltidsspråket, 1890 o. följ. år.

Serenius, Eng. åkerm. = Jakob Serenius, Engelska åkermannen och fåraherden . . ., 1727.

Skirn. = Skirnesmål.

Små. L. = Kristnu-balken af smålandslagen, utg. av C. J. Schlyter.

St. L. = Konung Magnus Erikssons stadslag, utg. av C. J. Schlyter.

Tamm. Forn. Fem. på *ti* och *iþa* = Fredrik Tamm, Om fornnordiska feminina afledda på *ti* och på *iþa*, 1877.

Tamm, Sv. Et. Ordb. = Fredrik Tamm, Etymologisk svensk ordbok, 1890—1905.

Thork. Suppl. = Jón Thorkelsson, Supplement til islandske Ordbøger, I—IV, 1876—99.

Urg. = Adolf Noreen, Abriss der urgermanischen Lautlehre, 1894.

Wallenius = Gabriel Wallenius, Project af svensk grammatica, 1682.

Vgf., Vigfusson = Gudbrand Vigfusson, An icelandic-english dictionary, 1874.

Vg. L. I = Äldre västgötalagen, utg. av H. S. Collin och C. J. Schlyter.

Vg. L. II = Yngre västgötalagen, utg. av H. S. Collin och C. J. Schlyter.

Vidh. = Vidhemsprästens anteckningar, utg. av H. S. Collin och C. J. Schlyter under titeln »Åtskilliga anteckningar af okänd författare» i Corpus I.

Wivallius = Henrik Schück, Lars Wivallius, hans lif och dikter, I, II, 1893—95.

Vm. L. = Den yngre codex af westmannalagen, utg. av C. J. Schlyter.

Växiö domk. akt. = Växiö domkapitels akter, handskrift i Växiö.

Växiö rådstur. prot. = Växiö rådsturätts protokoll, handskrift i i Växiö.

Ög. L. = Östgötalagen, utg. av H. S. Collin och C. J. Schlyter.

Öfriga förkortningar.

a. = anmärkning.
a. a. = anförd avhandling.
dal. = dalamålet.
eg. = egentligen.
fvn. = fornvästnordisk (-a, -t)
hskr. = handskrift (-er).
ib. = ibidem.
koll. = kollektiv (-um, -er).
syn. = synonym (-er).
urg. = urgermanska.
vgm. = västgermanska.
v. l. = varians lectio.
västg. = västgötsk (-a).

De förkortningar, som här förbigåtts, torde vara antingen så allmänt brukliga eller så lätt genomskinliga, att de ej behöva förklaras.

I.

GENUS, SEXUS OCH GRAMMATISKT GENUS.

Redan då vi påträffa de äldsta spåren av germanernas språk, finna vi, att alla dess nomina genom vissa suffix äro uppdelade på stora formgrupper eller stammar. Vid sidan av denna stamindelning går en annan, troligen yngre men lika vittomfattande indelning, vars gränser stundom löpa jämsides med stamgruppernas, men lika ofta skära dem. Det är *genusindelningen*.

Denna är på sätt och vis mera genomgripande än stamindelningen. Ty ej nog med att den liksom stamindelningen satt sin prägel på substantivens och adjektivens flexion, när man använder ett substantiv av ett visst genus och vill därtill foga ett adjektiv som attribut, måste ju även adjektivet böjas till genus. På samma sätt, då man vill ersätta substantivet med ett pronomen, under det att ingenting hindrar, att t. ex. ett *u*-stamsadjektiv fogas till ett *a*-stamssubstantiv. Sedd från denna synpunkt, har den rent formella företeelse, som vi kalla genus, större likhet med numeruskategorien. Den sistnämnda är dock till sin betydelse lätt att genomskåda. Men granska vi genus från betydelsens synpunkt och söka efter den princip enligt vilken substantiven uppdelats i maskuliner, femininer och neutrer, visar det sig strax, att den formellt taget enhetliga företeelsen egentligen innebär två helt skilda saker.

I vissa fall är genus ett medel att i språket ge uttryck åt den naturliga könsolikheten mellan män och kvinnor, hanar och honor. På samma sätt som man t. ex. genom ett deminutivsuffix kan beteckna ett föremåls litenhet, genom patronymicumsuffix en persons egenskap att härstamma från en annan, genom vissa ändelser tillkännage, om man talar om ett eller om flera föremål, kan man ju genom en ändelse t. ex. *-ō(n)* i got. *swaíhrō*, svärmoder, utmärka,

att man talar om en kvinna eller genom en ändelse *-a(n)* i t. ex. got. *swaíhra*, svärfader, att man talar om en man*. De substantiv, som beteckna män och hanar, äro vanligen maskulina *a*- och *an*-stammar, de, som beteckna kvinnor och honor, vanligen feminina *ō*-, *ōn*- och *īn*-stammar. Namn på manliga varelser bildas i synnerhet genom sådana suffix som *-ja*, *-jan*, *-arja*, *-ila*, *-inga*, och *-iu*, namn på kvinnliga varelser genom *-jōn*, *-injōn*, *-isjō*-, *-usjō*-, *-ikōn*, *-astrjōn* m. fl. (K l u g e, N. S. s. 5—26). Därjämte skiljas substantiv, som beteckna varelser av olika kön på känt sätt genom olika ändelser och former av adjektiv och pronomina.

Denna språkliga företeelse är känd under namnen naturligt genus, sexuellt genus eller *sexus*.

Men dessutom antaga även de övriga substantiven, de, som icke beteckna hanar eller honor, samma stamsuffix och kasusändelser, samma former av adjektiv och pronomen, som de med sexus försedda orden, och det vanligen utan att man i ordens betydelse kan spåra något som helst samband med de levande varelsernas kön. Därjämte har vid sidan av maskulinum och femininum uppkommit ett tredje genus, neutrum, som icke motsvaras av något naturligt kön men likväl kommer att jämställas med de båda andra genera och antaga alldeles analoga språkliga uttrycksmedel. Dessa företeelser brukar man som bekant kalla *grammatiskt genus***.

Anledningen till att man kommit att i språket särskilja t. ex. nysv. *hund* och *hynda*, fvn. *sá hinn góði maðr* och *sú hin góða kona* är ju lätt begriplig. De olika beteckningarna för sexus sätta oss ju i stånd att med små medel i ett särskilt fall uttrycka våra tankar. Vi slippa därigenom ifrån långa och besvärliga omskrivningar med »manlig» och »kvinnlig», »av manligt kön» och »av kvinnligt kön» el. dyl. Uttrycksmedlen för sexus motsvara alltså ett verkligt behov. De bidraga till att göra språket praktiskt och lätthanterligt.

Det grammatiska genus är däremot en till synes fullkomligt regellös uppdelning av språkets substantiv på tre formkategorier,

---

* Denna företeelse behandlas närmare av K l u g e, § 2—51, H e l l q u i s t, Ark. VII s. 28 f., 44 f., B r u g m a n n, Grdr. II. 1. s. 313 f. m. fl.

** Jag är övertygad om, att jag icke ger anledning till oklarhet eller missförstånd, då jag i avhandlingen för korthetens skull kallar även denna företeelse för »genus», och jag tror mig med denna strängt taget förkastliga användning av en term i två bemärkelser vara i överensstämmelse med allm. praxis.

som tyckas sakna hvarje betydelseinnehåll, fastän de under språkets utvecklingsgång i enstaka fall kunna komma att begagnas som medel att uttrycka en del betydelsedistinktioner t. ex. fsv. *hember* m., värld, *hem* n., hem, nysv. *en ök* = ett spann dragare, *ett ök* = en dragare o. s. v.

Det grammatiska genus kan också som t. ex. i engelskan alldeles dö ut utan att därmed vålla någon olägenhet och utan att ersättas, eller det kan delvis försvinna som i franskan och de nyskandinaviska språken. Sexus däremot lever kvar, fastän dess uttrycksmedel kunna bli något reducerade.

Ställd inför dessa fakta, kan man knappast värja sig för frågorna: Vad betyder då ursprungligen det grammatiska genus? Hur har det uppkommit? Ha de båda företeelserna sexus och grammatiskt genus något samband med varandra?. Den omständigheten, att de använda alldeles samma formella uttrycksmedel, tycks ju tyda på att så skulle vara fallet. Dessa frågor höra emellertid enligt B r u g m a n n s på lång erfarenhet grundade utlåtande till de mest invecklade och svårlösta inom hela språkvetenskapen, och då jag icke kan komma med något bidrag till deras lösning, inskränker jag mig till att anföra några av de uppsatser, vari ämnet debatteras*. Det kan dock förtjäna framhållas, att en av de första, som opponerar mot den romantiska filologiens försök att härleda det grammatiska genus ur ordens betydelse är svensken E s a i a s T e g n é r d. y., som redan 1880 i »Språkets makt över tanken» s. 74 bl. a. säger: »Men ju mer man studerar den indo-europeiska genusutvecklingens historia, dess fastare stadgas man i den åsikten, att ordens fördelning på olika grammatiska genus i mycket ringa grad utgår från en poetisk naturåskådning, men däremot väsentligen bestämmes av rent yttre fonetiska förhållanden och språkliga analogier.» Med dessa ord har T e g n é r formulerat det huvudresultat, som den kritiska filologien genom sina detaljundersökningar över detta ämne långt senare nått fram till.

---

* Den äldre uppfattningen försvaras av J a c o b G r i m m i Deutsche Grammatik Bd. 3., samt R o e t h e: Vorrede zum Neudruck der Grimmschen Grammatik Bd. 3. 1889 och Anzeiger für deutsches Altertum XVII s. 181. En modärnare uppfattning företrädes främst av B r u g m a n n i Techmers Internationale Zeitschrift für Sprachwissenschaft IV s. 100., samt i »The nature and origin of the noun genders.» New York 1897, vidare av M i c h e l s i »Germania» XXXVI s. 121 m. fl.

Den ovan berörda polemiken om uppkomsten av grammatiskt genus berör egentligen endast gram. mask. och fem. Genus neutrum är senare tillkommet och dess uppkomsthistoria är klarlagd av Johannes Schmidt i hans arbete: »Die Pluralbildungen der Indogermanischen Neutra». Med utgångspunkt från en del fall i äldre grekiska, där neutrala pluraler stå med verbet i sing., har S. lyckats upvisa, att de olika neutrala pluralformerna ursprungligen äro kollektiva feminina singularformer.

Brugmann förlägger det grammatiska genus' uppkomst till det indo-europeiska urspråket, och även i de äldsta språk vi känna äro ju genuskategorierna redan färdigbildade och ha genomträngt språket på ett sätt, som visar, att en lång utveckling försiggått. Några fakta tyckas visa, att det tog mycket lång tid, innan genusbegreppet fullständigt genomsyrade språket och förvärvade alla sina språkliga uttrycksmedel. Det tycks mig, som om man t. o. m. på germanskt område skulle kunna konstatera en utveckling i denna riktning.

De mask. *i*-stammarna i gotiskan skilja sig från de feminina i sing. Men detta beror endast på att de i sing. antagit de mask. *a*-stammarnas böjning. Tidigare ha mask. och fem. *i*-stammar böjts lika. Och de mask. och fem. *u*-stammarna böjas, som bekant, fullkomligt lika. I urgerm. ha alltså, bortsett från neutrerna, *a*- och *an*-stammar varit maskuliner, *ō*-, *ōn*- och *īn*-stammar feminina, men *i*- och *u*-stammar både mask. och fem. utan skillnad i böjningen mellan genera..

Anmärkningsvärt är, att icke heller *r*-stammarna, som dock alla ha antingen mask. eller femin. sexus, från början skilja mask. och fem. genom olika böjningsändelser. Mask. och fem. *r*-stammar böjas lika i got. och fvn. och delvis även i fht. och ags.

Redan got. har alltså, som nyss framhölls, börjat skilja de mask. och fem. *i*-stammarna åt. Fht., som representerar ett senare utvecklingsstadium, har gått ett steg längre. Där ha de fåtaliga fem. blivit utträngda ur *u*-stammarnas grupp (som f. ö. är stadd i upplösning, varför förhållandena här ej äro så belysande) och anslutit sig till andra böjningstyper, under det att *i*-stammarna förhålla sig på samma sätt som i got.

I urn. böjdes förmodligen de mask. och fem. *i*-stammarna lika. (*Noreen*, Gesch. der Nord. Spr. § 193), men i fvn. skiljas de isär, bl. a. därigenom att fem. i sing. ha antagit *ō*-stamsböjning En ringa

rest af den gamla, gemensamma böjningen bevara endast de bekanta *brúþr, nauþr, Urþr* etc. De fvn. *u*-stammarna äro som bekant endast mask. Men tidigare ha även de nord. spr. haft fem. *u*-st. t. ex. *Niǫrþr* (K o c k, Zeitschr. f. d. Phil. XXVIII, 289), *hǫnd* (Aisl. § 406 a. 2.) och det är troligt, att dessa i urn. böjts lika med de mask. *u*-stammarna. I fvn. äro alltså genera fullständigt skilda åt i böjningen hos *i*- och *u*-stammar.

Det förefaller mig, som om här förelåge en utveckling. Genusbegreppet arbetar på att fullständigt genomtränga substantivens böjning, och detta tillgår antingen så, att orden tillhörande det ena genus bli utträngda ur böjningsgruppen (de fem. *u*-stammarna) eller så att mask. låna böjningsändelser från de mask. *a*-stammarna och den fordom gemensamma böjningen blir utmärkande för fem. (de got. *i*-stammarna) eller femininerna låna ändelser från de fem. *ō*-stammarna. Denna utveckling tycks ha nått sin kulmen ungefär på fisl:s och ä. fsv:s tid. Därefter börjar böjningssystemet långsamt upplösas. De olika generas böjningsformer bli alltmer lika varandra. Massor av lånord komma in i språket och bidraga till att öka förvirringen i genusförhållandena. Denna utveckling är det, som resulterar i att gränserna mellan gram. mask. och fem. ej längre kunna upprätthållas, utan de sammansmälta till ett gemensamt realgenus. Det är huvudsakligen början av denna upplösningsperiod, som jag gjort till föremål för mina undersökningar, och det var min avsikt att genom en noggrann undersökning av ordgrupper och enstaka ord, som övergått från ett genus till ett annat eller vacklat mellan genera, försöka åtminstone på några punkter kasta ljus över den språkliga företeelse, vi kalla genusväxling. Att i detalj behandla alla de genusväxlingar, man påträffar inom fsv., överstiger måttet av en avhandling. Men jag har trott mig snarare skola nå resultat genom att utvälja ett fåtal fall och undersöka dessa så grundligt, som det varit mig möjligt, än om jag givit en översikt över hela materialet.

II.

MASKULINA OCH NEUTRALA A- STAMMAR.

1.

(-s-) t r a-a v l e d n i n g a r n a.

Gotiskan och de indoeuropeiska språk, vi känna från tidigare utvecklingsskeden, tyckas visa, att *-tra*-avledningarna ursprungligen haft neutralt genus. I fht., ags. och särskilt de nordiska språken uppträder dock även ett ganska stort antal maskuliner. K l u g e förklarar på tal härom (N. S. s. 44), att »das genus variiert regellos». Åtminstone beträffande de nordiska språken är detta icke fullt exakt.

A. *De fornvästnordiska (-s)tra-avledningarna.*

I fvn. äro nämligen så gott som alla abstrakter eller ord, som företrädesvis fungera som abstrakter, maskulina: *aldr* m., *austr* m., *blástr* m., *galdr* m., *gróðr* m., *hjaldr* m., *hlátr* m., *-lestr* m., *meldr* m., *róðr* m.

Maskulina äro också nästan alla *stra*-avledningarna, vare sig de äro abstrakta eller konkreta. De äro dock övervägande abstrakta: *bakstr* m., *blómstr* m., *bólstr* m., *høgstr* m., *lemstr* m., *mokstr* m., *rakstr* m., *rekstr* m. (och neutr.)

De enda abstrakter, som bevarat neutralt genus, äro det gamla *fóstr*, som i fvn. företrädesvis är nomen actionis, men också kan vara konkret och betyda fosterbarn och fvn. *skvaldr* n. »høirøstet Tale». Av *-stra*-avledningarna är det konkreta fvn. *-amstr* stack, hög, neutr. (men nyno. dial. *amster* pådrivning är mask.)

Konkreterna på *-tra* äro lika genomgående neutrala, t. ex. *fóðr* n, *hreiðr* n. fågelbo, *hrjóstr* n. öppen, ofruktbar plats, *hreistr* n. fjäll, *látr* n. läger, *slátr* n. kött av slaktdjur, *lauðr* n. lut, lödder, *tjóðr* n. tjuder *veðr* n. vind. Endast *arðr* och *láðr* ha gått över till maskulinum.

Om vi något närmare undersöka dessa till mask. övergångna ord, se vi genast på deras olika böjningsändelser, att här icke gärna kan vara frågan om en enhetlig företeelse.

Orden *aldr, galdr, arðr, púst̄r, bólstr, blómstr* ha i singularis sin böjning oförändrad (gen.-*rs*), men markera sitt genus genom nom. pl.-*ar*, ack. pl. -*a*, böjas alltså som regelbundna maskulina *a*-stammar.

Regelbundna mask. *a*-stammar (gen.-*rs*) äro också de endast i sing. förekommande *austr, bakstr, hjaldr,* vilka alltså icke förändrat sin böjning.

En ny genitivändelse -*ar* uppträder växlande med -*s* hos orden *hlátr, meldr, umlestr* och konstant hos *gróðr, róðr, lemstr, blástr, rekstr* (m), *graftr.*

a) *Mask. a-stammar med änd. -s i gen. sing., -ar i nom. pl.*

(s)tra- avledningarna äro före genusövergången neutrala *a*-stammar och ha som sådana i sing. alldeles samma böjning som de mask. *a*-stammarna, vilket blir av särskild betydelse, eftersom de flesta orden av denna typ brukas mest i singularis.

1) Fvn. *a l d r* n. > m.

Fht. *altar* och ags. *aldor, ealdor* äro neutra, men i fvn. är neutralformen av detta ord icke belagd och genusväxlingen måste alltså förläggas till förlitterär tid.

Fvn. *aldr* förekommer på 21 ställen i eddadikterna, på alla dessa ställen i singularis och på 18 ställen utan att genus framgår. De 3 återstående beläggställena, Ls. 62, Hlr. 14, Skirn. 13, visa maskulint genus. Av Eddan och senare texter framgår, att ordet varit vanligt i sådana uttryck som: *ungr at aldre,* så eller så många *vetra at aldre, á gamals, tvitugs, þritugs aldri, á barns aldri, skapa, spá e-m aldr, nema, ræna e-n aldri týna, slíta aldri, aldr ferr, færist yfir e-n, aldri farinn, aldri orpinn, af aldri, of aldr, um aldr, vera við aldr, hafa aldr til, svá aldri kominn* m. fl. Fr., Vgf., Gering. I ett stort antal ofta brukade, stereotypa uttryck har ordet alltså haft sådan form, att det kan tydas både som mask. och neutrum. Detta ger oss anledning att förmoda, att ett antal isländningar och norrmän, som huvudsakligen kände ordet från dessa och likartade uttryck, blivit osäkra på dess genus. Kanske den omständigheten, att, när ordet någon gång har attribut, man med förkärlek väljer svaga eller oböjliga adjektiv, talar för samma sak: *á unga, ørvasa, fulltíða aldri.* Under sådana förhållanden kan ordet lätt ha gått över till mask. under inverkan av någon eller några synonymer t. ex. *barndómr* m., *ungleiki* m.

Fvn. *aldr* har också betydelsen liv, livstid. I denna betydelse

är det synonymt med fvn. *lífdagr, lífsdagr* m. levnadsdag, livstid samt med det enkla *dagr* i sa. bet. t. ex. *eftir sinn dag.* Flat. I 291[38], *eptir hans dag* Konr 84[40] jfr. *við enda alldrs síns* Hom. 168[30]. Även i bet. tidsålder, tidrymd av lång varaktighet blir *aldr* synonymt med *dagr,* som i den teologiska litteraturen betyder skapelsedag, uppståndelsedag, lång tidrymd: *En átte aldr er siálfr uprisodagr* Hom. 55[33].

Det är en i isländingarnas andliga litteratur ofta återkommande tankegång, att liksom gud skapade världen på sex »dagar» och vilade på den sjunde, så skall också människosläktet genomgå sex mödosamma tidsåldrar *(heimsaldrar),* tills det äntligen i den sjunde åldern finner vila i paradiset. Men också den enskilda människan måste i sitt liv genomgå sex mödosamma åldrar *(manzaldrar,* här paralellt med *verkdagar),* innan det blir henne beskärt att njuta sin sjunde ålder i paradiset. Dessa begrepp sex dagar (= skapelse- och veckodagar), *sex heimsaldrar* (eller enbart *aldrar*) och sex *manzaldrar* bli alltså synnerligen nära förbundna, och i synnerhet när räkneordet *sex* sättes framför pluralen av *aldr,* bör denna för den i tankegången initierade ha framkallat ordet *dagar.* Några exempel må anföras till bestyrkande av detta samband.

Veckodagarna sammanställas med världsåldrarna: *Sex rvmhelger dagar* (de sex vardagarna) *merkia sex aldra heims þa es aller valþer menn guþs nýtto ser til nytsamlegra verka . oc unno fyr eilífre huild — — — En enn Vijde dagr es enn sanne oc enn eilífe drottens dagr oc vpriso dagr* Hom. 28[9], *a enom efta dege drottens; þeim es aldrege verþr ennder* ib. 28[29].

Samma tankegång framställes t. ex. Hom. 55[30], Stjórn 25[8]. Stundom sammanställes dagen vid olika solstånd och människans åldrar, så att t. ex. *fulltiða aldr* och *miðr dagr* motsvara varandra.

I Stjórn s. 24—28 är paralellismen mellan åldrarna och skapelsedagarna genomförd i alla detaljer. Vid varje *heims aldr* talas t. ex. om dess »morgon och afton». Här äro också orden *dagr* och *aldr* fullt synonyma och användas om varandra: *vard sua sem aptann þessa dags eðr heimsalldrs* ib. 25[19], *er ollum godum monnum huilldin uœntandi aa hinum .Vii. deginum. þat er aa hinum .Viida. heimsalldrinum, þeim er øngan hefir aptaninn* 28[18].

I den från Eddan (Vsp. 64, Vm. 16) kända sammansättningen *aldrdagar,* som även översättes med »Tidsalder, Tidsrum af lang Varighed» (Fr[2].), äro de båda orden förenade.

I denna bet. har *aldr* även en synonym i fvn. *tími* m. Anledningen till att ordet ändrat genus synes alltså ha varit, att ett antal synonyma tidsord haft mask. genus.

2) *g a l d r* n. > m. Ags. *galdor, gealdor* och fht. *galstar (stra-* avl. på sa. stam) äro neutrala. L a r s s o n uppger i Ordf., även fvn. *galdr* som neutrum, men av de ställen, han citerar, framgår ej genus. Att ordet förekommit som neutrum i fvn. är dock antagligt, ty enl. A a s e n och R o s s förekommer detta genus ännu i vissa nyno. dial.

Ordet förekommer liksom föreg. ofta, utan att genus framgår. Se t. ex. citaten hos L a r s s o n och F r[2]. Mask. synonymer äro fvn. *sǫngr, trolldómr* och *seiðr*.

3) *h j a l d r* m. tal, samtal är väl influerat av föreg., då orden rimma, och betydelserna icke äro alltför olika.

4) Men det likaledes rimmande och betydelsebesläktade *s k v a l d r* »klingende, høirøstet Tale uden tilsvarende Indhold» är neutralt: *skvaldr mikit* Bård. 32[11]. Förklaringen på denna till synes överraskande omständighet är, att *skvaldr* uppfattats som ett ändelselöst verbalabstraktum till det (egentl. av *skvaldr* bildade) verbet *skvaldra* tala högt, ropa, i analogi med det likbetydande *skval n.*: *skvala*. Något fvn. verb **hjaldra* existerar däremot icke.

5) *p ú s t r* m. g.-*rs*, nom. pl.-*rar*, örfil, knytnävsslag, har väl ursprungligen haft betydelsen blåsbälg, vilken bevaras av gudbrandsdals- och valdresmålets *pust* m. (R o s s), och därefter, liksom ännu i Østerdalen, »en mindre Hævelse, som efter et Slag». Det fvn. *gefa e—m pústr* har alltså egentl. betytt »ge ngn en bula, slå någon, så att han svullnar». Senare har *pústr* kommit att betyda slag och konstrueras på sa. sätt som de likbetydande orden: *slá, ljósta e—n pústr, hnefahǫgg, kinnhest*.

Det mask. genus beror väl på synonymen *kinnhestr**. Att dessa båda ord haft förbindelse med varandra framgår dels av att de konstrueras med samma verb, dels av ordet *kinnpústr*, som snarast är att uppfatta som en kontamination.

6) Maskulina *a*-stammar äro också de båda vanligen abstrakta *austr* och *bakstr*.

Hit höra också några konkreta ord.

7) *a r ð r* m.

* Detta kuriösa ord, som tycks vara en skämtsam kenning, bildad genom en ordlek med de båda fvn. verben *ríða*, hoppas jag få behandla på annat ställe.

Det fsv. *arþer* bevarar neutralt genus, i nysv. dial. är ordet också vanligen neutrum, men mask. förekommer även (R i e t z). Nyno. dial. *ard* är mask.

På det enda ställe i Eddan, där fvn. *arðr* är nämnt, framgår ej genus:

ǫxn nam at temia,
arðr at giorfa,
hús at timbra
ok hlǫður smiða,
karta at giorfa
ok keyra plóg. Rgþ. 22.

Här faller det genast i ögonen, att de med *arðr* samordnade orden (utom *plóg*): *ǫxn, hús, hlǫður* och *karta* äro ack. plur., men *arðr* ensamt står i ack. sing. Det förefaller då troligt, att här ursprungligen stått pluralen *ǫrðr*, som av skrivaren ansetts oriktig och ändrats till *arðr*. Hade där stått ack. plur. mask. *arðra*, hade det inte funnits något skäl för en ändring.

Om min förmodan är riktig, hade alltså den neutrala formen dött ut redan på Regius-skrivarens tid (åtm. i hans dialekt). Fvn. *arðr* bildar tillsammans med de mask. *a*-stammarna *plógr* och *harfr (vagn* och *kartr)* en liten betydelsegrupp. Särskilt torde det närmast synonyma *plógr* ha bidragit till genusändringen. De norska lagarna ge många exempel på hur orden sammanställas: *ef maðr hœggr œyk firir plógi eða arðri eða harfi* N.G. L. II 115[4] *en ef stel iarne af arðri eða af plógi* ib. 115[8].

Hur den nyno. dialektformen *ard* m. uppkommit, visar oss exemplet *til plógs oc til arðs* ib. 115[14], där tydligen gen. *arðs* är att förklara enligt regeln i Aisl. § 281. Då man alltså har en nom. *arðr* till en genitiv *arðs*, uppfattas naturligtvis det radikala *-r* i nom. som ändelse och utelämnas i övriga kasus.

8) *b l ó m s t r* m., gen. *-rs* nom. pl. *-rar* är ett tämligen ungt ord. I sin konkreta betydelse är det synonymt med. fvn. *blómi* m., pl. *blómar* och det torde vara efter denna plural, som formen *blómstrar* bildats. V i g f u s s o n uppger, att ordet efter reformationstiden återgår till neutralt genus, vilket torde böra förklaras så, att då den kollektiva betydelsen dominerar och ordet alltså sammanställes med det kollektiva neutret *blóm* och påverkas av detta.

9) Även *bólstr* har, ovisst av vilken anledning, blivit mask.

b) *(s)tra-avledningar med gen. sing. på -ar**.

De förut nämnda *hlátr*, *meldr* och *umlestr* samt *blástr*, *graftr*, *gróðr*, *lemstr*, *lestr*, *rekstr*, *róðr* ha, de 3 förra sporadiskt, de senare konstant antagit genitivändelsen *-ar*. Liksom pluraländelserna *-ar*, *-a* i den nyss behandlade gruppen antydde, att där förelåg en påverkan från mask. *a*- eller *an*-stammar, vilket också detaljundersökningarna bestyrkte, pekar genitivändelsen *-ar* på inflytande från någon eller några grupper av maskuliner, som ha denna ändelse, näml. *u*-stammar, *i*-stammar, vissa *a*-stammar och eventuellt några enstaviga konsonantstammar. Undersöka vi saken närmare, finna vi, att vid sidan av flera bland de uppräknade *tra*-avledningarna stå mask. verbalabstrakter på *-tu*, som äro bildade av samma stam och i betydelsen komma *tra*-avledningarna synnerligen nära. Vid sidan av *blástr* står *blǫ́str*, vid sidan av tra-avl. *gróðr*, står *gróðr*, gen. *gróðar*, vid sidan av *rekstr* n. står *rekstr* m., gen. *rekstar* o. s. v. När dessutom sådana *u*-stamsformer som *blæstri* för *blæsti*, *greptri* för *grepti* börja dyka upp, får man ett direkt intyg om, att en sammanblandning ägt rum. I allmänhet torde denna sammanblandning och därmed följande genusändring ha ägt rum i förlitterär tid, ty då vi påträffa dessa ord i de äldsta handskrifterna, ha de i de flesta fall mask. genus, och kontaminationsformerna på gen. *-rar*, dat. *-ri* (med omljud) äro redan färdigbildade t. ex. *gróðrar* Hom. 180[19], *greftre* A. M. *6 4 5* s. 73[6]. I några fall kan man dock möjligen följa företeelsens utveckling genom en jämförelse mellan handskrifternas former.

1) **blástr* och *blǫ́str*.

I hskrna före 1250 förekomma endast okontaminerade former av *u*-stammen *blǫ́str*: dat. sing. *blæste* Hom. 181[23], *afbléste* (?) ib., *ábléste* ib. 182[12], *ábléste* Eluc. 4[16]. Sammanblandningen har alltså troligen skett omkr. år 1250 eller senare, vilket ju är ganska förklarligt, eftersom ljuden *á* och *ǫ́* just vid denna tid sammanfalla och båda börja skrivas med *á*, varigenom de båda nominativerna bli fullständigt lika och även ackusativerna svåra att hålla i sär.

Antydningar om *tra*-avledningens ursprungliga betydelse finna vi i t. ex. no. dial. *blaaster* och *blæster*, andningsrör, isyn. hos vissa

* Konsekvensen fordrar kanske egentligen, att jag behandlar dessa ord under en annan huvudrubrik, då det här är fråga om sammanblandning av neutrala *a*-stammar och mask. *u*-stammar, men det har synts mig opraktiskt att dela upp ett suffix på flera kapitel.

sjödjur (A a s e n), nysv. *bläster*, blåsbälg, samt sv. dial. *bläster* m. ställe, där myrmalm smältes Jtl. Dal. (R i e t z). Däremot har *tu*-avledningen betytt »blåsande, blåst». I betydelsen »Hævelse i Legemet eller nogen av dets Dele» (F r.) (egentl. nomen acti = det uppblåsta) ha de båda orden sammanblandats. Troligen föreligger ursprunglig *tra*-avledning i följande exempel.

hleypr eitr i túnguna ok þar næst í andlitið með svá óberiligum blástr at túngan, stird sem stokkr, slær sér út ór munninum Bp. II 94 *spýtir hann sálifu í vinstra lófa, ok ríðr með henni hring allt umbergis eitrblástrinn* Bp. II 95. Men kontaminationsformer föreligga i följande fall:

Guðmundr biskup græddi mann af eitrblæstri Bp II 157 *drekinn hvésti með dauðligum eitrblæstri* Heilag. II 410 [9]

Här ha alltså antagligen sammanblandats ett *eitrblástr* (urspr. neutr.), uppsvällning, böld och möjl. giftig andedräkt med ett *eitrblǫstr* m. handlingen att blåsa etter.

Ett ytterligare exempel på hur de båda orden sammanblandats, lämnar följande citat, där *tra*-avl. *blástr* står i en betydelse, som ursprungligen endast tillkom *tu*-avl.: *hann heyrir blastr* (vinande, blåsande) *ok ogvrliga bresti abac ser* Forns. Sudrl. 77[6].

2) **g r a f t r* och *g r ǫ f t r*.

Den *-tra*-avledning, som kontaminationsformerna *graftrar, greftrar, greftri* och ack. *grǫftr* (Flat. I 62[5]) ge oss anledning att förutsätta, bör ha uppburit ungefär samma betydelse som fvn. *gref.* n. grävredskap och sv. dial. *gräfta* f. Möjligen har ordet därjämte i likhet med så många andra *tra*-avl. fått nomenactibetydelse = det grävda, grop, grav och i denna bet. har det i så fall kommit i beröring med *tu*-avledningen *grǫftr* m., varvid de båda orden sammansmält.

Möjligen skulle man av den omständigheten, att vi i Cod. Reg. *1812* (från omkr. år 1200) och i den stockholmska homilieboken (skriven någon gång 1200—50) påträffa endast okontaminerade former, under det att de kontaminerade uppträda först i A. M. *645.* 4:o (ungefär samtidig med Hom. enl. L. L a r s s o n s företal till sin upplaga av hskr.), kunna dra den slutsatsen, att sammanblandningen ägt rum i början av 1200-talet: *til graftar* Cod. Reg. *1812*, s. 3[15], *graftartiþ guþs* ib. 3[17] *ok þionoþo grepte hennar* Hom. 4[2], *hann er i minningo graftar guþs* ib 110[9] *graftardaga domini* ib. 126[25]. Men *at greftre* A. M. *645* s. 73[6] (dock ib. 104[9] gen. sing. *graftar*).

3) *g r ó ð r* (urspr. neutr.) och *g r ó ð r* m., gen. *gróðar*. Att

döma av de fåtaliga beläggen tycks *tra*-avledningen *gróðr* närmast betyda »1) medel, som kommer något att växa, 2) grodd- eller växtkraft».

Vissi hann (Kristus) *mannenn miok brœyskan oc auðkomlan i natturunni, oc firir þui gaf hann oss lækneng til þessarar sottar. heilsaman groðr lagðe hann til þessa sarss sva sem vitr lœknir* Barl. 45[16] *svasem iorþ tecr gróðr af dǫgg himins* Hom. 198[1].

Däremot har *tu*-avl. *gróðr* (gen.-*ar*), liksom *an*-stammen *gróði* m., betytt växande, växt, gröda.

Dessa båda till betydelse och form så närstående ord ha naturligtvis ej kunnat hållas i sär. Redan i Hom. möter oss en kontaminerad form: *flióta oc alla verǫlld sem rennande ár oc doggva til andlegs gróþrar hiorto truaþra.* Hom. 180[18].

4) *r ó ð r* (urspr. neutr.) och **r ó ð r* gen.-*ar*.

Den gamla *tra*-avledningen, som betytt åra, styråra, roder, bevaras i ags. *róðor* n., fht *ruodar* n. Att detta ord även funnits i fvn. bestyrka bl. a. de nyno. dialektorden på *-ror* »Rørestang, som ligner en Aare», *meiskror* m. (sv. *mäskeroder*), *maltror* »Mæskestang». Nyno. dial. *ror* m. 1) Rum i en Baad, Sæde med et Par Aarer. 2) Vei eller Linie at roe i, saasom i grundt Vand eller nær ved Land (även *Baatsror*, jfr även *Tilror* vägen till en fiskeplats). 3) Færgested, Overfartssted i en Elv., visa den gamla *-tra*-avledningen i en annan grundbetydelse, platsen där det ros.

Den rena *tu*-avledningen **róðr* m. roende, rodd är icke belagd i fvn., men förekommer i fsv.: *biuþ œr utt roþ ok reþ* U. L. 94[6] *Hwar sum tœppir roþa rum firi wæghfarandum* Sm. L. 111[11].

Antagligen ha väl icke det konkreta *róðr* n. åra och det abstrakta *róðr*, rodd sammanblandats, lika litet som det nu faller någon in att sammanblanda nysv. *roder* med nysv. *rodd*, utan man får tänka sig några mera närstående betydelser.

I fvn. förekommer endast det kontaminerade ordet: *til róðrar* Flat. I 336[17], *hǫfðu fagran róðr* Fm. VI, 120[10]. Ordet förekommer icke i de äldsta isl. hskrna, och jag kan inte yttra mig närmare om kontaminationens ålder.

5) fvn. *r e k s t r* n. och *r e k s t r* m., gen. *r e k s t a r*.

Det neutrala *rekstr* betyder urspr. väg, på vilken kreatur drivas fram (plats, där något drives eller driver). *nu rœnir maðr annan sœtrgotu eða rekstri þvi er verit hefir at forno fare* N. G. L. I. 44[24].

Dessutom har det funnits en *-stu*-avledning *rekstr* m., gen.

rekstar, drivande, jagande, förföljande, *rekstarvegr* D. N. II 770. Dessa båda ord ha på flera sätt sammanblandats. Dels har ett nytt ord: *rekstr* m., gen. *rekstrar,* dat. *rekstri,* ack. *rekstr,* uppkommit: *af rekstri þeim* Fld. III 9, *margan rekstr* Heilag I 705[27]. Dels användes *rekstr* n. i betydelsen kärandetalan (< förföljande), besvär, en betydelse, som otvivelaktigt ursprungligen tillhörde *-stu*-avledningen: *hann (sýslumaðr) à at hafa af þrjót fyrir rekstr sítt* Rb 52[29] *Björn hafði mykit rekstr ok mæði um þetta mál* D. N. I 116[19].

Dessutom förekommer i de norska lagarna en plural *rekstar* el. *rekstrar* i bet. »Veie, Driftevei». *þioþgata oc sætrgata oc aller recstar scolo sva vœra sem legit hava at forno fare* N. G. L. I 44[15].

Denna plural är alldeles synonym med pl. *rekstar, rekstrarvegar* och har väl fått sin ändelse från detta ord.

6) **l e m s t r* n. (i sms. *lemstrhœgg* Fr[2]) och *l e m s t r* m.

En *stra*-avledning till verbet *lemja,* slå, banka, lamslå, bör urspr. ha betytt slaginstrument, klubba, knölpåk, i analogi med sv. dial. *knoster* n. slägga: *knosa.* I sv. dial. förekommer ett *lämster* n. 1) oformligt eller ovanligt stor varelse, människa eller djur 2) oskicklig, föraktlig människa, R z 420 a. Detta ord kan visa tillbaka på en grundbetydelse klubba, på samma sätt som sv. dial. *klabb* egentl. betyder kort och tjockt trästycke, sedan kort och tjock pojke. (Vb.), grov, ovig människa (Sm. Bl.) (R z 323 a) och på samma sätt som *stake, stör, stump, speta* m. fl. användas om människor. Denna betydelseutveckling är f. ö. behandlad och rikligt exemplifierad av v. F r i e s e n i »De germanska mediageminatorna» s. 58.

I fvn. förekommer endast *lemstr.* m., gen. *lemstrar,* dat. *lemstri,* ack. *lemstr,* misshandling, vanförhet*.

7) *s l á t r* n. och *s l ǫ́ t t r* m.

Det fvn. *slátr* är ett nomen acti = kött av slaktade djur, *slǫ́ttr* ett verbalabstraktum = slående, slåtter. Dessa båda ord ha icke sammanblandats i fvn., men, om man så vill, kan man betrakta nysv. *slåtter* som en dylik kontamination mellan *tu-* och *tra*-avledningen (T a m m: Forn. fem. på *-ti* och *-iþa* s. 26, annan förklaring). Möjligen kan sv. dial. *slåter* n. slakt (R z) anses ha lånat sin betydelse från *tu*-avledningen, men eftersom i sv. dial. även förekommer ett verb *slåtra,* slakta, kan ordet vara ett nybildat verbalabstraktum till detta.

* Någon *-stu*-avledning **lemstr* har dock icke existerat, ty sådana bildas ej till svaga verb.

8) **m a l d r* n. och **m e l d* f.

Till verbet *mala* har bildats en *tra*-avl. med betydelse av nomen acti, vilken föreligger i fht. *maltar* n. det som males på en gång, sädesmått och troligen även i sv. dial. *malder* pl. tant. slösäd, *agermalder* dålig säd, som förmales till mjöl, användes i de fattiga delarna av Dalarne till bröd (R z). Därjämte har det funnits en *ti*-avledning, fsv. *mäld* f. säd som skall malas. Det tycks, som om fvn. *meldr*, gen. *meldrar*, dat. *meldre*, ack. *meldr*, malning, mäld, uppkommit genom en sammanslagning av dessa båda ord.

Meldr þann S. E. I 392[2] *til meldrar komin* Grt. 4., *flioð at meldri* Grt. 24.

Även fsv. har ordet *mälder* m. (?) med radikalt *-r*.

Det förefaller till en början litet underligt, att ett neutralt och ett feminint ord tillsammans skulle ha givit upphov åt ett maskulint. Men ordets genus beror tydligen på anslutning till de ovan behandlade orden.

9) *h l á t r*, gen. *-rs* och *-rar* sammanställes ofta med *grátr* m., varigenom väl ordets mask. genus men icke gen. änd. *ar* kan förklaras.

De tämligen talrika verbalabstrakterna på *-ster* i nyno. dial. äro samtliga maskulina, *amster* m. pådrivning, *akster* m. åkning, *dragster* m. dragande, omflackande, *gnagster* m. gnagande m. fl. (A a s e n, R o s s). Sådana ordpar som fvn. *amstr* n. kornstack och nyno. dial. *amster* m. pådrivning, nyno. dial. *rakstr* n. avfall och *rakster* m. rakande, tyckas visa, att det verkligen utbildat sig en regel, att de konkreta orden av denna typ skola vara neutrala, de abstrakta däremot maskulina.

Den genusväxling, som träffat ett stort antal av individerna inom denna ursprungligen enhetliga ordgrupp, beror alltså på många olikartade omständigheter.

Ordgruppen utmärktes från början (= i urg. tid), därigenom att alla orden slutade på *þra* eller *tra* och betecknade medlet eller redskapet för verbets handling eller platsen, där denna försiggick. Men sammanhållningen mellan orden har till en början blivit rubbad genom ljudlagarna, som stympat suffixet och kluvit det, så att det på vestnordisk botten uppträder under flera olika former, *-tr, -dr, -ðr* och *-str*. Härigenom splittras orden i smågrupper, som äga mindre motståndskraft. Ytterligare försvagas sambandet genom betydelseutveckling hos enstaka ord och betydelseförskjutning

hos hela grupper. Det fvn. *lauðr*, skum, kan icke längre uppfattas som ett redskapsnamn. Icke heller *lúðr* kvarnstock eller *flaustr* fartyg, o. s. v. Då alltså både den sammanhållande gemensamma betydelsen och den gemensamma formen ha blivit rubbade, komma enstaka ord att stå isolerade och mottagliga för analogiinflytelser från olika håll. Mellan två sådana ord som fvn. *arðr* plog och *graftr* grav, begravning existerar intet samband, som för tanken från det ena till det andra, men på den tid, då båda ändades på *-tra* och det ena betecknade redskap att plöja med, det andra redskap att gräva med, bör sambandet ha varit ganska intimt. På annat ställe skildras den förskjutning åt det abstrakta, som träffat många *-tra*-avledningar såsom *aldr, galdr, austr, fóstr* m. fl. Genom denna förändring bli dessa ord alldeles ryckta ur sitt ursprungliga sammanhang. De äro för få och gå för mycket isär med avseende på betydelse och form för att kunna bilda en självständig grupp. När de så sammanträffa med *tu*-avledningar, bildade av samma stam och med likartade betydelser, är det naturligt, att de fåtaliga urspårade *tra*-avledningarna icke skola kunna upprätthålla sin självständighet gentemot den rätt stora gruppen av sinsemellan nära sammanhörande *tu*-avledningar. De sammansmälta därför med denna och antaga dess genus.

B. *De fornsvenska (s-)tra-avledningarna.*

De fsv. *(s-)tra*-avledningarnas genusförhållanden avvika delvis från de fornvästnordiskas, varför det torde vara lämpligt att behandla dem särskilt. Genitivändelsen *-ar* förekommer icke hos de fsv. *(s-)tra*-avledningarna, men huvudregeln är densamma som i fvn.

Av orden på *-der, -þer* och *-ter* äro alltså de fåtaliga abstrakterna: *alder, galder* och *later* maskulina (*later* även neutr.)

Neutralt är liksom i fvn. och av samma skäl *sqvalder* (jfr *sqvaldra*) De konkreta, *arþer, gilder, fodher* (i kläder), *redher* (även mask.), *rodher* (lånord), *tiuþer* och *väþer* äro neutrala. Maskulint är endast det konkreta *ludher* lur.

Vilket genus orden *mälder* (M. E. L. L. s. 184 not. 94) och *vtroþir* (H. L. 24[5]) ha, framgår ej av beläggställena.

Schlyter upptar i sitt Glossar *arþer* som mask., antagligen därför att det fvn. ordet har detta genus. Men de i lagarna förekommande beläggen äro: *stiœl arþer. bötœ III. öræ* Sm. L. 87[1], *stiœl man bill af arþre bötœ* ib. 87[3] *taki af ardir bild hans ella ardir*

Da L. 41[9]. Genus är alltså obestämbart. Och i y. fsv. är ordet tydligt neutrum, *ardhrit draghis af yxnomen* Bir. 1.298.

I motsats till förhållandet i fvn. äro de fsv. orden på *-ster* neutrala: *blomster n.*, n., *folster* n., *halster** n. Vad genus *alster*, *fiælster* och *hulster* (citerat av T a m m i Sv. Et. Ordb., men ej upptaget i lexika) ha, framgår ej av förekomstställena, men att döma av nysv. äro de neutrala. Fsv. *bulster* är stundom mask.

Neutrala äro också en del ord, som äro belagda först i nysv. eller sv. dial., men av vilka de flesta säkerligen äro gamla: nysv. *lider* n., sv. dial. *fjåslider* n., *läter* n. läger, halmboss för svin och andra kreatur, *svinläter* n., *slåter* n. slaktnöt, slakt, *blaster* n. (även *blast* m.), *bulster* n. bjälke, som tjänar till underlag, *fjälster* n. korvskinn, *fluster* n. flygbräda, flyghål, *flister* n. smått fnas, mjäll, *hoggst* n. ställe, där man hugger timmer, *höst* n. ösrum i en båt, *knjóstr*, *knoster*, *knuster* n. grov slägga, *kvalster* n. slem, *lämster* n. oformligt stor människa (eller djur) R i e t z.

Maskulina äro däremot: *bläster* ställe, där myrmalm nedsmältes till smidigt järn, *hoggster* skog tjänlig till att fälla, *rakst* räfsning, *öst* ställe i en båt, där vattnet samlar sig.

1) *a l d e r.*

Liksom i fvn. har övergången till mask. tydligen skett i förlitterär tid, ty redan i de äldsta källorna har ordet detta genus. *allæn aldær* Vg. L. I 60[17], *ællr owormaghi til rættæn alldær kombær* U. L. 51[5]. Dock bevaras genus neutrum enl. R i e t z av sv. dial. *aldör* (Hs.) i den konkreta betydelsen avföda. Även den nysv. *stra*-avl. *alster* är ju neutral. Det vanliga i ä. fsv. är, att ordet användes i vissa stående uttryck, där ej genus framgår.

Nu kan man ællr kono aldær ællr sott hændæ U. L. 200[4], Sm. L. 83[3], M. E. L. L. 119[13] *til allders comin* Sm. L. 170[8], U. L. 105[9], Vm L. 124[16], Da. L. 56[11], *til vitande, moghande alder koma* Da. L. 40[16], *af alder*. Sm. L. 185[23], 187[27], 189[24], M. E. L. L. 9[10], 15[7], 170[1], *af alder ællæ krankdom ær æi siæluer för* M. E. L. L. 24[8], *före aldher* Sm. L. 11[10], *vm alder* H. L. 68[15], *ranzaka alder hans* Sm. L. 148[6], *bærnsker at aldri* Vg. L. IV 303[9].

Även i fsv. har ordet i sina olika betydelser ganska många synonymer med maskulint genus t. ex. i betydelsen »en människas ålder», *ungdomber*, *barndomber* m. fl. (jfr. *ungdomsalder* m.,

* foster *(fóstr)* är neutralt både i fsv. och fvn.

barndomsalder m.). I bet. ålderdom, hög ålder är ordet alldeles synonymt med fsv. *alderdomber*. I betydelsen tid äro fsv. *alder* och *time* synonyma: *allir thessa wärldinna timä ok aldir är for mik ok när mik swa som en stund älla ögnablik* Bir. 1. 85. Jfr *epther langan alder* Bil. 53 och *i langan tima äptir thz at sanctus patricius var dödher* Pa. 15, *äpte skaman tima* Bu. 156. I bet. livstid, liv är *alder* likbetydande med fsv. *dagher* och *lifdagher* t. ex. *epter sin alder* M. B. 1. 158, *i hans lifdagh* S. J. 3, *la þär tel pippini franca konogx dagh* Bu. 54. I bet. »det genom tiden stadgade, sed» är det synonymt med fsv. *siþer* o. s. v. Som paralell kan anföras, att även det fem. *tiþ* stundom uppträder som mask. i ack. sing., t. ex. *jak hawer nw bijdh swa langan tijdh* M. D. 168. Jfr *huru langan tima systrarna skulu sithia widh bordh* Bir. 5. 35.

I de fsv. lagarna förekomma dessutom sammansättningarna: *siængaralder*, afkomma (U. L. 118[18], 119 not. 58, H. L. 14[9]) *möiaralder*, mödom (U. L. 125[1]) och *syskina-alder* (U. L. 182[19]). Vad genus de båda sistnämnda ha, framgår ej av beläggställena, men *siængaralder* förekommer en gång som mask.: *ærfwi ok aldrigh kollær koll fyrr æn annær ær aldær döþær. aldrigh oc siængær aldær annæn fyrr æn annær ær aldær döþær* U. L. 119 not. 58. Detta ords mask. genus är väl föranlett av syn. *kuldær*.

En gång uppträder fsv. *alder** i betydelsen ålderdom som fem., vilket antagligen beror på att skrivaren samtidigt haft det fsv. *älli, äldi* f. i tankarna: *han hafdhe nu j aldrinne alt thz honum aatluste* Bir. 2: 129.

2) *galder* m.

Liksom i fvn. uppträder *galder* i fsv. under litterär tid endast som mask. Det saknas i lagarna, men är ej ovanligt i y. fsv. och tycks där huvudsakligen förekomma i plur., t. ex. *en ilgärniges man som baþe var vis tel etar ok tel galdra* Bu. 494[1], *symon lass — — galdra* Bil. 104[5].

Ordet är någon gång synonymt med fsv. *sanger*, t. ex. *fugla galder — fugla sanger*: *viis man ok spaa aff fughla galdrum* Bil. 111[17], men oftare med det även i pluralis brukade *troldomber*.

---

* Prof. Söderwall meddelar mig, att i fsv. även förekommer ett *äldri (älre)* f. med betydelsen ålderdom, *i äldrinne* M. P. 1: 83, 2: 127, *aff älre* M. B. 2: 61, och att han nu är benägen att hit föra *aldrinne* Bir. 2: 129, då *a* för *ä* antingen kunde vara skrivfel eller bero på inflytelse från *alder*.

Dessa båda ord, *galder* och *trolldomber*, sammanställas ideligen, t. ex. *foor mz throldom oc galdrom* S. T. 24[10], *alla the som tholik thing göra älla nakra andra galdra älla troldoma* Bir. 3: 293[2], S. T. 130 M. P. 1: 224, ib. 2: 85. m. fl.

Orden äro synonyma i betydelserna trollformel och trollkonst

3) *l a t e r* n. > m.

I Hardangerdialekten förekommer ännu neutrum: *laatter, laatr* n; övriga no. dial. ha *laatt* m. och sv. dial. *latter* m. skratt. I fsv. är *later* som neutrum rätt sällsynt: *thz är mik kommit til enkte later jak staar her fore tik ok grater* M. D. 128[1] (A. M. 191 fol., från 1492).

Vanligen framträder icke genus i fsv.:

fly thy lather swa som willo Ber. 175[22], *vm lather och löghe* ib. 176[6], *lather och löghe är onytlig skämtan* ib. 176[7], *meer älskadhe hon grat än lather* ib. 176[19], *hwar lather och sqwalder öfningas* ib. 176[22], *at thu skuli fly lather ok kalz* ib. 177[4], *Ey rädhis iak minna lather och gaman* ib. 233[1], *Hwar är ofwermato löye älla lather — — — Hwar är onytlik glädhi hwlkin som rördhe männena til lather* ib. 80[25], *hwru mykla fördömilse laatir oc löghe redhar them thz göra* L. f. K. 196[14], *them gik tha bort later ok gaman* Al. 5064, *En annar man giordhe gab ok vpuäkte andra til latir* K. L. 122[27], *thz gik herra Iwan tha aff later* Iv. 780.

Men på de ställen, där genus framträder är ordet i regel mask.: *lustas thy ey i barna käte, ällar i fanyttom lather* L. f. K. 196[20], *han gör sik ther aff storan later* Al. 3067, *tha vari thin laatir meer af eno liofwo hiärta än af lösom hugh. milder ok mateliker* Ber. 258[1], *idhar latir oc löghō wändis idhir i graat* S. T. 466[1]

Som av flera bland exemplen framgått, sammanställes *later* synnerligen ofta med det rimmande *grater*: *æpter alt offmykin fafæng later komber opta en sörghelikin grater* Al. 1795 Jfr vidare S. T. 466[1], Ber. 176[19], ib. 175[11] m. fl. Det är troligen det mask. *grater*, som givit anledning till genusväxlingen. För bevarande av det neutrala genus har däremot *löghe* n. verkat.

4) *b u l s t e r* n. > m.

Neutrum:

en godh opreedh sengh med eth tydzth reckebolster, I huffdebolster — — H. S. H. 19: 165 (1506),

quinque puluinaria dicta vndir bolster S. D. N. S. 1: 674 (1407)

Tvetydiga ställen:

taki hwart þerœ siœng œptir annœt mœþ allu þy þœr til hörir.

bulstær ok linlak hoffþæ dynu ok aklæþi U. L. 113[4], id. Chr. L. L. 70[12], M. E. L. L. 65[7],

a fæstninga stæmnu skal först mæla allum frælsum konum bulstær at hoffþe Ög. L. 96[16],

byörskin war henna sänghabulster Lg. 3: 445,

Oc ofver halmyn tw aaklædhe af watmal vthan linlak oc bulstur V. K. R. 57[19] id. *Bir* 4: 9[28],

liggia a bulstir oc wadhmalslakan V. K. R. 11[7],

för hoffdha bolster haffde hon en sten Lg 3: 650 m. fl.

Redan omkring 1350 uppträder genus mask. både i sing. och plur.

ok omynd hænna skal rættum arua utfa bulstær at förstu. ær han haluu uærre æn han uar ok haua hin baþin nöt — — — Ög. L. 106[11],

gull ok silucer ok iorþ ok annöþugh hion. diurs horn, þæt kallas gærsima ok bulstra. Ög. L. 108[9].

De övriga orden, som beteckna persedlar i en medeltida sängutredning, *linlak, aklæþi, hoffþadyna* och *skin* äro ju allesamman neutrer eller femininer, och det förefaller mig vanskligt att yttra någon åsikt om vad som kunnat föranleda *bulster* att stundom bliva maskulint. Den fsv. motsvarigheten till fvn. *koddi* m. Pude, Hovedpude, som annars är synonymt med *bólstr*, upptages icke i lexika, men har väl ändå funnits i talspråket, eftersom det nu lever både i riksspr. och i dialekterna. En annan synonym med mask. genus är fsv. *bädder*. Detta ord betyder egentligen, som fvn. *beðr* visar, underlag, bolster. Den omständigheten, att fsv. *bulster*, som i sin tur egentligen betyder huvudkudde, även fått betydelsen sängbolster, kunde kanske tyda på ett samband mellan de båda orden.

5) *r e d h e r* n. > n. och m.

Neutrum:

i sith redhir G. O. 204 *wipan — — — gethir ey wart sith eghit redhir* ib. 1071.

Tvetydiga ställen:

thenne fughllin gör sik redher älla boo af gamblom thingom. Bir. 1. 229 *huarre siäl redhis redhir älla boo* ib., *at wtgaa af thinom badhul älla redhir* ib. 301.

Maskulinum:

modherin viledhe — — vngana af redhrenom Bir. 1. 300.

Ordet uppträder även under formerna *redhre* m. och *redhe* m., och det är väl dessa, som givit anledning till den tillfälliga genusväxlingen.

Några fsv. motsvarigheter till de fvn. *(s)tra*-avledningarna *blástr, graftr, gróðr, lemstr* och *rekstr* äro icke belagda och ej heller förekomma några kontaminationsformer.

2.

Några andra neutrala a-stammar, som övergått till maskulina a-stammar.

1) Fsv. *bloþ* n. > m.

Det fvn. *blóð* är neutrum liksom got. *blôþ*, fht. *bluot* och ags. *blôd*. Även det ä. fsv. *bloþ* är i allm. neutrum men står i lagarna genomgående utan attribut och slutartikel. Det neutrala genus framträder alltså, endast då ordet står i nom: *synis bloþ. j. spiwz fali* U. L. 144[7], *Komber uatha bloth i kirkyugarth* Vg. L. II 96[13] *stiunker bloth bathe wt oc in.* Små. L. 107[8]

Men i det övervägande antalet fall står ordet i oblika kasus. Det är vanligt t. ex. i följande uttryck: *til bloz sla* U. L. 152[13], ib. 153[4], Sm. L. 48[20], ib. 50[12], Ög. L. 29[1], ib. 79[19], Vm. L. 150[13], M. E. L. L. 36[10], ib. 244[13], Chr. L. L. 363[9] *hwar som, bloþ wæckir* Vm. L. 110, ib. 111, Da. L. 10[17-22]. *at rinnændæ bloþi ok riuþænde sari* U. L. 153[8], Da. L. 22[23].

På ett enda ställe uppträder nom. sing. mask.: *synis þær bloþir a blõiu ella a sængæ stuk liggi wgildir* Da. L. 8[25].

I y. fsv. är genus neutrum vanligast, men stundom förekommer även mask.: *Tha syntis qvinnonna hwifwir allir blodhoghir ok water aff blodh swa at blodhin flöt nidhir vm quinnonna kindir.* K. L. 9[26].

Greuin — — bödh (hona flængia) ok hænna limi (tænia) til blodher flöt ok ran Bil. 541[30],

eet ryghelica stort saar hwadhan som wtflöt blodhir oc vatn Bo. 207[10], *Sputte sidhan then blodhin vth som i munnen är komin* L. B. 1: 5[27], *them fiol tha blodher fore öra* Al. 4863, *hon rodnadhe som en blodh* Di. 227[6], *hans blodher vari offwir hans huffwodh* M. B. II 7[16]

Av sammansättningarna äro *diurablodher* (R. K. 1. s. 279[5])

och *näsablodher* (L. B. 1: 97, ib. 3: 165, ib. 5: 81, ib. 7: 56 etc.) maskulina, de övriga, såvitt deras genus framgår, neutrala.

Hur vacklande ordets genus varit, framgår av följande exempel, där skrivarna nästan i samma andetag använt båda genera:

tha han stod vp oc strök sin öghon mz handomen som han hafdhe j blodhin takit j samu stund fik han rena syn ok vndradhe han mykyt hwadan blodit war komit Bil. 864[15],

For thy at idhart meenlösa blodh vthgyutz aff idhrom omilda fadhir. Mz them ordhomen hug han hofwdhin aff them badhom oc sankadhe blodhin j eeth kar — — — Han took thera blodh swa warman ok gik til amicum S. T. 466[2], *gerna wilde iak hafwa haldit karit vndi blodheno ib. 467*[27],

Oc the göma blodhin (elefantens) *ffor thy han är til läkedom godhir* S. T. 216[7], *oc* (Kristus) *vthgöth sit blodh j döhdin. Oc thz blodhit är beste läkedom for äwinnelikom dödh* ib. 216[14].

Denna genusvacklan fortsätter i nysv. I G. I:s Bib. står: *Thetta är calken thet nyia testamentit igenom mit bloodh som för idher vthgiwtes* Luc. 22: 20, *Thenne calch är itt nytt testamente vthi mit bloodh* 1 Kor. 11: 25. På det senare stället har Karl XII:s Bib.: *i minom blod.*

På 1600- och 1700- talet är *blod* ofta mask. enligt Hellquist, Ark IV, 307. Wallenius (1682) anför under rubriken *Masculina*: *blodh, sanguis Job 1: 7,* variat, och Lind (1749): *Blod m. & n., Bloden är tjockare än vattnet. Af kungeligit blod.* A. F. Dalin (1850) anför en del stående uttryck med *blod* som mask.: *Piska någon, så att bloden kommer ut, väcka ond blod. Kall blod, benämning på bloden hos fiskar m. fl., emedan den ej är så varm som hos de andra djuren. Med kall blod emottogo soldaterna fiendens anfall. Hafwa varm, ung blod, vara af, hafva het blod, blifva röd i ansigtet som en blod.* Som synes av dessa exempel har maskulinets användning gått tillbaka på de sista 60 åren, ty vi säga ju *hava varmt, hett, ungt blod, med kallt blod.*

Någon betydelseskillnad mellan *bloden* och *blodet* har jag icke kunnat finna. Men väl en lokal skillnad. Det mask. *blod* överväger i götamålen, det neutrala inom sveamålen (Rydqvist). Denna lokala fördelning är ännu icke utpräglad i fsv.

Det förefaller underligt, att det gamla könet hos ett ord, som säkerligen var ytterst vanligt i dagligt tal, kunnat på vissa orter falla i glömska. En antydan om orsaken härtill finna vi i de ovan anförda citaten ur landskapslagarna. Ordet måste även i dagligt

tal ganska ofta ha använts i sådan form (oblik kasus utan attribut och slutartikel), att genus ej framgick. Den positiva orsaken till att ordet stundom antar mask. genus torde vara inverkan från synonymen *sveter* m. svett, som ofta sammanställes med *blodh*:

flöt hans värdoghasta licamma dyrasta oc hälghasta blodh hwan stadh vm allan licammen swa som swettir nidhir a iordenna. Bo.186[28],

var han allir vater af blodhino ther han swettis. Ok thy skalt thw granlica göma aat, tha han strykir swettin af änlitino, älla ok at han vanlica thwadhe blodhit af i strömenom ib. 188[1],

thin blodhoga sweet ib. 187[4],

hans swettir var swa som blodzdropa nidhirlöpande a iordhenna M. P. 2: 10,

blodhogan swet aff sik fella S. T. 170[1],

thu — — — swettis blodhugan sweth ib. 170[23],

blodzsins swetir gik vtaff likamanom Bir. 1: 118[18].

De båda orden ha förenats till en sms. *blodssveter*:

blodz swettin vt gik af minom likama, Ändelika swa som siwkx manz blodh thörkas ok vpnötis j allom adromin, Sva vpnötis mit blodh af naturlikom dözsins räddhoga Bir. 1: 188[22], jfr ib. 4: 197.

Blod omskrives ej sällan som *then rödhe sveter*:

tha gik wt thæn rödhe sweet.
ginom hiælm ok brynio ringa
sa man thera blodh wt springa Iv. 4926—8,
swa at marger rytz fik rödhan swet R. K. I: 1571

De anförda exemplen visa, att det bestod en ganska intim förbindelse mellan de båda orden *bloþ* och *sveter*. Det är t. o. m. ganska troligt, att fsv. *sveter* eller *svete* ensamt har kunnat betyda blod. Det fvn. *sveiti* m. betyder 1) Vædske, som kommer frem, flyder ud af noget 2) Sved 3) Blod. I nyno. dial. betyder *sveite* bl. a. Blod af slagtede Dyr (A a s e n), Blod som er kommet udenfor Legemet (R o s s). Och i sv. dial. kan *svett* betyda 1) blod, som rinner av slaktade kreatur: *Den kon hadde mycken svett i sej,* allm. 2) blod av ett sår Hl. 3) allt avgående blod, som är förenat med slem t. ex. vid rödsot, avslaget hos barnsängshustrur. Verbet *svetta* betyder även förblöda: *Svinet svettar* = det rinner blod ur svinet. Bhl. *Swett-kaka* betyder i Småland palt, paltbröd och *svettekorv* blodkorv i Vl., Vg., Sm., Kl. och Hl., allt enligt R i e t z.

Det torde alltså endast bero på de bevarade fornsvenska källornas ringa ordförråd, att vi icke känna fsv. *svete* eller *sveter* i betydelsen blod.

2) Fsv. *q v ä l d* n. > *qvälder* m.

L i d é n har i Bezzenbergers Beiträge XXI s. 104 f. visat, att ordet är en avl. på *-tes*.

Fvn. *kveld* är genus neutrum men förekommer ganska ofta i uttryck, där genus ej framträder, t. ex. *at kveldi, i kveld, á kveldum*, etc. Se F r i t z n e r!

I sen fno. uppträder ett *kveldr* m.: *a attanda dagh jola vm kuælldænn* D. N. I 231[3] (1335), *tha er leidh vppa kwældhen* ib 738[12] (1432).

I nyno. dial. är ordet numera allmänt mask. Här och där förek. ännu neutr., t. ex. *annat kveld, godt kveld*. A a.

I ä. fsv. förekommer *qväld* åtminstone en gång som tydligt neutrum: *Dela mæn om qwældit, æro satir om morghonin* Vm. L. 151[1]. På alla övriga ställen, där jag påträffat ordet i ä. fsv. texter, är det obestämbart med avs. på genus: *at qvælde* Vg. L. I. 35[15], Vg. L. II. 148[9], 98[10], H. L. 69[13 14], Bu. 27[6], ib. 169, *a giptar quælde* Vg. L. II, 144[18], Vg. L. III 266[10], Ög. L. 52[9], 102[10], M. E. L. L. 64[10], *a kuælde* Ög. L. 141[1], *Byscupi scal gengyærd geræ twar nætær oc til quels hins þridia* Vg. L. I. 1[15], *til quæls thriþia daghin* Vg. L. II. 84[3], *um freadax quæld æpte ascu oþinsdagh* Sm. L. 182[18].

Det är oriktigt att, som S c h l y t e r gör i sitt Glossar, upptaga dessa beläggställen, med undantag av Vm. L. 151[1], under *quælder* m. Som av det föreg. framgår, förekommer nämligen icke *quælder* m. i ä fsv., och då ett säkert *quæld* n. är belagt och de övriga fallen ej visa genus, bör naturligtvis den sistnämnda formen stå som uppslagsord.

Mot slutet av 1300-talet börjar den mask. formen uppträda: *þa skal kyrkiu wærgi meþ soknamannum hanum sökia, göra meþ þwem vm quældin oc halda in. vm morghonen meþ þrem* Vg. L. III s. 272 not 80 (=Cod. Holm. B 6, senare hand fr. slutet av 1300-talet. Se Schlyters företal till Vg. L. s. XXI f.)

I Codex Oxenstiernianus (1385 och senare) förekommer flera gånger ack. sing. mask.: *hvarn quäld* K. L. 71[17], *en quäld. tha han las thän wärsin* ib. 71[20], *langt fram a quällin* ib. 206[1]. På ett ställe står nom. sing. mask. *thy at tha war quäldir* K. L. 279[13]. Men därjämte förekommer neutrum: *mot quällino* ib. 218[22], ib. 346[27], *alt fra morghonenom ok til qwäldit* ib. 176[12].

Betydligt senare påträffas den mask. pluralen: *Nw kan gillesbrodhr sywker vara tha gille drikx — — tha skal allermann nämpna II bröder som skulo honom ena kanno öl om första qwellen bära ok*

the andra qwellar swa länge gille drikx S. G. G. 130[26] (början av 1500-talet).

Ordet fortfar att vackla mellan neutr. och mask. under hela 1400-talet. I Fred. (Cod. Holm. D. 4) står neutr. i den ofta återkommande frasen: *Daghin fast at qwældith leedh* ib. 263, 1103, 1273, 2591 m. fl., men eljest är mask. regel, t. ex. *then qwæld the sato ther til saman* ib. 1282, *thæn annan qwæld* ib. 1967 m. fl.

Di. (från början av 1500-talet) har visserligen mask. i *tha led fast mot qwelden* 123[24], men i stället neutrum *om qweldit* 39[5], 94[15]. Småländska dialekter bevara ännu neutrum enl. R i e t z 374 b.

Genusväxlingen beror, som L i d é n framhållit, säkerligen på inflytande från orden *aptan* m. och *morghon* m. Icke minst har väl *morghon*, som så ofta sättes i motsatsförhållande till *qvæld*, influerat. Orden *morghon, aptan, qvæld, miþdagher* och *dagher* bildade ju en liten betydelsekategori, där alla orden utom *qvæld* voro mask. *a*-stammar. Det är då rätt naturligt, att *qvæld* icke i längden kan bevara sitt neutrala genus.

Den omständigheten, att ack. sing. av *qvæld* först påträffas som mask., ger kanske en liten fingervisning om hur dylika genusväxlingar försiggå. Det är ju naturligast, att man först börjar uppfatta de kasus, som äro gemensamma för båda genera, såsom hörande till det nya könet. Först senare nybildas från denna utgångspunkt de övriga kasus. I detta fall tycks det ha tillgått så, att först nom. sing. *qvælder* bildats till de som maskulina uppfattade oblika kasus i sing. och först en tid därefter nybildas nom. och ack. plur.

3.

Maskulina a-stammar, som övergått till neutrala a-stammar.

1) Fsv. *hember* m. betyder världen (ss. människornas boning), denna världen etc. Detta är även den vanligaste betydelsen hos fvn. *heimr*. Men därjämte har det fvn. ordet tydligen också kunnat betyda hem, bostad, gård:

Betr hefþir þv, broþir! at þv i brynio fǫrir — — — at sia heim Atla. Akv. 16, *hafþv halfan heim harms at gioldom, brvþr baugvariþ.* H. H II 34. Även det fvn. *-heimr* i ortnamn har, enl. R y g h, Norske

Gaardnavne, Indl. s. 53, betytt bostad, hemvist (I Julbok 1906 s. 116 tar Noreen *-hem* i svenska ortnamn i den något vidsträcktare bemärkelsen »bygd, befolkad nejd»). Då **heim* n. är okänt i fvn. måste adverbet *heim* uppfattas som ack. sing. av *heimr* m. i betydelsen hem. I no. dial. betyder *heim* bl. a. hem, bostad, torparställe.

I fsv. är *hem(ber)* hem, hemvist, bostad på de äldsta beläggställena till genus obestämbart: *per almenningshem* S. D. I 566 (1279), *til hus ok hems* Vg. L. I 56[18], *nokor aff þem sum þær a hus ok hem* U. L. 142[9], *Hogger man annæn fullum sarum i siælf sins heme* Sm. L. 143[17].

Omkring mitten av 1300-talet uppträda neutrala former:

þen husit a oc hemit Vg. L II 237[1], *egh ma annan af hemi sinu ryua um uintær* Ög. L. 189[14],

Nu a þæn i friþ biþia sum husit aghær ok hemit Ög. L. 30[1], ib. 35[7], M. E. L. L. 240[14].

Som av ovanstående citat framgår (se även Ög. L. 35[7], Vg. L. 232[4], Bo. 3, Bil 642) sammanställas synnerligen ofta orden *hus* och *hem*. De ha vuxit ihop till en stående fras, så att man oftare träffar på ordet *hem* i denna förbindelse än ensamt. Det blir då ganska antagligt, att ordet *hem* i betydelsen hem fått sitt neutrala genus från *hus* n. Andra synonymer med neutralt genus äro fsv. *hema* n. hem, *hema hus* n. boning, bostad, *heman* n. boningsplats, boning, *hemele* n. hem. *hembole* n. hemvist, *heme* n. hem Sm. L. 135[12].

Fornsvenskan har alltså genom denna genusväxling fått två olika ord *hember* m. värld och *hem* n. hem, boning. De båda orden ha dock fortfarande beröringspunkter, och i enstaka fall har det senare ordet gripit in på det förras område: *jak vndra vm vitran man at thu slæppir swa jordhrikis æro ok lætir thik dröma vm annat heem: hermes swarar hanum Iak hafdhe ok længe alla thöm for fool som annat hem vænte wara bætre æn thætta.* Bil. 112[25]. Här kan möjligen också det neutrala *lif* ha spelat in.

2) Fsv. *bas* m. > n.

Fvn. *báss* m. betyder 1) rum till att förvara ngt i t. ex. *torfbáss* m. Rum till deri at indsætte, opbevare Brændtørv. 2) fallgrop eller inhägnad att fånga vilddjur i t. ex. *Bjarnarbáss* m. 3) afdelt Rum i Fjöset Fr[2]. Nyno. dial. *Baas* m. Rum til en Ko el. andet Kreatur Aa.

I äldre fsv. är ordet på de få ställen, där det är bevarat, även-ledes en mask. *a*-st.:

Hwar som ræner hæst v stalle ællær nöt af base Vm. L. 159[12],

Ganger man i skogh annars mæþ hund ok bughæ böte II öræ. gör basæ (fallgropar) *i scoghi hans böte IIII öræ. gör gildri böte VIII öræ* H. L. 74[14].

I y. fsv. har jag icke påträffat ordet. Men i Gabr. Wallenii: Project af Svensk Grammatica (Åbo 1682) upptages ordet som enbart neutr., och A. F. Dalin känner likaledes endast *bås* n. I sv. dial. är ordet enligt Rietz i allm. mask., men neutr. i västra Närke. Genusövergången är möjligen föranledd av det neutrala *-rum, stalrum, stallarum* etc.

4.

Maskulina a-stammar med kollektiv betydelse och neutrala pluraler.

En ack. sing. av ett kollektivt mask. och en ack. plur. neutrum komma varandra stundom synnerligen nära med avseende på betydelsen. Då dessutom dessa båda kasus hos *a*-stammarna ha samma form, är det nästan att vänta, att förväxlingar skola göras. Rietz anför om ordet *ax*: »Såsom kollektivt brukas ordet maskulint, *Axen han ä skjôl*, axen äro mogna».

a) *Maskulinum sing.* > *neutrum plur.*

1) fsv. *þorn.*

Got. *þaúrnus,* fht. *dorn* och fvn. *þorn* äro mask. Även fsv. *þorn* är från början mask. och betyder 1) torn, törntagg 2) törnbuske (I dessa båda betydelser förblir genus oförändrat) 3) koll. törne, törnris och törnbuskar.

Ordets användning som kollektivum framgår av följande exempel:

satto the krono af torn owir hans howdh Bir. 1:30, *skal iak — — — sargha idhert köt mz torn oc tyslom (spinis tribulisque) aff öknenne* M. B. 2:93,

bardhe sik mz thorn oc qwista Iv. 2069,

til thz bergh han for sik sa genom thorn ok thiokka qwista Fred. 121,

swa som blant æplæ fruct waxör nællær, þistlæ ok þorn H. L. 1[8].

Det är föga underligt, att denna kollektiva singular, som ständigt samordnas med pluraler, till slut själv uppfattas som en neutr. plur: *the bitarlico hwassasto thornin ginom stungo hans hälghasta howdh* Bo. 195.

Denna genusövergång är dock tillfällig, ty det kollektiva *thorn* utträngs av *thörne* n., men det konkreta *torn* m., pl. *tornar*, törntagg fortlever i nysv.

2) Fsv. *s ö m b e r* m. och *s ö m* n. pl.

Fvn. *saumr* m. är egentligen ett abstraktum, sammanfogning, därefter syende, sömnad. Därjämte är ordet kollektivt och betyder »Søm, Spiger», t. ex. *mikill saumr*, många söm Kgs. 8^{23}, *ef skip verðr úfært — —, þá skulu þeir upp setja ok brenna ok færa búandum saum heim, en ef þeir brenna eigi gjaldi þeir saums verð*. Frost. 7, 19^{2} Ordet användes även om hästskosöm. Sms. *skipsaumr* m. coll. Skibsøm, *knoðsaumr* m. Klinksøm, *reksaumr* m. coll. Søm, som drives ind i Træet F r ^{2}. Detta koll. ord är bevarat i nyno. dial. *saum* m. »Nagler, hvormed Fjele eller Bræder fæstes», *jarnsaum* m. Jærnsøm, Jærnnagler, *tresaum* m. Trænagle A a .

Fsv. *sömber* bevarar maskulint genus i den abstrakta betydelsen sammanfogning, söm, sömnad. Men den kollektiva singularen har kommit att uppfattas som en neutr. plur.: *storhingesta skoo ok sömin medh* G. S. 51., *for een hest om XL mark mz hans eghin skoo ok sööm Vj öre. for en hest om XVj mark mz sijn eghin söm een halff mark. for een lithen klippare mz hans eghin skoo ok sööm iij öre* S. O. 73 (1479). Tydlig neutr. plur. men eget nog samtidigt mask. sing. visar följande ex., *rykte fram een hamar oc fyro hesto söm* (för *hestskosöm* ?) *oc slogh een j hwan fotin* S. T. 268^{16}.

Till denna n. pl. nybildas ett neutrum sing., t. ex. *slog han et söm mz stor klokskap* Di. 45.

Därjämte har den mask. kollektiva formen hållit sig: nysv. *söm* n. äv. i sht koll. (*-men*) *rm.* S. A. O. L.

På alldeles likartat sätt ha i nysv. de kollektiva singularerna *nubb* och *spik* givit upphov till de stundom förekommande singularerna *ett nubb* och *ett spik*.

3) fsv. *l a s* m. lås > n.

Fvn. *láss* är mask. Ordets genus i ä. fsv. framgår ingenstädes av beläggen, ty i exemplet: *rænir han husfru lasœ ok nyklœ* U. L. 109^{8} äro *lasœ* och *nyklœ* troligen gen., ej ack. plur.

Ordet användes i landskapslagarna alltid utan attribut och artikel. Det förekommer i sådana uttryck som: *raþa lasum* Vm. L. 156^{7}, Ög. L. 87^{13}, ib. 136^{3}, ib. 137^{15}, ib. 108^{7}, *undir las(e)* Vg. L. I 54^{19}, Vg. L. II 168^{21}, U. L. 173^{16}, Ög. L. 86^{14}, ib. 87^{15}, ib.

100[12], *bryta bat ur lase* Ög. L. 228[12], *bryta guzs las* Ög. L. 43[20] m. fl. Obestämbart till genus är ordet även i flera vanliga fvn. uttryck, som ha motsvarigheter i nysv. och därför väl också funnits i fsv., *lúka i lás* stänga i lås, *setja, reka lás fyrir* sätta lås för, *lúka lasum upp.* Av 23 beläggställen i ä. fsv. texter visar alltså intet ordets genus.

Särskilt tvetydiga äro följande exempel, där *las* står i en generell betydelse, som faktiskt står pluralen närmare än singularen, eftersom det är fråga om flera lås.

En annur hus bœþi laþa ok nöthus þœt heter uthus þo at las se firi Vg. L. I 54[15],

þer hete uthus œn þo at laas se fore. Nv skal bonde laas vp latœ. Vg. L. II 168[17], *Nu stiall han hæst i fiætre suari sua firi ut las sum firi inlas* Ög. L. 87[5].

I början av 1400-talet börja neutrala former dyka upp. Tidigast påträffas neutr. plur., vilket kanske antyder, att genusövergången verkligen beror på, att singularformer med generell betydelse, sådana som de ovan anförda, blivit uppfattade som pluraler.

Marquardhe, mins hœrra œrchebiscopsens kökemœstara (giver jag) *thre yxer oc try laas.* S. D. N. S. 1: 514 (år 1405 i upplandsbonden Jösse Johanssons testamente),

lästos vp laas Bil. 462[11].

Något senare uppträder neutr. sing. *tha läth konungin läsa j gen mönsterit ok satte sith insighle for lasith* S. T. 17[26], *aff stale et las.* Al. 5160.

Samtidigt med och till och med i samma handskrifter som den neutrala formen fortlever det gamla maskulinet, t. ex. *mz starkan laas* Al. 9102. Ordet vacklar fortfarande.

Synonymen fsv. *luk* n. rigel, bom, (fvn. *lok* n. dörrbom, lås) har säkerligen bidragit till att ordet blev neutralt: *var fru — — — læste vp lukum ok lasom* Bu. 25[23].

4) Fsv. *öker* m. > n.

Fvn. *eykr,* gen. *eykjar* är en mask. *ja*-stam och betyder lastdjur i allm., häst eller oxe samt brukas även i koll. betydelse. Nyno. dial *øyk* m., pl. *øykjer.* Dyr av Hesteart, Hingst eller Hoppe. (Aasen). Det fsv. *öker* är en mask. *ja*-stam och betyder 1) en dragare, häst eller oxe, t. ex. *Fœller træ a ök manz œller annœt fœ* Sm. L. 149[10] 2) ett par dragare, »en ök», t. ex. *þa skal landboe akœ j skogh mœþ enum öki* U. L. 193[13], *þa ma baþi eghanden ok*

landboin j skogh akæ mæþ swa mangum ökium þe wiliæ ib. 193[16], *þa ma landboe fullum öki a scogh aka, oc hawer ei mer æn half örtugh aki halwm öki* Sm. L. 80[2], *en storran sten som en öxnökir gat neplica draghit* Lg. II 850[19].

Denna kollektiva singular kan i ack. lätt uppfattas som en neutral plural av *öker* i betydelsen dragare, t. ex. *þa ma ængin stæmna ok egh eþa seia: firi utan iorþa delur. ælla manhælghis mal ælla man krœui ök sin um uar.* Ög. L. 211[1],

Torsten smidh i faringöö kördhe heem af ängena eth laass höö — — — han hwlt quart öken oc saagh til baka Lg. III: 379. Den latinska texten har här *equos trahentes cursum subsistere fecit.*

En neutral plural tycks verkligen föreligga i följande ex. från 1517:

haffwa vare swena mesth en delss solth syna hestha ok slaghyth them wth tiil ök B. S. H. 5. 589,

Olika ök göra krokiga fåror. Grubb 611 (1665).

Till denna neutr. plur. bildas så en neutr. sing. *ök*=häst, dragare: *Gubben* (sade) *til* (hästtjuven) *hwarföre han I flängt förbi rätta* (skjuts-) *ombytet. Den andre rodnade i synen och svälgde: Det är mitt ök, sade han.* Dalin, Vitt. II 6: 106 (1740).

Till denna genusövergång har säkerligen bidragit den omständigheten, att *ök* har så många synonymer och närstående ord med neutralt genus: fsv. *öknöte* n. en av de två dragarna, *takær maþær öknöte mang a löt uti o louandisz ok akær mæþ allær riþer* Vg. L. I. 61[7], *taki af hanum — — öknöte, þæt ær fiærme ær ib.* 61[18], *skiut* n. häst som brukas till resandes befordran, *arbetisskiut* n. arbetshäst, *hors* n. häst., *örs* n. häst, stridshäst. Vidare *fä* n. som innefattar både hornboskap och hästar (Sm. L. 149[10] *ök — — æller annæt fæ*), samt *nöt* n. oxe el. ko, hornboskap. Ordet samordnas ofta med ord, som betyda häst t. ex. *oskälik diwr swa som äre hors oc nöt* M. B. 1: 110

Vid sidan av den neutrala formen kvarlever dock länge ett mask. *ök*=häst. dragare, med plur. *-er, ier, -ar, -iar*:

the måtte blifve förschonede medh the långe försler, som the udhi kongh Erichs tidh e som offtest giordt hafve ther igenom theris öker äre platt förderfvede vordne R. A. II 1: 267. (1568), *insleppa sijna öker, fää, fåår, getter, kalfuer — — — inom grannarnas hägn och stägn.* Meddel. fr. Nord. mus. 1897 s. 104. (i byordn. från 1653),

Hendrich Hanson sonen schall på senast s. Staffandagh hafwa

offrat, och som rycktet ähr iblandh gemene man, för sina öker. Murenius, Acta visit. 456 (1660),

utaf ökernas träckande och stallande. Serenius, Eng., åkerm. 47 (1727) *både folk och öker voro uttårkade och magra.* Eneman 1: 224 (1712). *ökerna må hafwa tid til at fodra.* Serenius, Eng. åkerm. 85 (1727).

Item hafver han och latit tage mongen mandz ökier — — — och latit bruke och drifve them för sine vagner. Hist tidskr. 1894 s. 268 (cit. från c. 1544).

the giorde Förbund medh Diefwulen på thet the skulle — — få Boot til sijna Ökier och Söder, at hwarken Koo eller Soo missginges. P. J. Rudbechius, Luther Cat. 30 (1667).

Ök med pl. *-er* och *-ier* tycks genomgående beteckna en enstaka dragare:

lägger man oket för bittida på dem (d. v. s. stutarna) *blifwa de inge stadige ökar.* Linné, Diet. 2: 18 (c. 1750),

Man skulle wäl icke förspränga eller förderfwa sina ökar. Dahlman Reddej. Bih. 12 (1772).

I betydelsen en ök=ett par dragare tycks ordet, att döma av för mig tillgängliga belägg, endast ha pluralen *-ar* el. *-iar* (Sjörövarna hava) *stullitt en stodhest, twå stycken stodh och en bruun walach — —* (och sedan) *försållt bem: tu* (?) *ökiar.* Bidr. t. Åbo stads hist. I. 4: 26 (1627), *nu försänder* (jag) *medh thetta budh twenne ökar medh rog.* Växiö domk. akt. 1569 s. 211,

och den som sin skylldigheet inthet fullgiör, skall leijas ökar, som sand och steen framkiöra, och skola bekomma för öken om dagen 1 B:co *silf: mt.* Växiö rådstur. prot. 1706 s. 88.

Som skällsord på människor har *ök* neutralt genus i alla de ex. jag påträffat:

Minsta vinkel
Osar finkel.
Minsta bro bär fulla ök. Bellman 3: 171 (1769).

emot all min förmodan hade Justander lika medhåll i Consist. Acad. här som S. fordom i Borgå; så at Bror af et särdeles öde altid får at göra med favoriserade ök. Porthan: Bref t. samtida 6 (1774).

Men fast ofta vinst och frakt är dålig
Och mången redare ett ök,

Ge dig tillfreds, var trygg och tolig, Nordforss, Den lille matrosen 14 (1799).

Dialekterna, särskilt de östsvenska, bevara ännu mångenstädes mask. genus: *eik* m. häst Wi. *aik* m. Nuckö, *Heik.* Ber. *ek* m. Fl., *Ök* m. häst. Mp. Sk. Ög. Bl. Sm. ha neutr. (Rietz).

A. F. Dalin upptar endast *ök* n. häst, som användes till körslor (arbetshäst), men Schlyter översätter i sitt 1877 utgivna Glossarium ordet med 1) *en ök, ett par dragare* — — 2) *ett ök, en dragare* (häst eller oxe) och Rietz meddelar från Skåne och Halland: *ök, ög* (pl. *ökar, ögar*). »*Ja har budat fem ökar te å aga in*».

b) *Neutrum plur.* > *maskulinum sing.*

En del neutrala *a*-stammar, som huvudsakligen brukas i plur., övergå till maskulina singularer med kollektiv betydelse.

1) Fsv. *tar* n. > m.

Fsv. *tar* är ursprungligen en neutral *u*-stam (Brugmann, Grdr. II. 1: 303), som övergått till neutral *a*-stam. (jfr. got. *tagr* n., med grammatisk växling i förh. till fsv. *tar*).

Fvn. *tár* är likaledes en neutral *a*-stam och förekommer nästan alltid i plur., t. ex. *hrundu tárin á kinnr honum, hrutu ór augum honum tár þau, er* — —, *millum tára* etc. Fr[2].

Från ä. fsv. känner jag ordet endast i frasen: *Kan faþer eller moþer barn sit með taar oc trœgha ærwœ* Sm. L. 62[12], där man väl måste uppfatta *taar* som. ack. plur. neutr.

I y. fsv. uppträder ordet vanligen som neutr. plur.

hanum runno swa tar aff öghum Bil. 351[1].

Särskilt objektsformen kan lätt förväxlas med en koll. sing., emedan där ej verbet anger numerus.

hon grät oc fälte tarin vtan lisa Bo. 210[30], *thy fälde han swa modhoga tar* M. D. 188[27] (Cod. Holm. D. 4).

Övergången till en koll. mask. singularform i analogi med *grater* m. är tydligen genomförd på följande ställe:

thu sweiptis som barn mz thare ok grat M. D. 28[3]. (Skoklostercod. 156 fol. från mitten av 1400-tal.)

Denna kollektiva sing. är bevarad i nysv., t. ex. *i daglig suck och tår* Sahlstedt. Ordb. 632 b.

Till denna sing. bildas redan mot slutet av 1300-talet en mask. *a*-stamsplur.:

vars herra tara ok gratir K. L. 346[1], *hafdhe hon gratit ok fält*

manga tara ib. 346[9], *gat ok han ey atirhallit tarana* Bo. 156[19], *Thw saknade han oc grest mz taara* M. D. 62[30], *mz gratande tara* Fl: 341.

På likartat sätt har, enl. K l u g e, Etym. Wb, nht. *Zähre* f. uppkommit ur plur. till mht. *Zaher*, och ny da. *taare* (ä. da. *taar* n.) bör väl även förklaras ur pluralen *taare*.

Fsv. *tar* = droppe, tår, är samma ord som *tar* = lacrima och har även gått över till mask.:

en thaar ällir en dropa aff besko ätikio. Su. 280.

Men ä. da. *taar*, dryp, dråbe är enl. K a l k a r neutrum.

2) *L a g h* n. pl. > mask. och fem.

I betydelsen lex är ordet i fsv. vanligen neutr. plur. Så är alltid fallet i de fsv. lagarna:

böte sum lagh sighia Vg. L. I 58[20], *Lagh skulu wæræ satt ok skipaþ almænni til styrsl* U. L. 6[11], *sum vplanz æru lagh* M. E. L. L. 55[6], *som lagh til seghia* St. L. 22[5].

I dessa och liknande fall är ordet närmast ett plurale tantum och kan översättas med »lagen», men utanför laglitteraturen förekommer någon gång en neutr. plur. med bet. lagar:

thry lagh äru. Eet är kirkionna. Annat kesarens thridhia almoghans. Al thässin laghin scrifwas a dödhra diura skinnom. Bir. 2: 204[13].

I anslutning härtill användes även *lagh* neutr. sing. i betydelsen lex, dock ej i laglitteraturen: *Än annat lagh är andelikit hulkit ey scrifwas a dödhra diura skinnom j liffsins bok hulkit som aldre tappas älla opnötis aff aldirdom — — — —. Nu är huart eet lagh got* Bir. 2. 204[15], *som wesgözkt lagh vtwisar* S. D. N. S. 2: 844 (1414).

Lagh neutr. plur. har, som förut påpekats, singular betydelse, det samordnas med singularer och icke sällan står ack. plur. neutr. av detta ord så, att det lätt kan förväxlas med en ack. sing. mask. eller fem. Någon gång är även nom. plur. neutr. tvetydig:

sum lagh ok ræt ær i lande ok laghsaghu huarre Sm. L. 184[16], *æru hion comin saman meþ lagh oc lanz ræt.* Da. L. 51[17]

laghmandr a lagh skilia. Vm. L. 237[7], *Nu takær frœls man o frœlsæ kono mæþ lagh ok lanz ræt* U. L. 123[9], *ællr brytær iwir lanzlagh* U. L. 99[3], *han a þem lagh at giwæ* U. L. 88[8], *han gaf fyrste* (adv.) *lagh* Sm. L. 4[11], *landum raþa riki styræ lagh styrkiæ ok friþ halda.* Sm. L. 47[7], *sum þe sighia lagh ok ræt vara.* M. E. L. L. 329[4], *at han eig laghen wiste* St. L. 22[7], *at the laghen wita ok æru i stadhenum* St. L. 224[3].

I fsv. har jag dock icke träffat ordet med annat genus än neutrum.

Olaus Petri behandlar ordet i sing. som ett fem. både i betydelsen samling av lagstadganden och om ett enstaka lagstadgande:

Noghon tijdh til forenne forbettrade konung Birger then Vpländska laghen, och giorde henne mykit skickeligare än hon förra war. Kr. 100[33], *Thenna laghen* (= stadgandet om tvekamp) *som aff hedendoomen är kommin, haffuer en tijdh lång wordet brukat sedhan Christendoomen kom hijt i landet. Ty ståår hon och i the äldzta laghböker* Kr. 51[23].

Men pluralen (i betydelsen flera lagstadganden) är fortfarande neutral: *giorde han noghor besynnerlig lagh som konung Birger vprek-. nar i sine lagboock. Aff huilkom then är en, at bönderne icke — —* Kr. 94,

forbettrade konung Birger then Vpländska laghen, och giorde henne mykit skickeligare än hon förra war, ty han hemtade til hopa aff the lagh som för honom wore thet som nyttogast war, och giorde så ena laghboock then ther nw kallas konung Birgers lagh Kr. 100[34],

fordom dags woro icke så monga saker vthrettade i bescriffuen lagh som nw är Kr. 49[22].

På likartat sätt behandlas ordet i 1526 års Nya Testamente*.

Här förekommer ordet, väl närmast i betydelsen judarnas sedelag, än som fem. sing. än som n. pl., vanligen det senare:

Hwadh skall thå laghen? Hon är tillagd för *ytermera offuerträdhilse skul* Gal. 3: 19,

om hedninganar, som icke haffua laghen göra dock aff naturen thet laghen inneholla — — Rom. 2: 14,

genom Mosen äro laghen giffuen Joh. 1: 17,

men laghen äro icke utaff tron Gal. 3: 12,

gingo in uthi synagogan om sabbatzdagen och satte sigh. Och sedhan laghen woro lässen och propheterne Ap. 13: 14,15.

I betydelsen juridisk lag förekommer ordet i sing., utan att genus framgår (men väl antagl. som fem.).

Icke dömer wår lagh någhon menniskio, medh mindre — — — Joh. 7: 51.

I genitiv förekommer formen *laghsens*, även där ordet nyss förut i nom. blivit behandlat som en plural: *men laghen äro icke uthaff troon vthan then menniskia som så gör hon leffuer ther medh Christus haffuer oss igen löst frå laghsens förbannelse* Gal. 3: 12,

* Jfr Rydqvist S. S. L., Bd. II, 99.

genom laghsens gerningar Gal. 3: 2.

På *Wallenii* tid vacklar ordet mellan mask. och fem., men neutret tycks alldeles ha kommit ur bruk, ty han nämner det icke.

Enl. Sahlstedt är *lag* lex, jus, mask.

Det fvn. *lǫg* är i bet. lex neutr. plur., men uppträder mot medeltidens slut som fem.:

forbjudher ek vidher lagar ok krononna hardhæ ræffster D. N. I 806[17] (1448), *lagarord* ib. V 948[24], *lagartiúnd* N. G. L. II 336[24].

Denna form har sedermera alldeles utträngt *lǫg* n. pl., så att de norska dialekterna numera endast känna den fem. formen *log* (A a.). Denna fvn. genusväxling är ju lätt förklarlig, ty en *u*-omljudd nom. eller ack. med en betydelse, som närmast är singularens, kunde ju mycket lätt komma att uppfattas som en fem. *ō*-stam av typen *sǫg*.

Att det nsv. ordet stundom uppträder som mask., beror kanske på att det så ofta sammanställes med synonymerna *rätter* m. och *staþge* m.

III.

Enstaviga a- och *ō*-stammar på lång vokal.

Det råder ganska stor överensstämmelse i böjningen mellan de mask. *a*-stammarna av typen *sko(r)*, de fem *ō*-stammarna av typen *bro* och de neutrala *a*-stammarna av typen *bo*. Denna överensstämmelse har åtminstone i ett fall medverkat till genusvacklan.

Fsv. *ra* f. > m. och n.

Ordet tycks egentligen betyda stång: fvn. *rá* f. stång att torka fisk på, segelrå Fr., no. dial. *raa* f. 1) »en rank og smækker Træstamme» 2) med. plur. *rær* segelrå 3) »Grændseskjel», *raa* m. »Pæl el. Stage, som ær behængt med Korn til Törring» A a., sv. dial. *rå* f. 1) stång; stång till notdrägt, Ög. 2) rå på en mast 3) råmärke, *mullrå* f. fyrkantig trästång eller *släna* vid nedre ändan av ett torvtak att därmed fasthålla torven, Vm. Nk. R z.

1. *Fem.* > *mask.*

Som fem. uppträder ordet t. ex. i Da L. 32[12], *han raþe skötrane norþanwart i by*, ib. 32[14], *læggin tæ utan skötrar* (ack. plur. fem. enl. B r a t e, Dala l. Böjn. s. 14 och ej gen. sing., som R y d q v i s t föreslagit) *i huarre tompta ra* M. E. L. L. 165[10], *böte þen sum ra gambla ok tiældro vp kastaþe nya giorþe* ib. 166[10].

Men redan tidigare uppträder genus mask. I U. L. och Sm. L. har ordet detta genus överallt, där genus framgår, t. ex. *i hwarium tomptæ ra* U. L. 243[12], *ok þær læggins ra niþær sum þer fyrræ laghu* ib. 244[7], *þær læggias vm fiuri tomptæ ra ok fiurir farwæx ra* ib. 215[12], *misti þen halsin sum Ra gamblan vpcastaþe oc nyæn giorþe annæn* Sm. L. 114[10], *þær synis Ra ruwin oc annær gör* Sm. L. 114[8]. Även i Da. L. förekommer på ett ställe genus mask.: *Hwar sum hawir fiorþung i by raþe enum skötra.* Da. L. 32[6]

På det förut citerade stället, M. E. L. L. 165[10], står i huvudhandskriften *i huarre tompta ra*, vilket emellertid i tre hskr. från slutet av 1300-talet (S c h l y t e r s G. H. R.) blivit ändrat till *i hwarium tompta ra.* På samma sätt ha i M. E. L. L. 166[10] *böte þen sum ra gambla ok tiældro up kastaþe ok nya giorþe* sex hskr., samtliga från slutet av 1300-talet (S c h l y t e r s E. F. G. H. M. O.) utbytt *ra gambla* mot *ra gamblan* och *nya* mot *nyan.* Alltså, sammanlagt 7 hskr. korrigera fem. till mask.

Jämför man med avs. på böjningen de enstaviga mask. *a*-stammarna på lång vokal [typen *sko(r)*] med de enstaviga fem. *ō*-stammarna på lång vokal (typen *bro*), finner man, att de skilja sig från varandra endast i gen. sing. [mask. *-s*, fem. *-(a)r*] och ack. plur. [mask. ingen ändelse, fem. *-(a)r*]. Men ack. plur. kan även i fem. vara ändelselös och av ordet *ra* är ej gen. sing. belagd i lagarna. Det är alltså föga underligt, att en förväxling ägt rum här.

Den positiva anledningen till genusväxlingen torde vara inflytande från någon av de maskulina synonymerna., t. ex. *stake, stokker,* pl. *ramarkar* eller möjligen *garþer.* Synonymt med formeln *ra ok rör* förekommer nämligen stundom *stake ok sten: I akræ skiptum ok teghæ skiptum, þær ma twa stenæ ra kallæ, stakæ ok sten, ok ben mæþ ma ok ra kallæ. stakæ ok sten ma ra kallæ.* U. L. 243[14], *Nu auærkar man eghn annars, gangær i hans skogh, urakær staka ok huggær hagha* Ög. L. 218[1].

Även *stokker* användes som synonym till *ra: þær sum æi gitæ stenær lighæt swa at secæ ma, skili þær stang ællr stokkær rörteghæ sundær.* U. L. 218[19].

I Ög. L. förekommer icke ordet *ra*, råmärke, utan i stället *ramarkar* m. pl. och *garþer*, t. ex. *þa skal syn rœt mœllum ramarka ganga* Ög. L. 216[16], (om *garþer* se Ög. L. s. 205), *Rör eller garþer gange ater i sama by* Sm. L. 79[12].

2. *Mask. el. fem.* > *neutr.*

De enstaviga neutrerna av typen *bo* kunna i böjningen fullständigt sammanfalla med mask. av typen *sko*, när i nom. och ack. plur. ändelserna bortfalla. Likaså kunna de, med undantag för den av ordet *ra* icke i lagarna belagda gen. sing., sammanfalla med femininer av typen *bro*. Nu äro nom. och ack. plur. av *ra* med få undantag (ack. pl. *skötrar* Da. L. 32[14], ack. pl. *rar* Chr. L. L. 181 not 34) ändelselösa i de fsv. lagarna, t. ex. nom. pl. m. *fiuri tomptœ ra ok fiurir farwœx ra* U. L. 215[19], *lœggins ra niþœr, sum þer fyrrœ laghu* ib. 244[7], *nu liggi fyra skutra niþri* Da. L. 32[9], M. E. L. L. 127[1], Chr. L. L. 135[1], 144[4] m. fl. Då ordet därjämte sällan har attribut eller slutartikel, föreligger möjligheten av en övergång till genus neutrum. Denna övergång har också ägt rum inom daladialekten*.

Hwar sum riuir ra œr sandir at böti þrea markir. riuir annat oc þrea markir. riuir þriþia oc þrea markir. gangi boot sum fyr. œki boot þy mere at han flere riuir Da. L. 33[8] (omkr. 1350),

att the — — — ingen Råå eller röör i någon motto emillan them finna kundhe D. D. 46[20] (Dombrev, Tuna 1386, nyare avskr.),

Nw œr mœrkiande at gamul ra oc röör œra mellan rœttauik oc orsabomen D. D. 95[38] (Dombrev, Tuna, 1442),

wid bröten ther staar eth raa D. D. 147[35] (Peder Jönsson Skrifwares dombrev, Rankhyttan 1492),

ther ligher try raa D. D. 148[4],

eth stort raa i en mosa ib. 148[3],

eth raa skulle liggia i wrnœss aa ib. 149[32] (Dombrev, Tuna 1493),

swa ath inthet krokraa skwlde wara eller finnas D. D. 172[33] (Synebrev, Kopparberget, 1499, yngre avskr.)

Dock är neutrum ej allenarådande i daladialekten; se D. D. 46[23] (Tuna 1386) 95[39], (Tuna 1442), 96[7].

Ordet har flere synonymer med neutralt genus, som kunna ha föranlett övergången. Vanliga i urkunder från Dalarna äro särskilt *rör, ramärke* och *skiœl*. Märk paralellerna *bolstadhs-, bolstaþara: bolstadhs-, bolstaþa skiœl, tompta ra: tompta skiœl* S c h l., S d w.

Utanför Dalarna har jag icke påträffat genus neutrum i medel-

* Även i fvn. förekommer enligt H æ g s t a d och T o r p *rá* n.

tidsskrifter. I allmänhet tycks ordet ha varit fem. i y. fsv. Se S ö d e r w a l l s ex.! I följande exempel skulle ordet kunnat uppfattas som neutr. pl.: *sigher annar ægha krok ra ok annar ræt ra* M. E. L. L. 162[8], Chr. L. L. 177[12], i synnerhet som motsvarande ställe i U. L. lyder: *six annær hawæ krok ra ok annær rættæ ra* U. L. 239[13], där alltså *rættæ ra* är två ord. Men *ræt ra* är också ett sammansatt ord, bildat i analogi med *krokra*, som framgår av följande citat:

stadfeste thesse XII landz synemen the rar for ret rar, som fansz i her Oleff tauastes jordh bōker B. t F. H. 1. 189 (1508)

IV.

Neutrala a-stammar och feminina ō-stammar.

Av hithörande genusväxlingar behandlar jag endast några av de fall, där en neutr. pl. går över till en fem. sing. eller tvärtom.

A. *Neutr. plur. > fem. sing.*

1) Ett gott exempel på denna synnerligen vanliga genusväxling erbjuder det fsv. ordet *s a x* f. sax. Det fvn. *sax* n. betyder en stor kniv eller ett kort eneggat svärd, och no. dial. *saks* n. kniv, i sht. stor kniv, som brukas att fläcka upp fisk med. Men fvn. *sǫx* n. pl. kan också betyda sax, emedan saxen utgöres av två hopfästa eneggade knivar: *nema með knífi skœri eða með sǫxum klippi* Str. 9[25]. Men allt eftersom ursprunget glömmes bort och saxen börjar betraktas som ett enhetligt redskap, börjar också ordet att behandlas som en singular, och på grund av den stora överensstämmelsen mellan neutr. plur. av *a*-stammarna och fem. sing. av ō-stammarna (nom. och ack. pl. neutr. = nom. och ack. sing. fem.), blir ordet fem. Så uppstå no. dial. *soks* f. och fsv. *sax* f., t. ex. *skær aff honum med ena sax* L. B. 2:69.

Analogt är fallet: no. dial. *skjære* n. egg (på en borr), fvn. *skœri* n. pl. sax > no. dial. *skjære* m. sax.

2) Fsv. *r ö r* f. och *r ö* f.

Det got. *ráus* n. och fht. *rôr* n. visa, att ordet ursprungligen är ett neutrum, vilket genus är bevarat t. ex. i nysv. *rör* n = cylinder,

ränna etc. samt *strandrör* (Arundo), *bamburör* och *sockerrör* etc. (A. F. Dalin).

Det fsv. *rör* = rö, säv, vass, är ett kollektivt femininum, som säkerligen uppkommit ur en neutrum plur.

Ordet står ofta så, att genus icke framgår:

Sidhen lot marsken flota bygia rör oc torff ther pa legia R. K. 2: 6126,

thz (träsket) *stodh alt fult mädher rör alexander sin wægh ther ginom gör* Al. 5467.

Däremot tydligt kollektivt femininum i:

skoghin war al aff the storo röör hon bran fast thy hon war möör Al. 5029.

Fsv. *rö* f. är väl att förklara enl. Aschw. § 321, 2 b; i annat fall skulle man kunna tänka sig, att den kollektiva sing. *rör* uppfattats som en fem. plur., där *-r* skulle vara pluraländelse, som fallet är hos ord sådana som *bra* f., pl. *brar, bro* f. pl. *bror, ra* f. pl. *rar* m. fl., och till denna förmenta plur. har bildats en sing. *rö* f. = vass- eller sävstrå. *Alexander badh aff the röör skip at göra* Al. 8751. Tre rader ovanför står: *hwar en rö war swa stoor som ek.* Al. 8747.

Ginom ena röö lot han blasa the bländona in i hans näsa Gr. 277, *een faar honom röna i handena* Bo 181.

Även detta *rö* f. kan stå kollektivt, t. ex. *han fölgdhe thässe flodh alt fram allan then dagh til thäs han kom til et fäste war byght aff röö ij same flodh opa en öö the stora röö iak för aff sagdhe* Al. 4983—87. Här kan, om man så vill, *aff röö* och *the stora röö* uppfattas som neutr. pl.

Fvn. *reyrr,* Rør, Sif har gått över till mask. väl även här på grund av en missförstådd neutr. plur., t.e x. *i húsaþekjum þar, sem þakt var reyr eðr halmi* Fm VI 156[26].

Ordet tycks först ha blivit en mask. *i*-st. (Aisl. § 348, 2.) (kanske därför att den *r*-omljudda formen sammanställts med de *i*-omljudda mask. *i*-stammarna), och därefter har det i likhet med så många andra *i*-st. delvis övergått till *a*-stammarnas böjning.

I nyno. dial. är *røyr,* Rør, Sif, »*Røyrgras*», liksom i fsv. fem. och dessutom på några ställen neutrum. A a.

3) Fsv. *iul* är liksom fvn. *jól* neutr. plur. Även övriga kristna högtiders namn äro plur. t. ex. fsv. *paskar* f. pl., fvn. *páskar* f. och m. pl., *páskir* f. pl., *hvíta dagar* pingst, fsv. *dymbildagar:*

thz er mik last ath i vilin ey wara her jwlin all R. K. 1: 1906,

wm julin Bil. 284, *wm annan dagh jula* ib.

Men mot medeltidens slut börjar ordet uppfattas som en fem. sing.:

a wareffru dagh mot juline D. D. 1. 74 (1417, avskr.),

sina jwl hiolt han täre R. K. 2: 5460.

Hit hör också den förut omnämnda fvn. genusövergången *lǫg* n. pl. > fem. sing. m. fl.

B. *Fem. sing. till neutrum plur.*

Det händer stundom, att en fem. sing., som har kollektiv betydelse, uppfattas som en neutr. plur., varefter en neutr. sing kan nybildas.

Fsv. *kreatur* f. och n.

Som exempel på denna genusväxling anför jag endast lånordet *kreatur*, som till en början uppträder som fem. i den kollektiva betydelsen skapelsen, den skapade världen, naturen.

þik louar al creatur Bu. 17, *kreaturin kändis vidh sin skapara Bo.* 105.

Övergången till neutrum plur. i analogi med *skapadh thing* har ägt rum i följande fall:

mannen är ärlikast ofwer al creatwr, ok al likamlik thing äru giordh fore människionna skuld — — — Hwi skal tha skapadh thing hedhras fram fore skaparan. K. L. 309[11], *iac bidher til then gudh ther iordhin rædis oc hawit oc al lifwandis creatur lydha* Lg. 1:547[20].

Därjämte uppträder även en neutral sing. i bet. skapad varelse, skapat ting.

Swa at änkte skapat creatur ey ängil ok ey människia war ödmiukare än iak Bir. 1: 130[15],

gak bort diäfwl thy at thu oroadhe ok omakadhe ympnit thesso gudz creature. Bir. 1: 50[25].

Därjämte förekommer lånordet i sin oförändrade latinska form, *creatura*, med betydelsen skapad varelse. Detta ord är fem., därför att det slutar på *-a*. Genom analogiinflytande från detta ord är stundom även *kreatur*=en skapad varelse fem.:

Vi skulum göra räkningsskap for gudhi oc hwarre creatwr. K. L. 261[6].

V.

Maskulina i-stammar och neutrala a-stammar.

A. *Avledningar på -skap.*

Ålder och härkomst.

Om man betraktar dessa ord från historisk synpunkt, sönderfalla de i tre olika skikt. Först ha vi en grupp relativt gamla och åtminstone till största delen inhemska ord. Så följer från omkring mitten av 1300-talet med den stora strömmen av lågtyska lånord även ett rätt stort antal på *-schap, -schop,* och dessa verka befruktande på den gamla ordgruppen och ge upphov åt nybildningar och hybrider.

I gotiskan saknas denna ordgrupp, men i mht., mlt. och ags. är den ganska väl företrädd. I ä. fsv. och ä. fvn. äro bildningarna på *-skap* icke särdeles talrika — dock något talrikare i det senare språket än i det förra — och det låter tänka sig, att hela bildningstypen kunde vara av främmande ursprung. I Eddan förekommer av orden på *-skapr* endast *vinskapr,* jfr ags. *winescipe* m., (*þa versnar allr vinskapr* Háv. 51) och det i en vers, vars äkthet kan betvivlas på grund av dess felaktiga meter.

Suffixet må vara lånat eller ej, så kunna vi i alla fall visa upp en hel del ord, som säkerligen äro bildade på nordiskt språkområde. Sådana äro t. ex. fvn. *fíflskapr* m. dårskap, *greyskapr* m. uselhet, trolöshet, *bóndaskapr* m. en bondes ställning, *skáldskapr* m. diktning m. fl., fsv. *drängskaper* m. duglighet, *trolskaper* m. trollskhet, trolldom, *þiufskaper* m. stöld, *drapskaper* m. företag, som leder till dråp, *valdskaper* m. välde, tyranni, *boskaper* m. bohag, lösegendom, bo, boskap, kreatur, *reþskaper* m. fordon, hjälp åt resande.

Vidare *giolskaper, gälskaper* m. kättja, *ondskaper* m. ondska, *skyldskaper* m. släktskap. Alla dessa ord äro, såvitt jag kunnat konstatera, rent nordiska och förekomma icke i något av de språk från vilka man kunde vänta lån (mlt. och ags.).

En annan fråga blir, vilka som äro gamla bildningar och vilka som äro sena nyskapelser. Som gamla räknar jag då dels dem, som förekomma i våra äldsta hskr. (från slutet av 1200- och

förra hälften av 1300-talet), dels dem, som finnas både i fsv. och fvn. Till den förra kategorin höra då: *trolskaper, sifskaper*, hæskaper*** alla i Vg. L. I., *boskaper* i Lyd., *gælskaper, reþskaper* hjälp åt resande i U. L., *drängskaper* i Vidh., *skyldskaper* i Sm. L., *vinskaper*** i M. E. L. L.

Av dessa förekomma *trolskaper, sifskaper, boskaper, drängskaper* och *vinskaper* även i fvn. Till den senare kategorin höra dessutom *thiufskaper, ondskaper* m. fl..

Det yngsta skiktet reprensenteras av sådana ord som *diävulskaper, huldskap, klokskaper, kompanskap* m. fl., som visserligen tyckas vara bildade på svenskt område — de saknas i mlt. — men äro bildade av lånord och alltså sena. Vidare t. ex. *hionalaghskap* n., som väl är en kontamination av det inhemska *hionalagh* och lånordet *äkteskap* n. Hit hör också *borgharaskap* n. (S. O. 103, år 1501) borgarrätt, som tydligen är en nybildning efter mönstret av lånordet *burskap* n. borgarrätt. m. fl.

Genusväxlingen.

När nu lågtyska lånord på *-skap* med likartade betydelser som de gamla inhemska orden börja strömma in, väntar man närmast, att de till böjning och genus skola ansluta sig till de svenska orden och alltså bli mask. *i*-stammar. Så sker t. ex. med de fåtaliga mlt. lånorden i fvn.: fvn. *blíðskapr* vänlighet (av mlt. *blideschop* f.), *greivaskapr* (mlt. *greveschop* f.), *kaupskapr* (mlt. *kopenschup*), *riddaraskapr* (mlt. *ridderschap*), *trúskapr* (mlt. *trûweschop*) m. fl.

Men i fsv. uppträda en stor del av dessa lånord som neutrala *a*-stammar. T a m m har i sin avhandling »Om avledningsändelser hos svenska substantiv» sid. 12. sökt förklara detta egendomliga förhållande genom följande resonemang: »Då det neutrala *-skap* i svenskan förekommer i lånord från lt. och i yngre ord (som t. ex. *grannskap,* som ersatt det gamla *gränd* i dess ursprungliga betydelse) vilka synas tillkomna efter lt. förebilder, annars i några gamla svenska ord, som fordom varit mask. och som även finnas i lt, men icke eljest i gamla rent inhemska ord, tyckes denna neutrala forms användning i nyare svenska väsentl. bero på

* Förek. även i fht.

** Förek. även i ags.

lt. inflytande, oaktat den motsvarande mlt. ändelsen icke veterligen varit åtm. mera allmänt bruklig med neutralt genus.»

Nu är det tillsvidare en öppen fråga, huruvida lågtyskans genus överhuvud haft något inflytande på svenskans. Den frågan diskuterar jag på annat ställe i denna avhandling.

Men vad särskilt *skap*-avledningarna beträffar, så är det till att börja med föga underligt, att genusväxlingen träffat just lånord och nybildningar. Det är nämligen utmärkande för dessa båda grupper i allmänhet, att dithörande ord ofta till en tid vackla med avseende på genus, innan de definitivt ansluta sig till någon äldre ordgrupp med ett visst genus. Gamla inhemska ord bevara däremot med stor seghet sitt genus, och det skall alldeles särskilda omständigheter till, för att de skola uppgiva det. Om vidare T a m m s hypotes, att de fsv. orden på *-skap* fått sitt genus från mlt., är riktig, måste naturligtvis motsvarande mlt. ord i någon större utsträckning vara neutrala.

De fsv. orden på *-skap* med neutralt genus äro inalles 20. Av dessa äro 12 lånord och 8 inhemska nybildningar. 8 av de 12 lånorden motsvaras av mlt. femininer:

fsv. *brodhorskap(er)* m. o. n. — mlt. *broderschap* f.
» *grevaskap* n. — » *greveschop* f.
» *landskap* n. — » *lantschop* f.
» *maghskap(er)* m. o. n. — » *mageschop* f.
» *mästarskap* n. — » *mêsterschap* f.
» *riddaraskap(er)* m. o. n. — » *ridderschop* f.
» *sälskap* n. — » *selschop* f.
» *ächteskap* n. — » *echtschop* f.

Mlt. *herschop* förekommer som neutrum i betydelsen en enstaka godsägare eller adelsman, men just denna betydelse saknas i fsv. Mlt. *rêdeschop* är f. o. n., men uppträder på fsv. område först som mask., och övergången till neutrum är en sen och otvivelaktigt rent fornsvensk företeelse (Se nedan!). Endast beträffande orden *burskap* och *värþskap* (mlt. *wertschap* f. o. n.) kunna medellågtyskans och fornsvenskans genus stämma överens, och om T a m m s förmodan vore riktig, skulle alltså dessa båda ord ha fått sitt genus från mlt. och sedan genom analogi dragit de övriga orden med sig, vilket förefaller föga rimligt.

Dock måste den reservationen göras, att de mlt. dialekterna äro rätt ofullständigt genomforskade, och neutrum kan i mlt. ha

haft en något större spridning än vad som framgår av ovanstående översikt, där jag hämtat mina genusuppgifter uteslutande ur Schiller och Lübbens ordbok.

I förbigående framkastar T. den gissningen, att det neutrala genus skulle bero på inflytande från »det fordom såsom självständigt ord brukade *skap* n.» Fsv. *skap* n. pl. är visserligen urspr. samma ord som suffixet, men det är i fsv. endast känt i betydelsen penis och förekommer icke som senare sammansättningsled, i vilken ställning man annars kunde tänkt sig, att det kunnat bilda utgångspunkten för en genusändring bland de avledda orden på *-skap*.

Varpå beror det då, att en så stor del av de nyinkomna och nybildade orden icke, som man hade skäl att vänta, anslutit sig till de inhemska orden på *-skaper* utan slagit in på en annan väg?

Då bör först erinras om, att genitivändelsen *-ar*, som fordom tillkommit dessa ord, redan tidigt ersatts av *-s* (Aschw. § 407,2), så att *skap*-avledningarne, när de stå i obestämd form och utan attribut, böjas lika med de neutrala *a*-stammarna i oblika kasus. När på 1400-talet nominativens *-r* bortfaller, blir böjningen i singularis alltså fullkomligt lik neutrernas, och dessa ord förekomma nästan endast i sing..

Vidare äro, som förut påpekats, de gamla, inhemska orden på *-skap* rätt fåtaliga och flera av dem, att döma av deras förekomst i de bevarade källorna, tämligen sällsynta, några, som t. ex. H. L: s. *repskaper*=fordon, kanske endast dialektala. Då blir det begripligt, att deras genus och böjningsschema icke alltid stod fullt aktuellt för en medeltidssvensk just i det ögonblick, då han skulle använda ett av de lånade orden.

Dessa båda omständigheter, böjningens överensstämmelser med neutrernas och de gamla ordens relativa fåtalighet och sällsynthet, utgöra den negativa förutsättningen för att en genusväxling skall kunna äga rum och denna är gemensam för alla orden. När det gäller att finna den positiva impuls, som förmått vissa av dessa ord att ändra genus, gör man nog klokast i att gå den visserligen mödosamma, men relativt säkra vägen att först undersöka varje enskilt fall och därefter, så gott det går, söka gruppera dem. Även med denna metod når man endast i undantagsfall absolut säkra resultat.

I.

landskap n., *grevaskap* n., *buþskap(er)* m. > n. och *reþskap(er)* m. > n.

1) Det enda ord på *-skap*, som redan i de äldsta fsv. texterna uppträder som neutrum, är *landskap*, som i svenskan aldrig har annat genus:

i hwariu lanzskappi Vg. L. 299[9] (Vidh. pr.),
i lanzscape andru Sm. L. 170[13],
i andru lanzskapi U. L. 173[13].

Ordet är överallt fullt synonymt med det äldre *land*. I vår äldsta källa Vg. L. I. förekommer också alltid ordet *land* på sådana ställen, där vi i yngre skrifter ha omväxlande *landskap* och *land*:

Dræpær maþær vtlænskan man. eigh. ma frid flyia. or landi sinu Vg. L. I. 13[10],

En varir landa kænnæ sin grip i aþru landi, ællær utlændskir mæn i uaru landi — — Vg. L. I 58[12].

I Vm. L., Da. L., Ög. L. och H. L. förekommer endast *land*. I Sm. L. och U. L. är *land* betydligt vanligare än *landskap*. Även i M. E. L. L. är *land* vanligare, men man kan konstatera en förskjutning till förmån för *landskap*. I y. fsv. kan man iakttaga, hur det senare ordet mer och mer vinner terräng på det förras bekostnad. Här ha vi alltså samma företeelse som då det inhemska distriktsnamnet *hund* får vika för det ty. lånordet *hundari*. (S. Tunberg, Studier rörande Skandinaviens äldsta politiska indelning s. 180 f.). Även fsv. *landskap* är nämligen snarast ett lånord, av mlt. *lantschop* f. 1) landschaft 2) einwohnerschaft eines landes, besonders die adliche, Sch. u. Lü. Just dessa båda betydelser har enl. Sdw. det fsv. ordet, under det att fvn. *landskapr* m. vanligen har den ursprungliga betydelsen »Forholdene i et Land, dets Beskaffenhed, hvad der er Skik eller Sædvane etc.» och endast undantagsvis (Heilag, I 710[4], II 98[24]) kan betyda provincia. Den sistnämnda betydelsen anses bero på lågtyskt inflytande (Se t. ex. Falk och Torp). Det mlt. lånordet *landskap* har alltså, efter vad handskrifterna tyckas utvisa, i vissa landsändar (Upl. Söderm.) börjat användas i stället för synonymen *land* redan i början av 1300-talet och tränger småningom ut denna. Det blir då tämligen antagligt, att nykomlingen ärvt sitt neutrala

genus efter företrädaren. En bidragande orsak till att neutrum föredragits framför maskulinum har säkerligen den omständigheten varit, att också de övriga orden inom den lilla betydelsegruppen, nämligen *häraþ, häräþe, hundare* och *rike,* hava detta genus.

2) *grevaskap,* grevskap, distrikt, är likaledes alltid neutralt: *jnnan samu grefwaskap* Bil. 373[21].

Ordet hör till samma betydelsegrupp som föregående och har dessutom en synonym i fsv. *grevadöme* n. grevskap, distrikt.

3) *buþskap(er)* m. > n.

Likartat är förhållandet med fsv. *buþskaper* (fvn. *boðskapr* m.), som i de fsv. lagarna genomgående är mask. t. ex.: *kununx buþscaper* Sm. L. 174[5], *vtan buþscaper kunne coma* ib. 173[12], *utæn buþskapær komi* U. L. 258[12], *vtan kunungs budskapir combir i land.* Da L. 59[14].

I Bu. börjar emellertid vid sidan av mask. en neutral form uppträda* (Ottelin Stud. II 108): *sum hanum bar buþskapit* Bu. 145[23] men *af guþlikum buþskap,* ib. 6[22]. Även i betydelsen budbärare uppträder ordet som neutrum., *iak är eth bodhskap, sändher* (!) *aff alzmäktoghom gudhi* Lg. 3. 189.

Ordet är synonymt med det enkla *buþ* på så sätt, att alla betydelserna hos *buþskap* även kunna tillkomma *buþ.* De båda orden användas om varandra, betecknande samma sak, t. ex. U. L. 258[12], Sm. L. 173[14], och det neutrala genus har väl överförts från *buþ.* Även det neutrala *bref* sammanställes ofta (t. ex. Sm. L. 173[10]) med *buþskap.*

4) *reþskaper* m. > n.

Ä. fsv. *reþskaper* m. förekommer i några speciella betydelser, som icke ha motsvarigheter i fvn. och mlt.

a. *Nu kan bondæ siuker liggiæ. æller annat folk ii hans garþi. þa skal han præsti reþskap faa. baþi till kyrkiu ok fra. æntiggiæ mæþ hæst æller baat.* H. L. 10[12], *far ay præster buþ ok reþskap, þa bötæ bondæn* ib. 10[15], *swa bötæ ok bondæ vm præster faar æy reþskap* ib. 11[2].

Här betyder ordet tydligen fordon, skjuts. Denna betydelse förekommer endast i H. L.

* Nom. sing. *buþscap* Sm. L. 173 not. 15 får väl betraktas som skrivfel.

b. Besläktad är betydelsen i följande fall:

ængin wæghfarændi man. taki mæþ wald ællr giæsti a nokon man. ok ængin ær wæghfarandæ manni skyldughær kost uppi haldæ. utæn fore fullæ pænningæ. — — — wæghfarændæ skulu rættæræ hittæ. rættæri skal þem wisæ. hwar þe skulu kost sin takæ fore fullæ pæningæ — — — — Nu kan nokor skilnæþær wærþæ mællum bondæns oc giæstins, sum han wærþær til rættær ællr giæstins oc rættæræns. þa skal þæt næmpd witæ aff þæs fiærþunghs hundæri. þær han lysti fore at han æi reþskap fik. hwat þær ær sant um þæt mal. U. L. 210. Jfr Vm. L. 192.

Vad denna *reþskaper*, som ej fick vägras den resande, innebar, framgår av Vm. L. 192[14], *þa a bondi sælia gæsti corn oc hö oc cost þan han uiþ þorff*, alltså underhåll för den resande och hans häst.

Fsv. *reþskaper* i dessa båda betydelser förklaras kanske lättast, om man antar, att det är bildat av fsv. *reþ* f. ridning, resa, färd. Grundbetydelsen är då kollektiv, det som hör till en resa, i analogi med fsv. *boskaper* bohag, kreatur eller annat, som hör till gården, fvn. *blótskapr* 1) avgudadyrkan i allm. 2) det, som är föremål för eller användes vid blot.

c. Synnerligen ofta träffar man ordet i betydelsen nattvard, särskilt nattvard åt en döende, även detta såvitt jag kunnat finna, en speciellt svensk betydelse av ordet:

Nv kan prester bud fa barn cristnæ man scriptæ ok lik wighiæ. Fyrst scal han man scriptæ oc hanum redscap göræ. Sm. L. 25[11],

þæn bonde æi vill cloccara ræt giora. fore hanom a rezskapær op haldæs. Vm. L. 87[10],

dör þan man ok far æi ræzkap sin. böte præstær U. L. 44.

Den tankegång, som ligger bakom *reþskaper* i denna betydelse, framgår bäst av följande belägg:

tok then dyghdhelike herran allan siälinna redhskap oc antwardhadhe sin anda j gudz händir S. T. 453[13]. Ordet betyder alltså själens beredskap, det att man gör någon beredd att ingå i evigheten. Samma betydelse har också fsv. *reþa* f.: *tha vardher oss thz* (guds bord) *til siäla gagn ok engaledhis til fordömilse, vtan heller en redha til ewinnelikit lif* Lg. 3: 508, *giordhe sin skrifftamal oc tok alla sina redho* ib. 722. I denna betydelse tycks *reþskaper* närmast ansluta sig till det fvn. participium necessitatis *reidr* eg. möjlig att ridas, farbar (om en väg) eller aktivt resfärdig > färdig,

redo i allm., fsv. *reþer*, farbar (Lindquist Ark. XXV s. 278) och *reþo* beredd, färdig.

d. Slutligen kan ä. fsv. *reþskaper* liksom fvn. *reiðskapr* och mlt. *rêdeschap* f. o. n. betyda utrustning, tillbehör, utensilier, redskap. Detta ord skulle, om man så vill, kunna sammanställas med H. L:s *reþskaper* fordon, så att ordet först skulle ha betytt don, tillbehör vid en resa, sedan don, tillbehör i allmänhet.

Men troligare är dock, att här föreligger ett mlt. lån. Tamm har i sin avhandling: »Om avledningsändelser hos svenska substantiv» s. 14 visat, att det mlt. *rêdeschap* fått betydelsen »gerätschaft, vorrat etc.» genom sammanblandning med ett annat ord. Det fsv. *redhskaper* i denna bet. förekommer första gången i St. L., vilket i sin mån talar för, att det skulle vara lånat.. Det är emellertid detta kollektiva ord, som undergått genusförändring:

Hwar man som gardh haffuer han skal thenna redzskap haffua som nu vpnæmpnis: en siw alna langan stigha, tolf alna langht kæxe, ena eld yxe, eet æmbar, ena tunno watn St. L. 164[7].

Ordet *reþskaper* i denna betydelse har en synonym, fsv. *reþe* n. utrustning, utstyrsel, tillbehör. Sdw.

Nu wærþær han (= den, som olovandes skördar på annans äng eller åker) *bar ok a takin, mæþ twæggia manna witnum. þa taki aff hanum repp ællr reþe hans* U. L. 230[8].

Stiæl wang með allu reþe Sm. L. 95[5].

Även i sammansättningar användas de båda orden på likartat sätt:

bryggioredhskaper = bryggiararedhe, mässoredskaper = mässoredhe Sdw.

När därför *reþskaper* i pluralis någon gång uppträder som neutrum, beror det säkerligen på inflytande från synonymen *redhe*:

hwart altare hafue twænne rethskap oc tu par mæsso klædhe V. K. R. 78[8].

Här betyder *twænne rethshap** tydligen två uppsättningar av tillbehör. En helt annan företeelse är det alltså, när den mask. kollektiva singularen *reþskap* uppfattas som en neutr. plur.: *the andhbudh oc redhscap* V. K. R. 32.

* Det är dock ej fullt säkert, att här föreligger en neutr. pl. Visserligen har den lat. texten *duobus ornamentis*, men i ett likartat fall har V. K. R. sing. efter *twänne: the maagha hafua twenne klædhadbonadh een for ærfuödhis sculd — — oc annan om helghodagha*, ib. 12.

II.

Neutrala bli också en grupp kollektiva ord, som betyda sällskap, samling människor.

a. Några uppträda stundom som maskuliner. Hit hör främst ett gammalt, inhemskt ord.

1) fsv. *häskaper* m. > *härskap* n.

Fsv. *hæskaper* m. familj, hem, släkt: *iak födde han* (trälen) *hemæ i husum ok hæskæp* Vg. L. I 60[4], Vg. L. II 175[12],

Hætti bondi sliku samu viþær æn an vrakær bröt legho man af hæskap ok af uist sinne Vg. L. I. 66[20], Vg. II 221[7], *alder hæskaper* M. E. L. L. 302[1] (möjl. annan bet., se Schl.)

I vissa nysv. dialekter bevaras ordet oförändrat: häskap n. hushåll, matlag, Kalm. Bl. Rietz 285.

I Bu. uppträder ordet som neutrum men har samtidigt förändrats till *härskap: ok domaran tok viþ cristno ok alt hans hærskap* Bu. 136[12], *aristodemus varþ cristin ok al þera slækt ok hærskap* Bu. 155[22]. I y. fsv. är ordet vanligen neutrum: *omganga — — — mz thässo välsignadho häskapino, som är lazaro, martha oc maria* Bo. 155, *ok thok han vidh cristindom: ok alt hans hærskap* Bil. 133[31], *giorde änglana oc människiona til eth härscap* M. P. 1: 129.

Formförändringen *häskap* > *härskap* visar, att det inhemska ordet kontaminerats med det mlt. lånordet *härskap* n. (påpekat av Noreen, Aschw. § 333, Anm.) väl närmast i betydelsen »herrskap, adel, förnämt folk, frälsemän» (Sdw.). Även i ordets betydelse har kontamineringen satt spår. *Härskap* betyder ofta en konungs eller annan hög herres familj, omgivning, hovstat etc.: *kunungr ok höfdinge haua före sik ok sit härskap al tarwa hus* K. S. 41., *alt sit herskap han* (konung Nectanabus) *ater loot* Al. 101, *pharao konunger glätz ther aff oc alt hans herskap* (familia) M. B. 1. 251.

Även nysv. *herrskap* = en familj ur överklassen, är ju en tydlig kontamination av de båda nämnda orden.

Det neutrala genus, som ordet samtidigt antager, kommer tydligen närmast från lånordet *härskap* n. Andra neutrala synonymer äro fsv. *heman* n. hus, familj, *hus* n. hushåll, hus. Även med det sistnämnda ordet tycks *hæskaper* ha sammanblandats att döma av formen *huscaper* Kr. L. L. 328, M. E. L. L. 302[1] v. l. (Aschw. § 176, Anm. 2).

Dock är icke genus neutrum enarådande i y. fsv. En annan kontaminationsform är *härskaper* m.:

Delen j bland idher landit i siw delir — — — ioseps hærskaper wari aff nordh — — M. B. 2. 47, 48[1],

æn ioseps hærskapir foor vp til betel ib. 71[1], ib. 125.

Det bör anmärkas, att *härskaper* m. påträffats endast i de av wadstenamunken Nils Ragwaldi översatta Josua Bok och Domareken (M. B. 2. 1—141). Eljest är ordet även i birgittinersvenskan neutrum.

2) fsv. *härskap(er)* n. och m. krigsmakt, krigsfolk, här förekommer först i Bu. och är där neutr. sing. och plur.:

vi viliom gærna hærscapet vt giua tel roma rikes værio Bu. 507[14], *alt þærra hærskap vænde han* (draken) *tel ryggia* Bu. 490[7],

giorþos vt hærskap tel kesarans garþ. Bu. 508[2].

Detta genus är också det vanliga i y. fsv. Se Sdw:s ex.!

Någon gång uppträder även mask., vilket, om ordet verkligen är inhemskt, naturligtvis är dess urspr. genus:

skingradhis allir thän härscapin K. L. 340 (Cod. Ox.), *rädo the storan härskap at strida moote konungenom artabano* Gr. 352[16] (hskr. fr. mitten av 1400-talet).

Vacklande äro också ett par lånord.

3) fsv. *brodhorskap(er)* m. och n. brödraskap, gille skrå, mlt. *broderschap,* zunft, genossenschaft: *wi — — — hawom os ingiwit til nydala clostre i rettan ordansins broderskap* S. D. N. S. 1: 565 (1406).

Eljest är ordet i denna betydelse i allmänhet neutrum: *wthan warth brodirskap.* S. O. 4[25] (före 1437),

wart brödhirskap F. H. 4: 42 (1455),

nagan aff broderschapit S. O. 103[9] (1501).

Synonymer: *gilde* n. brödraskap, gille, *kompani* n. samfund, förbund, skara, skrå (*skomakara- smidhakompani*), Sdw.

Fsv. *brödraskap,* en inhemsk ombildning av lånordet, är neutrum, S. O. 84. Likaså det i analogi därmed bildade *söstraskap* ib. (Jfr mlt. *susterschap.*)

4) fsv. *maghskap(er)* m. o. n. släkt, ätt (mlt. *mageschop* f.) är mask. M. B. 2: 49, eljest vanligen neutrum. Synonymer, *maghsläkte* n., *släkte* n., *kyn* n. Möjligen har *maghskap(er)* undanträngt ett äldre **mæghe.* (fvn. *mægi*) och därifrån fått sitt neutrala genus. Fvn. saknar ordet.

b. Endast som neutra uppträda en del mlt. lånord.

1) fsv *härskap* n. herrskap, adel, förnämt folk.

bisper oc prelather wåre tha när mykit herskapp oc almoge war oc ther R. K. 3. (sista forts.) 5858.

Synonymer: fsv. *frälse* n., *hoffolk* n.

2) fsv. *riddarskap* n. 1) samling av riddare, ridderskap, adel, 2) samling av krigare, här, krigsmän, mlt. *ridderschop* f., fvn. *riddarskapr* m.:

þa i hauin nakra þe af ridarskapino mz idar halla Bir. 4: (Avt.) 185[9], *Här äfte skulu mange sökia mic mz keysarens äftirdöme, ey at enast af almoghanom vtan ämuäl af riddarskapino* K. L. 212[28] (Cod. Ox.). Även *riddaraskap* som av S d w. upptages som särskilt ord, är i ovanstående betydelser neutr., men karakteristiskt nog, i bet. ridderlighet mask. i analogi med *trolskaper* trollskhet m. fl.: *manede mik — — — for all then riddaraskap som till war.* Di. 87.

Synonymer: *härrahof* n. en konungs omgivning, följe, *härskap* n. krigsfolk, *fylghi* n.

3) Fsv. *sälskap, sällaskap* sällskap, följe, stallbröder, kamrater, är ett mlt. lånord (mlt. *selschop, selleschop* f.), som tycks ha inkommit i svenskan i början av 1400-talet* (Första kända belägg från Cod. Bergm.). Ordet är i fsv. alltid neutralt.

Synonymer: *fylghi, kompani* m. fl.

4) *värþskap* n. 1) hushåll, husfolk, familj 2) lag, följe, skara, sällskap (mlt. *wertschap* f. och n. wirtschaft, haushaltung, glda. *wærdskab* n.): *sände dyoclecianus — — — mz þöm mauricium hærtogha ok hans kumpana ok værþscap* Bu. 508[10],

Mauricius hærtoghe stoþ vp ok talaþe tel værþscapet Bu. 508[30], *gudhz nadh gömde them vskadda m zallo thera wärdzscapi* K. L. 127[15].

Neutrala äro också ett par ord, som tyckas vara sena inhemska nybildningar.

5) *diävulskap* n. koll. djävlar, hop av djävlar: *aldramäst fiärkas dyäfwlskapit. thäntidh gudz likama ämbite görs* K. L. 315[30].

Men i betydelserna djävulskhet och djävulska trollkonster är ordet mask. i analogi med *trolskaper, troldomber: Han wilde io iomfruna hafwa, oc öfdhe ther til alla the diäfwls konst han kunde. Än hon forwan allan hans diäfwls skap* S. T. 311[31].

Synonymer: *diäfla härskap* n., *diäfla kyn* n.

* Jfr dock K. S. 53.

6) *kompanskap* n. samfund, sällskap K. L. 309, M. P. 1: 35.

Nästan alla fsv. kollektiver på *skap*, som beteckna personer, ha alltså blivit neutrala. Betecknande äro i det fallet de förut omnämnda *riddaraskap(er)* och *diävulskap(er)*, som vardera kluvit sig i två ord, ett koll. neutrum och ett mask. abstraktum. Även i nysv. äro i allmänhet kollektiver på *skap* neutrala, t. ex. *prästerskap, borgerskap, manskap* m. fl. När vi någon gång påträffa en kollektiv *skap*-avledning med maskulint genus, kräver därför detta sin särskilda förklaring. Fsv. *hedhinskaper* hednavärlden, hednafolken, är t. ex. mask., därför att det är alldeles synonymt med det mask. *hedhindomber*.

Anledningen till att av alla de fsv. orden på *-skap* just kollektiverna blivit neutrala, är redan antydd vid behandlingen av de enskilda orden. Fornsvenskan hade förut ett stort antal kollektiver med neutralt genus, t. ex. *ia*-stammar sådana som *quindi* kvinnor, *ilþydhe*, pack, *fylghi, frälse, gilde, almänne*, alla människor, *skyldmänne*, släktingar, *spakmänne*, fredliga människor.

Vidare sammansättningar på *-tal*, t. ex. *barnatal*, barnskara, *mantal* antal män, *systratal* skara av systrar, sammansättningar på *-folk*, t. ex. *almännings-, bruþlöps-, draſls-, fatökis-, fot-, gruvo-, hof-, hus-, inhysis-, klosterfolk* m. fl., m. fl.

En icke oviktig roll tycks det fsv. neutret *lagh* ha spelat. Det användes i stor utsträckning som andra sammansättningsled inom denna betydelsegrupp och synes nästan ha varit på väg att övergå till suffix, när det delvis undanträngdes af *skap*: *brudhlagh* bröllopsfölje, *brödralagh, färdhalagh* ressällskap, *hamnalagh*, samfund av dem, som nyttja samma hamn, *notalagh* personer, som dra not tillsammans, *nätialagh, þinglagh* personer, som söka samma ting, *byalagh, skiplagh, hionalagh* äkta makar, *värnalagh* alla de jordägare, som ha jord inom samma inhägnad.

I nysv. dial. och nysv. rikssspråk förekomma också en hel del bildningar, som vittna om denna avlednings fruktbarhet, t. ex. *gravölslag* Vb., *gilleslav* Sk., *kåtalag* Vb., *sömmarlav* Sk., Rietz, *fiskelag, båtlag, dragarelaget* (i Helsingborg), *kamratlag, suplag, bolag, borrlag, rättarlag, matlag, dryckeslag* (de 5 sista från A. F. Dalin), *arbetslag* m. fl. Att observera äro sådana paraleller som:

fsv. *brödhralagh* — *brödhraskap*,
glda. *kompanlav* — fsv. *kompanskap*.

Likbetydande är också sammansättningsleden *-nöte* n. sällskap, t. ex. fsv. *epanöte* sällskap edsvärjande, *farunöte* ressällskap, *matunöte* matlag, *skipnöte* = *skiplagh*, *þinganöte*, Schl., Sdw.

Ett annat indicium på att kollektiver av denna typ i fsv. ha dragning åt neutrum äro de mlt. lånorden på *-eri* och betonat *-i*, sådana som fsv. *klärkeri* prästerskap, *kompani*, *parti* hop, skara, folk, anhang, vilka motsvaras av mlt. femininer men i fsv. uppträda som neutrer.

III.

Neutralt genus ha också några ord, som beteckna förhållandet mellan de i förleden nämnda personerna.

1) *brödhraskap* n. broderligt förhållande, broderskap. S. T. 457.

Synonymer: *brödhralagh* n. d. s., *systkinalagh* n. syskonförhållande. Dock är *brodhorskaper* i sa. bet. vanligen mask.

stalbrödhraskap n. stallbrödralag, förbund.

2) *sälskap* n. (: < *sälle* m. kamrat), kamratskap: *nagath sielskaph* S. O. 6.

3) *naborskap* n. grannförhållande.

got naberschap B. S. H. 5: 118 (1506).

Av de till denna grupp hörande orden är det alltså endast några unga lånord, som av synonymer förmåtts att ändra genus. De gamla inhemska *vinskaper*, *skyldskaper* och *sifskaper* bevara sitt genus. I analogi med dessa har också *frändskaper* frändskap, släktskap, mask. genus. Ordet saknas i fvn., förekommer i fsv. första gången i. M. E. L. L. (s.212[7]) och är väl mlt. lånord. (mlt. *vrunt-*, *vrentschap*, freundschaft). Vilket genus fsv. *maghskap(er)* i denna betydelse har, framgår ej av de belägg, jag känner.

4) Neutralt blir också fsv. *äktaskap* äktenskap (mlt. *echtschop* ehe): *Gudh will ächteskapet skal wara reenth och obesmittath* Chr. L. L. 406[19], Lg 3: 604, ib. 634, ib. 711.

Ordet är synonymt med de inhemska *hionalagh* n., *hiona fälagh* n. och *giptarmal* n. och har säkerligen fått sitt genus från dessa ord.

IV.

En grupp *skap*-avledningar beteckna någons värdighet, rätt, makt, ämbete. Dessa äro samtliga lånord eller med lånorden som mönster gjorda nybildningar.

1) *b u r s k a p* n. borgarrätt (mlt. *bûrschap* bürgerrecht). St. L. 24^3, 24^6, 27^8, *vinna — — sith burskap.* S. O. 48.

2) *b o r g h a r a s k a p* n. borgarrätt, *borgereschapit* S. O. 103.

3) *b r o d h o r s k a p, brödhraskap* n. rätt och plikt såsom medlem av ett brödraskap: *wi gifwom Edher andeligit Broderskap med oss.* D. D. 139 (Husby kloster 1487).

4) *h ä r s k a p* n. herravälde, herrevärdighet (mlt. *herschop* f. herschaft, oberherrlichkeit, lehnsherschaft): *thz bästa konungx rik, ther vnder alt hans herskap la* Fl. 1936,

swa bleff han thz hersskap (= kungavärdigheten) *qwit* M. D. 270.

Ordet är synonymt med fsv. *härradöme* n.

5) *r i d d a r a s k a p* n. riddarstånd, riddarvärdighet.

Synonym: *riddaranamn* n.

Suffixet är i denna funktion fortfarande produktivt, och nybildningarna få alltid neutralt genus, t. ex. *ledamotskap, medlemskap, landsmanskap, författarskap, konstnärskap* m. fl. Samma genus ha bildningar med likartad betydelse på *-at* och *-el*, t. ex. *lektorat, kuratel.*

Anledningen till att de ovan uppräknade orden på *-skap* blivit neutra, är väl, att de äro synonyma med de i fornsvenskan ganska talrika avledningarna på *-döme*, t. ex. *abbadissodöme* n. abbedissevärdighet, *kanunkadöme* n. kanonikat, *frudöme* n. makt såsom härskarinna, *laghmansdöme* n. en lagmans ämbete, *herradöme* n. m. fl. samt sammansättningar på *-ämbete,*

Till denna betydelsegrupp höra även *välde* n. makt, välde, herravälde, värdighet, samt *värþ, värþe* n. värde, värdighet, ära.

Mlt. lånord på betonat *-i* bli även i denna betydelse neutrala, t. ex. *byfoghati* n, stadsfogdeämbete.

Maskulina ord på -skaper.

De gamla inhemska orden bevara i allmänhet sitt mask. genus. Endast undantagsvis och på grund av särskilda omständig-

heter ändrar något av dessa ord sitt genus, som fallet varit med *häskaper*.

En annan grupp, som nästan genomgående har maskulint genus, är avledningar av adjektiv och particip, där suffixet i allmänhet icke har annan funktion än att substantivera dessa adjektiv och particip, t.e x. *gladhskaper, bliþskaper, ondskaper, troskaper, galinskaper, drukkinskaper, fanginskaper* m. fl.

Denna omständighet utgör ett indirekt stöd för min förmodan, att det varit neutrala synonymer, som förmått de förut behandlade orden att ändra genus. De närmaste synonymerna till dessa *skap*-avledningar, de övriga adjektivabstrakterna, äro nämligen till största delen maskulina (orden på *-domber, -leker* och mask. *an*-stammar) eller feminina (orden på *-het*, fem. *in*-stammar). Endast ett fåtal äro neutrala (*ia*-stammar).

Den enda adjektivavledning på *skap*, som fått neutralt genus, ovisst av vilken avledning, är, så vitt jag kunnat finna, *hulskap* huldhet, trohet, tillgivenhet:

sigie honum mit hulskap oc manskap F. M. 144 (1502),
thet hwlskap D. D. 161[12].

B. *Verbalabstrakter.*

Starka verb av första och andra avljudsserien ha i fnord. språk verbalabstrakter, som äro neutrala *a*-stammar, bildade på svagaste stadiet: fvn. *biđ* n. pl. väntan, bidande, fsv. *bidh* n.: fvn. *bíða*, fvn. *bit* n. bett, bitande, fsv. *bit* n.: fvn. *bíta*, fvn. *blik* n. glans, fsv. *blik* n. sken, glans: fvn. *blíkja* glänsa, fsv. *drif* n. 1) urväder, snöyra 2) skritt, dragares gång fot för fot, fvn. *drif* n.: fvn. *dríva*, fvn. *drit* n. exkrementer: fvn. *dríta*, fvn. *gin* n. gap: fvn. *gína*, fsv. *grip* n.: fsv. *gripa*, fvn. *riđ* n.: fvn. *ríða*, fvn. *rif* n. rivande, fsv. *rif* n. d. s.: fvn. *ríva*, fvn. *rit* n. handlingen att skriva: fvn. *ríta*, fvn. *sig* n. tyngd, vikt: fvn. *síga*, fvn. *skin* n., fsv. *skin* n.: fvn. *skína*, fvn. *slit*, fsv. *slit*: fvn. *slíta*, fvn. *sniđ* n. skärande, fsv. *snidh* n. (och fem.): fvn. *sníða*, fvn. *stig* n. steg. fsv. *stigh* n.: fvn. *stíga*, fvn. *svif* n.: *svíva*, *svik* n. pl.: *svíkja*, *þrif* n. pl. lycka, trevnad: fvn. *þrífask*, fvn. *bođ* n., fsv. *buþ* n.: fvn. *bjóða*, fvn. *brot* n., fsv. *brut* n.: fvn. *brjóta*, fsv. *drup* n.: fsv. *drypa*, fvn. *flot* n., fsv. *flut* n.: fvn. *fljóta*, fvn. *flog* n., fsv. *flugh* n.: fvn. *fljúga*, fvn. *kør* n. val, fsv. *kor* n. d. s.: fvn. *kjósa*, fvn. *klof* n. klyfta.: fvn. *kljúfa* m. fl.

Nu har von Badher (Die Verbalabstracta s. 25 f.) påpekat, att dessa neutrala *a*-stammar i vgm. motsvaras av mask. *i*-stammar, t. ex.

fvn. *bit* n. : ags. *bite* m., fht. *biz* m.
» *blik* n. : » *blice* m., » *blick* m.
» *grip* n. : » *gripe* m., » *grif* m.
» *slit* n. : » *slite* m., » *sliz* m. m. fl.
» *flug* n. : » *flyge* m., » *flug* m.
» *skot* n. : » *scyte* m., » *scuz* m. m. fl.

von Badhers lista kan kompletteras med:

fvn. *sig* n. tyngd : ags. *sige* m.
» *stig* n. steg : » *stige* m.
» *flot* n. flytande : fht. *fluz* (pl. *fluzzi*)
» *los* n. upplösning : ags. *lyre* m.
» *tog* n. rep : » *tyge* m., fht. *zug* m.

och möjligen några till.

I ett fåtal fall ha vi även på nord. språkområde bredvid varandra mask. *i*-stammar och neutrala *a*-stammar som verbalabstrakter till samma verb.

Det fsv. verbet *gripa* har till nomen actionis *grip* n. grepp, Al. 9586. Därjämte förekommer i fgutn. ett *gripr* m. *i*-stam., grepp, gripande, tag, t. ex. *En vm quinna gripi iru lag þaun* G. L. 57[8], *Tacr þu en handar mair. þa ir þet gripr hinn o haiþ verþi oc haitr fola gripr* ib. 58[19].

Betydelsen av verbalabstraktum har också bevarats av fsv. *afgriper* m. borttagande av kläder eller annat från den, som blivit funnen i en olovlig gärning. Schl.

Fsv. *griper* m. ting av värde, fvn. *gripr* m. har säkerligen också varit ett verbalabstraktum, som gått över till ett nomen acti, det gripna, det rövade > rövad klenod > klenod i allm.

Vidare höra hit fvn. *svif* n. svajande, *svifr* m.: *svífa*, fsv. *hvin* n. grymtande, skrik, fvn. *hvinr* m. vinande: fvn. *hvína*, fvn. *riđ* n. svängande, *riđr* m. (urspr. *i*-stam enl. Torp, Gamalnorsk ordavleiding s. XXXI): fvn. *ríđa*, fsv. *abugh* n. åkrök, fvn. *bugr* m. böjning, krök : *bjúga*, fvn. *flog*, *flug* n. flygande fart, *flugr* m.: *fljúga*.

Mask. *i*-stammar med betydelse av verbalabstrakter och bildade på svagstadiet av ovannämnda verb äro också fvn. *hrinr* m. svinskrik: *hrína* och fvn. *skriđr*, m. skridande, glidande: *skríđa*. Här stå inga neutrer vid sidan av maskulinerna.

Av dessa fakta drar von Badher den slutsatsen, att en genusövergång ägt rum, och eftersom det är otänkbart, att *i*-stammarna skulle ha utvecklat sig ur *a*-stammarna, måste det vara tvärtom. Men det är inte så säkert, att här föreligger någon direkt genusväxling. I fornsvensk tid hette det *dyn* eller *dön* m. Nu använda vi neutret *dån*. Det är ingen genusväxling. Nysv. *dån*, ä. nysv. *don* n. är ett nybildat ord (:*dåna*, fvn. *duna* enl. Hellquist Ark. VII, 25). På Wallenii tid var *tordön* mask., och Rydqvist uppger år 1857 (S. S. L. II 51), att »såväl *dån* som *thordön* nyttjas nu vanligen neutralt, utom i andlig stil, der Bibelns sätt återgifves». Alltså, *dån* n. och *dön* m. ha under en lång tid levat vid sidan av varandra, tills slutligen det förra trängt ut det senare. Det kunde möjligen förhålla sig på likartat sätt med de nyss omtalade verbalabstrakterna.

von Badher har inte fäst sig vid, att de fvn. neutrala verbalabstrakterna med *u* som stamvokal genomgående ha *a*-omljud: *boð, brot, flog (flug), flot, kloſ, þrot* etc. I fsv. förekommer *boþ, soþ, togh, lok, drop, brot, flot,* men här äro de icke omljudda formerna i allmänhet vanligare (Noreen, Aschw. § 163,2, a. 2). Nu ha *i*-stammarna av lätt begriplig orsak i allmänhet inte *a*-omljud (und. fsv. *luter, loter,* vars *o* dock möjligen kan förklaras på annat sätt). Om alltså några av dessa neutrala *a*-stammar en gång ha varit mask. *i*-stammar, måste övergången ha skett redan i tidig urnordiska, alltså när respektive paradigm sågo ut på följande sätt:

N. S.	**fluʒiR*	**ƀruta*
G.	**fluʒēR*	**ƀrutas*
D.	**fluʒē(i)*	**ƀrutē(i)*
A.	**fluʒi*	**ƀruta.*

Förutsatt att urn. redan förut ägde en grupp verbalabstrakter, bildade som **fluʒiR* och en annan grupp, bildade som **ƀruta* och de senare voro vanligare och mera kända, är det ju tänkbart, att personer, som av *fluʒiR* endast kände dativen **fluʒē(i),* med denna form som utgångspunkt bildade ett nytt paradigm efter mönstret *ƀruta*. Sådant kan ha skett i enstaka fall, men varför skulle alltid just dativen varit känd framför övriga kasus?

Verbalabstrakterna av typen *ƀruta* äro gamla bildningar; von Badher påpekar själv, att vi känna minst tre samgermanska bildningar av denna typ *(*luƀa, *luka, *buđa)* och även i sanskrit

förekomma verbalabstrakter, som äro *a*-stammar; bildade på svagstadiet (dock ej neutrala utan mask.) Se Lindner, Altind. Nominalbildung s. 30 f.

Då urgerm. alltså troligen känt två olika sätt att bilda verbalabstrakter på svagstadiet till de ovannämnda verben, har naturligtvis en konkurrens uppstått.

I vestgerm. ha i allmänhet de mask. *i*-stammarna segrat, i nord. språk däremot de neutrala *a*-stammarna. Men detta är ju inte, vad man i allmänhet menar med genusväxling.

von Friesen har i Xenia Lideniana s. 248 framkastat den förmodan, att orden *flugr, bugr* etc. ursprungligen skulle ha varit mask. *ju*-stammar. Icke heller *ju*-stammarna kunna rimligtvis ha haft *a*-omljud, och övergång från en böjning **fluʒjuR, *fluʒjōR, *fluʒ(j)iu, *fluʒju* till **fluʒa, *fluʒas* etc. är knappast tänkbar, då intet kasus är gemensamt.

VI.

Feminina i-stammar.

A. *Fem. ti- och iþa-avledningar samt neutrala verbalabstrakter på dental.*

a) *Neutral a-stam > fem. i-stam.* Några verbalabstrakter, som vanligen bruka förklaras som neutrala *to*-particip*, hava i fsv. blivit fem., vilket kanske kan bero på att de attraherats av de feminina *ti*-avledningarna.

1) Fsv. *liuþ* lyssnande, ljud, tystnad är liksom fvn. *hljóð* och got. *hliuþ* neutralt, men uppträder en gång som fem.: *fidhlarin*

* von Badher, Die Verbalabstracta s. 91, Hægstad och Torp, Gamalnorsk Ordbok, XLVIII, Brugmann, Grdr. II. 1: 205 f.

gör söta liudh Bir. 2: 187[28]. Här kunde dock enl. Aschw. §. 453, 2, a. 3 föreligga en ack. pl. neutr.

2) Fvn. *traust.* 1) det varpå man kan förlita sig, 2) tillit, förtröstan (Die Verbalabstracta s. 91) är neutralt, men fsv. *t r ö s t* f.:

satte salogh fru alla sina tröst tel — — — guz moþor Bu. 30.

3) Fsv. *f r o s t* är liksom fvn. *frost* alltid neutralt. Ännu i ä. nysv. bevaras detta genus:

låt frostet ey meer The späda Blomsteren tuchta Wivallius II 104,

Dock the som rädas för rimfrostet Karl XII:s Bib. Job. 6: 16.

Men på L i n d s tid (1740-talet) har ordet gått över till fem., troligen under inverkan av synonymen fsv. *kyld, köld* f.

4) fsv. *s t r i þ* n. > f.

Ordet är egentligen en substantivering av adjektivet fsv. *striþer* strid, motspänstig, häftig, men har genom sin betydelse och sitt förhållande till verbet *striþa* kommit att fungera som verbalabstraktum. Det fvn. *stríð* betyder 1) kamp 2) sorg och är alltid neutralt.

I de fsv. landskapslagarna förekommer endast uttrycket *i striþ* Vg. L. IV 297[16], U. L. 122[7]. Men redan i Bu. förekommer ordet som fem. i betydelsen kamp, strid:

striþen stoþ fra þy solen gik up Bu. 178. I denna betydelse är ordet genomgående fem. i fsv.:

visto þe fyr än striþin byriadis huru hon ändaþis Bir. 4. (Avt.) 182, *fore alla stridher war thenne störst* Al. 3306.

I betydelsen ansträngning, vedermöda bevaras däremot genus neutrum ännu på 1400-talet*:

een hiort mz mykith striidh flyyr fore twa litla rakka Fred. 2784.

Två neutrala verbalabstrakter på suff. *-a*, ha även dragits över till fem. på dental.

5) Fsv. *b r a g þ*, n. > f., är bildat av fsv. *breghþa* egentl. = hastigt röra, svänga, kasta, 1) förvandla, 2) förebrå, på samma sätt som fsv. *band* n.: *binda, skalf* n.: *skiälva, varp*: *värpa, vrak*: *vräka* m. fl. I ä. fsv. är ordet neutralt:

castœdhi han (Alli) *i lagh war marghœ wrætti oc krokœ oc ilh braghd* Vg. L. IV 296[1].

---

* Fsv. *striþ* f. kamp, strid är kanske lånat av mlt. *strît* m., streit, kampf, krieg, zank, zwist.

Även i y. fsv. förekommer neutrum:

Thæssa myror giordho et bragdh Al. 9395.

I y. fsv. har ordet vanligen betydelserna arbete, skicklighet, knep, list och kommer sålunda även till betydelsen nära de fsv. *iþa*-avledningarna *dyghþ* f. duglighet, konstfärdighet, skicklighet. *slöghþ* f. skicklighet, konst, hantverksarbete:

ena borgh konstelik bygdh mz storom pris ok mykle dygdh Al. 4440 Jämför härmed:

bödh han thaghar göra sik en waghn mz konstelik bragdh Al. 9076,

the bro war alzthings redho lagdh mz store konst ok mäster bragdh Al. 1957.

Då alltså *braghþ* genom sin betydelse avlägsnat sig från fsv. *breghþa*, går det över till fem. i anslutning till de ovan nämnda orden eller andra likartade. Ett exempel på fem. genus hos *braghþ* föreligger möjligen i följande fall:

then fogten axewold inne haffde han for tha mz listelige bragde oc lotz wara konung karl hull R. K. 2: 9191.

Här får man väl fatta *mz listelige bragd(e)* som en dat. sing. fem. eller kanske snarare som en blandningsform, där adj. har fem. änd. men subst. neutral. I nysv. är ordet i varje fall fem. Även no. dial. *bragd* manér, sätt att göra ngt på, företag, skick, väsen är enligt A a s e n fem., ehuru fvn. *bragð* är neutr. Här har alltså samma genusväxling försiggått. I sv. dial. förekommer däremot ett konkret *bragd* = 1) ett slags repslagarredskap Hs. Ul. 2) ett slags fiskeredskap Ul. Sdm. Detta ord är mask. (R i e t z 48 b). Det är ursprungligen sa. ord som fsv. *braghþ*, ty fvn. *bregða* kan också betyda sno, tvinna, och fvn. *bragð* n. betyder bl. a. vävda figurer på tyg.

6) Fsv. *g i æ l d* n. motsvaras av fvn. *gjald* n., got. *gild* n. och är ett verbalabstraktum till fsv. *giælda* bildat på presensstadiet på samma sätt som got. *ana-filh* n. överlämnande, *fra-weit* n. hämnd, fvn. *fet* n. steg, fsv. *fiæt* n.: fvn. *feta* finna väg, fvn. *drep* n. slag: fvn. *drepa*, fvn. *rek* n. drivande, fsv. *(a-) räk* n.: fvn. *reka*, fvn. *vald* n., fsv. *vald* n.: fvn. *valda*, fvn. *fljót* n. flytande: *fljóta* m. fl.

I bet. skuld är ordet i fsv. ofta neutr. plur.:

bätra äro gamul giäl en gamul sak G. O. 198,

jach hauer seth mich i stor gäl B. S. H. 5: 587, *han skal giälla sin giäld til ytarsta skärfwin* Bir. 3: 18.

Synnerligen ofta sammanställes ordet med synonymen *skuld*

f., t. ex. *ejnghen ma annan vm gield ok skuld ohöwizslika mana* M. E. G. 55, *bettala then stora geld ok skuld* B. S. H 5: 493.

Dessa båda omständigheter, den plurala formen och sammanställningen med synonymen *skuld*, förklara, varför ordet i denna betydelse går över till fem. genus. Sammansättningen *prästgäll* bevarar däremot neutrum. Samma genusväxling har försiggått i norskan. I no. dial. är *gjeld* 1) betalning 2) skuld även fem., men *gjeld* = »et mindre Distrikt, bestaaende af et Sogn eller flere, som udgjöre et Præstekald» är neutrum. (A a s e n)

7) På likartat sätt förhåller det sig med fsv. *raþ* n., som synnerligen ofta brukas i plur. (Se S d w : s ex.) och därefter i bet. råd, utväg, möjlighet även kan uppträda som fem., t. ex. *engen radh stodh ther til at niclis til honom ganga wil* R. K. 2: 5784, *ther är godh rådh at finna rådh* K. S. 17. Samma genusväxling försiggår i vn.: no. dial *raad* f. (A a s e n)

b) *Fem. i-stam* > *neutral a-stam.*

Fsv. *d a d h* , f. > n., är en *ti*-avledning. Det motsvarande verbet, ty. *thun*, eng. *do*, har gått förlorat i nord. språk. Det fvn. *dáð*, »god Egenskab hos et Menneske, Evne og Villie til at gjøre hvad man bør», är fem. Likaså no. dial. *daad* samt got. *dēds*, fsax. *dād*, fht. *tāt*.

Det fsv. *dadh* förekommer vanligen tillsammans med *radh* n. råd och har väl i anslutning till detta ord blivit neutralt:

radh ok dadh B. S. H. 1: 182 (1381), *monde iag thå thet rådh och dådh förhindre och affwerie gönom gudz nådh* R. K. I. s. 244[3],

synd ok last, skadha ok skaam begingo the mz thz radh omannelika mz engin dadh R. K. I. 3760, *anthenn medh radhum heller dadum* Kr. L. L. 17 not 100. Tydligt neutrum är ordet i följande ex.:

konungen sporde aat sith raad hwat är thera ret for tolkit dadh M. D. s. 247[2] (Schack-tafvels lek).

Med detta ord sammanför S ö d e r w a l l det mlt. lånordet *dat*. Detta *dat*, som i fsv. användes omväxlande med *dadh* och har samma betydelser, blir också stundom neutralt i fsv., *thetta daath* (rimmande med *aath* = partik. *åt*) R. K. 3. 3895.

I nysv. ha en del hithörande femininer förmåtts att ändra genus genom inverkan från neutrala synonymer, t. ex. *hemvist* (efter *hem*) *vittnesbörd* (efter *vittnesmål, vittne*) *skygd* (i bildlik bemärkelse påverkat av *skydd* n.) m. fl.

B. *Fem. i-stammar och neutrala ia-stammar i mlt. lånord.*

I mlt. förekommer ett antal substantiver på *-te*, genus fem. och neutrum. De äro till största delen abstrakter eller kollektiver, någon gång konkreter, men ha i allm. abstrakt grundbetydelse. Sådana äro mlt. *lovede, lovete, lofte* n. och f., lov, pris, löfte, förlovning, *ruchte, rochte* n. rop, skri, rykte, *vechte* f. o. n. fäktning, strid, *slechte* n. börd, släkt och koll. släkt, familj, *sticht(e)* n., ordning, andl. stiftelse, biskopsdöme, abbotadöme, *hechte, hefte* f. häkte, fängelse, *veste* f. fästning, fäste, borg, fängelse, *ansichte* n. och f. ansikte, anlete, (*luchte, lochte f.* lykta).

Dessa ord behandlas, då de inlånas i fsv., på flera olika sätt.

1.

Fem. i-stammar på -t.

Många av dessa ord, som bevarat abstrakt betydelse, ha, med bortkastande av sitt *-e*, anslutit sig till de fsv. fem. abstrakterna på *-ft, -kt* och *-st* (= *ti-* och *ipa*-avledningar): *gift, þorft, tylft, þyft, späkt, säkt, täkt, näkt, lykt, rôkt* (vård), *fikt* (strävan), *list, vist* m. fl.

1) Fsv. *d i k t* f. ingivelse, förestavande, lögn.

fore rätta sannind ok änga dikt Al. 4662.

Fsv. *dikta* vb., mlt *dichte* n., lat. *dictum, dictio.*

2) Fsv. *f i k t* f. strid.

Jag öffwade mig mesth i krii och ficth R. K. 1. s. 262.

Fsv. *fäkta* vb., mlt *vechte* f. och n. Vokalen *i* i *fikt* kan antingen förklaras med Schagerström O. t. lån. m. kt. s. 69 eller bero på att ordet anslutit sig till fsv. *fikt* f. iver, strävan. Betydelserna äro ju tillräckligt närstående, för att den starka formlikheten skulle kunna framkalla en sammanblandning.

3) Fsv. *f r y k t* f. fruktan, H. S. H. 19: 114 (1506).

Fsv. *frukta* vb., mlt. *vruchte, vrochte,* sv. m.

4) Fsv. *h ä l f t* f. hälft *medh hälfftinne aff öleno* V. K. R. 37.

Mlt. *helfte* f. Analoga: fsv. *fämt* f., *tylft* f. etc.

Några av hithörande ord ha i fsv. dubbla former (på *-t* och *-te*) och dubbelt genus..

Fsv. *l y f t* f. (*lyfte* n.) löfte: *skalt thu enga lyft gudhy lofwa* S. T. 68. Mlt. *lovede, lovete, lofte* n. (och f.).

6) Fsv. *r y k t* f. (*rykte* n.) 1) rop, skri, 2) rykte, nyhet, 3) frejd, rykte.

porus här giordhe ena rykt, the ropadhe alle mz et skri. Al. 5357, *thz wanfräghdhar herra idhra rykt* Al. 1260. Mlt. *ruchte, rochte* n. rop, skri, rykte. Fsv. *rykta* vb. utropa, prisa.

7) Fsv. *s l ä k t* f. (*släkte* n.) 1) släkt, börd, härkomst 2) släkt, ätt, familj: *biskopen — — — vndra hänna släkt oc vänlek* Bu. 144, *sancta birgitta är mykit ärlikin aff sinne släkt ok byrdh* V. K. R. III[6], *al þera släkt — — — danzar ii oviti huarn sancti iohannis dagh* Bu. 57, *taki alt saman, ok giui ænkte vt i andra slæktena* (=till släktingarna på mödernet) M. E. L. L. 76[3].

Mlt. *slechte* n. Samma ord i inhemsk eller mycket tidigt lånad form är fsv. *-slæt* i *sængaslæt*, avkomma:

Siþan wti ær sænga slæt oc hion dõa barnlös Da. L. 51[10].

Synonymer till fsv. *släkt* äro *ätt, byrþ* och *afquämd*, som alla äro fem.

8) Fsv. *a n s i k t* f. (*ansikte* n.) åsyn, anblick, ansikte (bildl.), utseende, *herran gudh bedröffde them aff israels ansikt äller asyn* M. B. 2: 28, *en tiid smekrar hon* (lyckan) *mz bliida ansicth* R. K. 3: 5795. Synonymt är *asyn* f. åsyn, utseende. Mlt. *ansichte* n. och f.

9) Fsv. *h ä k t* f. (*häkte* n.) 1) fångenskap 2) fängelse:

han hafui vald han j häkt hafva E. G. 65,

ligge i konungs hekt Kr. L. L. 26, not 17 (hskr. S).

Mlt. *hechte, hefte* f. Haft, Gefängnis.

I den konkreta betydelsen är *häkte* n. ojämförligt mycket vanligare. Att, som S c h a g e r s t r ö m menar, det fem. genus hos fsv. *häkt* skulle bero på mlt. inflytande, är mindre troligt, då övriga hithörande ord synas följa inhemska analogier utan hänsyn till motsvarande mlt. ords genus.

2.

Neutrala ia-stammar på -te.

a. *Abstrakter.*

Fsv. har ganska många neutrala *ia*-stammar med abstrakt betydelse t. ex. *athäfe, bälde, dirve, frälse, käte, minne, näme, läghe löghe, läte, nöghe, rike, snille, före, (lust-)möte (a-, eþ-, men-, två-) söre, fiske, fänge, gilde, skipte, smidhe, styre, syne, vitne, värke* m. fl.

Som förut påpekats, ha en del av de mlt. orden på *-te* med bevarande av sin ändelse anslutit sig till denna ordgrupp.

1) Fsv. *lyfte, löfte* n. löfte, ansvar, borgen:

jlla hiölt han sit löfte tha R. K. 2. s. 345, *at sætia ther wisso fore meth löfte eller borgan* Kr. L. L. 230[9].

Synonyma äro fsv. *lof* n. löfte, *ord* n. ord, löfte.

2) fsv. *rykte, rökte* n. nyhet, berättelse, rykte, frejd:

ryktet yppades sich swa wijdha R. K. 2: 2742,

aff godhe frægdh oc got rökte V. K. R. 23.

Synonyma äro: fsv. *rop* n. rop, tal, rykte, *ordh* n. tal, rykte, *nymäre* n. nyhet, *tiþande* n. d. s., *namn* n. m. fl.: *som meest rop och rykte gik wtaff* B. S. H. 5. 533 (1513), *i folkeno gik ordh af, at han var en armbir fane* Bo. 30, *som ordh* (= dåligt rykte) *haffuer oppo sich* S.G.G. 133.

3) *släkte* n. släkt, börd samt. koll. släkt, ätt, familj:

glömdhe sith ärleka opphoff oc *släkte* Lg. 3: 263,

thu fula forrädare och alt thit släkte Va. 32, *aff thz yppasta slecthe war han som j danmarch wara kan* R. K. 2. 8321.

Ordet har i fsv. många synonymer med neutralt genus, t. ex. *ophoff* n. ursprung, härkomst, *kyn* n. släkt, släkte, *hemkynni* n. hemmavarande bekanta och släktingar, familj, *fäþerne* n. fädernesläkt, *möþerne* n. mödernesläkt, *æþli* n. natur, beskaffenhet, härkomst: *han war ænskær at ædllum* Vg. L. 305[20], *östgötzkær at ædlum* ib. 307[23].

b. *Konkreter.*

De konkreta *ia*-stammarna äro som bekant ganska talrika i fsv. Till denna grupp hava några av de hithörande lånorden anslutit sig. Några av de sistnämnda beteckna en plats, bebyggd eller befäst plats, byggnad, fästning och ha flera synonymer bland de fsv. neutrala *ia*-stammarna, t. ex. *gilde* n. gillesstuga, *härbärghe* n., *-böle* n. boning, bostad (i ortnamn) samt *landboa-böle* n., *fiskaläghe* n., *fiskaraläghe* n., *fastvirke* n., *bolvirke* n. m. fl.

1) Fsv. *a n s i k t e* n. ansikte, anlete är liksom *ansikt* f. ett ganska ungt lånord i fsv.: *mz glat ansikte* Lg. 3: 685, *take lika mykith aff hwaryo the wathneno — — — oc stryke pa ansiktith* P. M. XLIII[1].

Ordet har säkerligen fått neutralt genus i anslutning till fsv. *anlite* n. ansikte, panna, utseende: *talar tel hänna bliþo anlite* Bu. 144.

2) Fsv. *h ä k t e* häkte, fängelse, fångenskap: *han i kunungs hækte sætia* M. E. L. L. 304[6] (hskrna D. och G., båda från slutet av 1300-talet), *sath i stockholms kerno j hektä* R. K. 1. s. 229.

Ordets genus framgår icke med säkerhet av de kända beläggställena, men efter all sannolikhet är det neutralt. S c h a g e r-

s t r ö m förklarar (O. t. lån. med *kt* s. 85): »Ordet är en blandningsform med *kt* från mnt. och det neutrala könet från fsv. *häfti, häpti* n.» Då det i fsv. finnes flera variantformer, *häkte, häkta, häpte* (*häfte*), *häpta, häkt, häft*, av vilka tydligen några äro lånade, andra möjligen inhemska, kan det vara av intresse även för belysningen av genusfrågan att här söka åstadkomma en boskillnad mellan inhemskt och främmande.

Av den germ. roten **haƀ-* gripa, fånga bildas dels ett mask. *to*-particip med passiv betydelse, fvn. *haptr* m. den fångne, fången, fsv. *hapter* m. (U. L. 121[9]), dels ett neutralt *to*-particip med aktiv betydelse (B r g m , Grdr. II. 1 s. 206 f.), fvn. *hapt* n. egentl. »det fångande», band, fsv. *hapt* n. band. Av detta part. bildas så ett verb, fvn. *hepta* binda, fasthålla, hindra, fsv. *häpta, häfta* 1) fasthålla, kvarhålla, 2) genom hälla eller annat fängsel hindra betande kreatur att göra skada, 3) innestänga. Dessutom förekommer i fvn. ett *hepti* n. skaft, handtag på spjut, svärd eller kniv, egentl. verktyg att fasthålla med. Ordet tolkas av H e l l q u i s t (Ark. VII, 32) som en *ja*-avledning på *hapt* n., men skulle också kunna vara en ursprunglig *īni*-avledning till verbet *hepta* (got. *haftjan*), påverkad till betydelsen av fvn. *skepti*, och skulle i så fall kanske vara identiskt med fsv. *häpte* n. 1) bindande, band, 2) förstoppning. För det senare alternativet talar möjligen förekomsten av en fvn. *ing*-avledning *hepting* f. 1) Band, 2) Forhindring. Jfr mlt. *hechte* n. 1) handtag på svärd och kniv 2), »Heftung der Wunden».

I de fsv. landskapslagarna förekommer en dat. plur. *hæptum*:

Wærþær man aff witæ. han a lysæ fore grannum — — — ok frændær hawin han i hæptum. Kan þæn man or hæptum komæ U. L. 133[10].

På motsvarande ställe i Da. L. heter det: *oc frændir hans agha han I hæftum hawa. Combir þan man. w. hæftum* Da. L. 23[16].

I H. L. har samma ställe följande lydelse: *þa sculu frænder hans þat liusæ — — — ok i hæfptum hafwa ællr wærkum hans warþa* H. L. 44[1],

kan þen man ællæ kona v hæftum koma M. E. L. L. 319[3],

kan ærffwingi fangin wæræ ællr ut lændis ællr owormaghi wæræ þa standi goþiti takæ handum til ærffwingi hem kombær. ællr þæn or hæptum U. L. 51[2],

ællær han v hæfftum combær Vm. L. 98[6].

I Ög. L. förklaras närmare, vad uttrycken *i, or, mæþ hæptum*

innebära. Där heter det om en gripen dråpare s. 47[4]: *egh aghu þer han um arma binda ok egh stukka utan han morþare se. mæþ lagha hæftum skulu þer han göma,* och detta förklaras innebära *fiætra ok ærma bande binda. ok hus iuir hanum lykkia ok iuir huse uarþ halda.*

Uttr. *i hæptum* användes även om djur för att beteckna, att de äro hällade eller fjättrade, så att de ej kunna springa bort eller göra ohägn:

ähr hester i heptum, kommer annar hester till och dräper han etc. Kr. L. L. s. 150, not 29 (hskr. från slutet av 1500-talet).

De fsv. uttrycken *i, ur hæptum* motsvaras i fvn. av *i, or hǫptum* t. ex. *hafa e-n heim, varðveita, geyma, halda e-n* i *hǫptum, sitja i hǫptum* (F r[2].) *Freyr — — — leysir or hǫptum hvern* Lok. 37.

Med de fvn. formerna överensstämmer det äldsta fsv. beläggstället:

Hittir man grip sin i þivfs haptum Vg. L. I 58[22].

Detta är det enda kända ställe, där *hapt* n. förekommer i en fsv. text. Det förefaller då icke osannolikt, att även de förut anförda fsv. lagställena tidigare haft *i, ur haptum.*

Om alltså ä. fsv. endast känt dat. *haptum* och verbet *hæpta,* kan *haptum* ha ombildats till *hæptum* i anslutning till verbet.

I Ög. L. förekommer en nom. plur. neutr. *lagha hæfte* = lagliga sätt att fängsla:

mæþ lagha hæftum skulu þer han göma: þæt æru lagha hæfte fiætra ok ærma bande binda etc. Ög. L. 47[5].

Om *hæptum* är ombildat ur *haptum,* är alltså *hæfte* nom. pl. neutr. en nybildad nom. form. Men *hæfte* neutr. pl. = sätt att binda, bindande kan också vara identiskt med den fem. *īni*-stam, som alternativt antogs ligga till grund för fvn. *hepti* n. skaft, handtag och som väl föreligger i fsv. *häfte* n. band, bindande, förstoppning. I så fall få *i, ur hæptum* förklaras ur detta ord eller också som dat. plur. av **hæpti* n. = *ja*- avl.: *hapt* n.

Till verbet *hæpta* i bet. genom hälla eller annat fängsel hindra betande djur att göra skada, bildas ett redskapsnamn, en fem. *ōn*-stam *häpta,* hälla, fängsel i analogi med fsv. *hælda f.* hälla, fängsel: *hælda* vb. hälla, hilla.

Nu wil þœn sum eghandœn œr œy þessu fœ swa þiklœ hœptur görœ sum nu œr sakt H. L. 73[16]. Ordet lever i nysv. dial., *häfta* f. hälla mellan båda frambenen på en häst (R i e t z 279 a).

Varken *hæpta* f. hälla eller *lagha hæfti* n. pl. förekomma i mlt. Ännu röra vi oss alltså på inhemsk mark.

I hskr. från mitten av 1300-talet börja fängelser omtalas, dels kungens, dels stadens häkte. Som beteckning för detta nya begrepp användes först fsv. *hæpta*:

hawi kunungs lænsman oc hwsabyman oc domara wald þæn at fanga oc i kunungs hæpto at föra. Da. L. 62[2],

Hwar sum saklösæn man sætær i iarn æller bysins hæptu Bj. 123[19].

Detta ord har ej att göra med det förut omnämnda inhemska *hæpta* f. hälla, fjätter på kreatur utan är endast en försvenskning av det mlt. *hefte* f. Haft, Gefängnis.

Ungefär samtidigt uppträder fsv. *hækta* f. fängelse, som även genom sin form (*kt* för *ft*) vittnar om sin lågtyska härkomst.

læns man ægher han i kunungs hækto (v. l. *hæfto*) *sætia ok þer göma læta* M. E. L. L. 304[6].

Som så många andra mlt. fem. på *-e* ha alltså *hæpta* och *hækta* i fsv. blivit fem. ōn-stammar, kanske påverkade av de inhemska *göma* f. fängelse (St. L. 13, 275, 290, 272) och *myrkastova* f. d. s.

Mot slutet av 1300-talet uppträda formerna *hækte* och *hæfte*. På det nyss citerade stället M. E. L. L. 304[6] ha hskrna D. och G. (båda från slutet av 1300-talet) *i kunungs hækte*, under det att hskr. K. (från sa. tid) och T (omkr. 1400) ha *hæfte*.

Det mlt. ordet har alltså inlånats i oförändrad form mot slutet av 1300-talet och då förmodligen antagit neutralt genus. Fsv. synonymer med neutralt genus äro *torn* n. fängelse och *myrkahus* n.

Ett typiskt exempel på blandningen av inhemska och främmande former är pl. *hæctom* i följ. ex.

kan þen man — — — v hæctom koma M. E. L. L. s. 319, not 25 (hskr. R från slutet av 1300-talet)

3) En likartad blandning av svenskt och utländskt språkgods ha vi i de fsv. orden *fäst* f., *fäste* n. och *fästa* f.

I fvn. förekommer en fem. *iō*-stam *festr*. Detta ord betyder bl. a. rep, tåg, som är fäst någonstans, i sht fånglina. Ordet förekommer i sammansättningarna *landfestr* f. fånglina, *festarauga* n. ögla på en fånglina, *festarendi* m., *festarhundr* bandhund. I no. dial. förekommer *fester* f., *fest* f. och *feste* n. alla = fånglina, rep att fästa med. Fsv. har ett *fäste* n. fånglina:

them hiolt ey ankar eller feste M. D. 345.

Detta ord förklaras enklast i överensstämmelse med N o r e e n, Aschw. § 404,2, som uppkommet ur dat. och ack. sing. av *iō*-stammen. Tvetydig är ack. sing. *landfäste* i St. L.:

Nw tha nokor mædh wilia hogger sunder akkaris stræng ella landfeste St. L. 230, not. 25.

Det fvn. *festr* betyder i plur även trolovning. Att döma av sammansättningarna *festarorð*, *festarǫl*, *festarmál* (jfr *giptarorð*, *-ǫl*) har ordet även i sing. kunnat ha denna betydelse.

Detta ord förekommer även i fsv.*, t. ex. *afflæs ok barn.* j. *fæstum* U. L. 123[2], Kr. L. L. 54,[5], ib. 59[1], *mæþæn bruþ sitær i fæstum* H. L. 29[11]. Samma betydelse har ordet i sing.: *Nu fæstir man kunu ok aflar barn i fæstinne* Ög. L. 98[1].

Detta ord är en fem. *i*-stam. (*ryua fæst* Vg. L. II 99[7]), uppkommen ur *iō*-stammen, som kanske är bevarad i de skånska uttr. *vara i fäste, stå i fäste* = vara trolovade, R i e t z 177.

Att döma av sms. *festarpeningr* m. "Haandpenge, hvorved de contraherende sikre sig Opfyldelsen af en Overenskomst; om Haandpenge, som Kjøberen giver Sælgeren, naar han ved Afslutning af en Handel ikke udreder Kjøbesummen", har det fvn. *festr* även betytt ungefär detsamma som fvn. *festa* f. bekräftelse, stadfästelse. Detta ord motsvaras av fsv. *fæst* f. stadfästelse av köp samt vissa andra formaliteter. Detta ord uppträder i fsv. både som fem. *i*-stam och som *iō*-stam. (Se C e l a n d e r, Xenia Lideniana s. 257 f.)

De hittills omnämnda orden äro samtliga inhemska. Likaså fsv. *fästa* f. 1) fånglina 2) fasthet, gällande kraft, 3) fästning, trolovning, 4) utfästelse, löfte (S c h l.) samt fsv. *fäste* n. fotfäste, no. dial. *feste* n. d. s.

Därjämte förekommer på fsv. det mlt. *veste* f. borg, fästning, befästning, fängelse, dels i oförändrad form som *fäste* n., dels någon gång i ortnamn som *-fästa* f. S. D. N. S. 2: 287 (1410):

förin mik til mit feste j bericano S. T. 460[29], *til thæs han kom til et fæste war byght aff röö* Al. 4984,

Ty skal kunungur med sit rad warna at rikesins borgr ok fäste se wäl satta med tronom mannom K. S. (Scheff.) 183

Synonymer äro fsv. *bolvirke* n., *bolvärk* n. skansverk, förskansning, *torn* n. och *hus* n. slott, fäste. Särskilt det sistnämda

* Då jag blivit förekommen av H i l d i n g C e l a n d e r (Xenia Lideniana s. 257 f.), utesluter jag den del av min framställning, vari jag uppvisade, att även fsv. har en *iō*-stam *fæst*, som icke blivit uppmärksammad av lexikograferna.

ordet sammanställes ofta med *fäste*, t. ex. *the skulu ok med lek ok skemtan göra sik hus ok fäste ok tilstorma med makt ok konst sinne* K. S. (Scheff.) 136. R. K. 1: 149—51, Fred. 255—57 m. fl.

En gång förekommer en ack. plur. *fäster*=fästningar, fästen, och Söderwall upptar därför en fem. *i*-stam *fäst*=fästning:

(Alexander sätter) *höwitzmän ower thz land alt äpter sinne eghne hand ower fäster, borgher ok städher bönder ok almogha mädher* Al. 3793—96.

Då emellertid *fäster* här står tillsammans med tre andra pluraler på *-er* kan det lätt på detta ställe vara en felskrivning för *fäste*.

Söderwall upptar vidare en fem. *in*-stam *fäste* = fästning, med stöd av följande textställe:

Then rike stadh the stolta fæste herbærghadhe margha godha gæste Fred. 1607.

Men *the stolta fæste* kan för formens skull lika väl vara nom. pl. neutr., ty *-a* är i Fred. den regelbundna ändelsen för svaga adj. i neutr. plur. Vid genomläsningen av omkr. 2,000 vers har jag endast funnit en *o*-form; *the storo liws*. ib. 2594, men däremot många *a*-former t. ex. *mz the stora skafft* 1806, *the andra skip* 2409, *mz the bæsta klædhe* 2598, *the rikasta klædher* 1591 m. fl. (Aschw. § 459, 2).

Vad betydelsen angår, kan man ju antingen tänka sig, att staden »Berna», som det här är fråga om och som i dikten skildras som synnerligen stor och ståtlig, hade flera »fästen» eller att förf. tänkt på borgarna i omnejden. Ordet *fäste* förekommer dessutom två gånger i Fred. som tydligt neutrum. *Thz ær karlamit mit fæste*, 257, *hon var ther op a eet fæste* 1493.

Lånordet *fäste* = fästning är alltså med säkerhet känt endast som en neutral *ia*-stam. Det kan alltså icke vara riktigt, när Noreen Aschw. § 403, 2 förklarar, att en *īn*-stam **fæste* = fästning uppkommit ur dat., ack. sing. av en *iō*-stam, ty någon *iō*-stam **fæst* = fästning finnes icke i fsv. och även *īn*-stammens existens kan bestridas.

Dubbelformerna häkt f., häkte n., släkt f., släkte n. etc.

Enligt Schagerström (O. t. lån på kt. s. 53) är *släkte* n. »nära två århundraden yngre än *släkt*». Detta är visserligen något överdrivet, då de äldsta beläggställena för *släkt f.* synas vara M. E. L. L. 76[3] och Bu. 144, ib. 57 (båda omkr. 1350) och för *släkte* Va, 28[30] (Cod. Ve. 1457), men en tidsskillnad på omkr. 100

år torde alltså med relativ säkerhet kunna konstateras. Vidare uppger han, utan att det är möjligt att kontrollera honom, då han icke meddelar citat, att *rykt* f. är äldre än *rykte* n. Även *lyft* f. (S. T., 1430) tycks vara något äldre än *lyfte* n. (Kr. L. L., 1450) Med undantag för *häkte* n., som förekommer redan i några hskr. till M. E. L. L. från slutet av 1300-talet, synas de neutrala formerna på *-te* uppträda tidigast omkr. år 1450.

Då det är föga troligt, att de fem. *i*-stammarna *häkt, släkt, rykt* etc. skulle på svenskt område ha utvecklat sig till de neutrala *ia*-stammarna *häkte, släkte, rykte* etc., måste man antaga, att de motsvarande mlt. orden inlånats två gånger.

Under perioden 1350—1450 ha de alltså i regel anslutit sig till de fsv. abstrakterna på *ti* och *iþa*, en särskilt i ä. fsv. ganska väl representerad ordgrupp. Denna ordgrupp har emellertid i stort sett förlorat förmågan att föröka sig genom nybildning (jfr dock Tamm Fsv. fem. på *ti* och *iþa* s. 32 f.). De neutrala *ia*-stammarna äro däremot stadda i en ganska kraftig utveckling, erövra ord från andra grupper (t. ex. fem. *īn*-stammar) och nybilda. Detta torde i stort sett vara orsaken till att de mlt. orden, när de omkr. mitten av 1400-talet för andra gången inlånas i svenskan, ansluta sig till de neutrala *ia*-stammarna, som ju dessutom tillåta dem att bevara sin form mera oförändrad.

Då emellertid de fem. formerna fortfarande leva kvar, skapas på så sätt en rad orddubletter. Det är ju en känd sak, att språket icke i längden fördrar dylik onödigt tyngande last. Antingen går det då som i fallet *släkt—släkte*. Ordformerna ha fått olika betydelse och därmed hävdat sitt existensberättigande. Eller också dukar den ena ordformen småningom under, som fallet varit med *lyft, rykt, häkt, ansikt*, vilka alla saknas i Sahlstedts ordbok av 1773. Åtminstone *häkt* lever dock ett stycke fram på 1700-talet: *hölls i fängslig häckt*, Kolmodin, Qvinnospegel 1: 681 (1732). Och *ansikt* håller sig ännu fram mot mitten av 1700-talet (S. A. O. B.), brukat av skalderna som en bekvämare rimform. Vad som nyss sades om de båda ordgruppernas olika livskraft, styrkes ytterligare av den omständigheten, att alla de neutrala formerna av ovan behandlade ord leva kvar i nysv. och i fyra fall av fem alldeles undanträngа den feminina konkurrentformen.

3.

Neutrer på -t.

I ett par fall uppträda vid sidan av femininer på *-t* (*rykt*) och neutrer på *-te (rykte)* sporadiskt även neutrer på *-t (rykt* n.*)*. I några fall äro dessa former tydligen kontaminationer.

1) Fsv. *l y f t* n. löfte.

Fsv. *lyft* f. och *lyfte* n. betyda båda löfte. Det senare dessutom ansvar, borgen:

hadhe idhert löfft faath een godh ända R. K. 3. 1926.

2) Fsv. *r y k t* n. frejd, rykte.

Fsv. *rykt* f. och *rykte* n. äro synonyma, bl. a. i betydelsen frejd, namn, rykte. Båda förekomma i S. T. (ib. 35., 337, 286): *hon rädis wanfrägdh oc skämmelikit rykt* S. T. 456.

3) Fsv. *släkt* n. (?) är kanske inte någon kontaminationsform, eftersom *släkte* n. tycks uppträda först något senare. I så fall är det neutrala genus väl föranlett av samma synonymer, som senare verka på *släkte: alla vars släktz forradhara* Gr. 281.

Då citatet är från omkr. 1420, är det ju inte alldeles otänkbart, att *vars släkts* kunde vara en fem. gen. (N o r e e n. Gesch. der Nord. Spr. § 260, 1, § 265, 1).

Något annorlunda förhåller det sig med fsv. *s t i k t* n. biskopsstift (< mlt. *sticht(e)* n. geistliche Stiftung, Stift, Bistum, Abtei). Det fsv. ordet har fått sitt genus närmast efter den inhemska synonymen *biskupsdöme* n.:

wtöffuer thett landett och biskops sticht ther te wthi boo Kr. L. L. 408[5] (Add.),

han regerade stiktith M. D. 433.

4.

Fem. īn-stam på -te.

Liksom för att icke någon av de teoretiskt tänkbara möjligheterna skulle lämnas obegagnad av denna starkt vacklande ordgrupp, uppträder även en enstaka fem. *īn*-stam.

Fem. *lyft* och neutr. *lyfte* sammanblandas och ge upphov åt *l y f t e* f., *han ey fulkompnadhe sina lyffte** L. f. K. 126[24].

Dessutom förekommer i rimslut ett *frykte* f. för *frykt* R. K. 3: 6484.

* *sina lyffte* kunde ju möjligen också vara ack. plur. av *lyft* f.

5.

Fem. ōn-stammar på -ta.

1) Fsv. *-f e s t a* f. fäste, fästning (Se ovan!).

2) Fsv. *h ä k t a* f. och *h ä p t a* f. fängelse, häkte: *sätias i vars foghatä hächto* S. D. 5: 639 (1347), *j häkto säthia* S. T. 361, *lät fanga han oc sätia födholösan i häpto* Bil. 117.

Därjämte förekommer i fsv. ett *häkta* f. det, som fäster eller varmed något fästes, boja, häkta, Lg, 3: 230, R. K. 3: 1003. Detta ord har, så vitt jag kunnat finna, ingen motsvarighet i mlt. och är väl en svensk nybildning av det lånade verbet *häkta* fästa.

3) Fsv. *l y k t a* f. lykta (< mlt. *luchte, lochte* f. lykta): *at the lyktan matte tändas* K. L. 280.

I fsv. finns ett lånat verb *lykta* = lysa, och fsv. *lykta* f. blir alltså likställt med det nyssnämnda *häkta* f. boja, *fästa* f. rep. och många andra fem. ōn-stammar, som beteckna redskap.

VII.

De svaga neutrerna.

De neutrala *an*-stammarna äro både i fsv. och fvn. en ganska liten ordgrupp, men den innesluter några så vanliga ord som namnen på öga, öra och hjärta och lyckas därför upprätthålla sin självständighet gentemot andra ordgrupper och till och med i enstaka fall draga till sig nya ord.

1. *Fem. ō-stam > neutral an-stam.*

Det fvn. *ǫ k l a* n. ankel är, enl. N o r e e n, Aisl. § 75, samma ord som fht. *anklāo* f. Ordet bör i nord. språk ha uppträtt under formen *ankla, ak(k)la* (< äldre **anklawo*). Dessa former äro också bevarade i sv. och no. dial.: *ankla* n. Vg., *akkla* n. Bhl. Ett ord, som i nom., dat. och ack. sing. heter **ak(k)la* och dessutom betecknar en kroppsdel, kommer naturligtvis lätt att ansluta sig till gruppen *auga, eyra, hjarta,* och efter pluralen *ǫklu* nybildas så en sing. *ǫkla.* Som framgår av det nyss citerade vestg. *ankla* n., jämte dal. *åkkla* n. (R i e t z), har denna genusväxling försiggått även på svensk botten.

2. *Neutrala och maskulina an-stammar.*

De mask. och de neutrala *an*-stammarna böjas lika i oblika kasus sing. både i fvn. och fsv., och ganska många namn på kroppsdelar äro mask. *an*-stammar, t. ex. fvn. *barki* luftstrupe, *hali, hnefi, hjarni, hjarsi, hnakki, knúi, lófi, magi, strjúpi* m. fl. Det är då föga underligt att övergångar förekomma.

Fvn. *n ý r a* n. motsvaras av fsv. *niure* m., fht. *nioro* m. och har väl ursprungligen varit en maskulin *an*-stam som de.

Även fvn. *síma* n., som motsvaras av fvn. *símí,* m., ags. *síma* m., fsax. *símo m.,* sanskr. *sīmán* m. och f., tycks ju ursprungligen ha varit en mask. *an*-stam. Det är lätt att förstå, hur ett kroppsdelsnamn som *niure* har kunnat dragas över till de neutrala *an*-stammarna, men *símí* rep, tåg, har intet till betydelsen närstående ord bland de fvn. neutrala *an*-stammarna. De enda otvetydiga beläggen för neutret *síma* äro, så vitt jag kunnat finna, två eddaställen:

þær vm greiddo
gvllin simo

oc vnd manasal
miþian festo H. H. I, 3.
þrymr vm ǫll lond
ǫrlogsimo Rm. 14.

Det är alltså i båda fallen frågan om trådarna i nornornas ödesväv. Motivet de vävande ödesgudinnorna, som väl ursprungligen går tillbaka till antikens parcer, förekommer enl. M o g k, Germanische Mythologie s. 54, även hos angelsaxarna, i Beowulf, och kan väl antagas ha kommit till västskandinaverna på denna väg. I så fall skulle *síma* n. på dessa ställen kunna vara lånat av det ags. *sima* m. Ags. mask. *an*-stammar behålla ofta sitt *-a* i nom., då de inlånas i fvn., t. ex. fvn. *móða* f. flod: ags. *múða* m. mynning, fvn. *stedda* f. häst (sto): ags. *stéda* m. hingst, fvn. *leir-krukka* f.: ags. *crocca* m., fvn. *kempa* f. kämpe: ags. *cempa* m., fvn. *stofa* f. stuga: ags. *stofa* m. (och *stofu* f.), fsv. *kredda* f. credo: ags. *créda** m. m. fl. Som framgår av exemplen, ha dessa lånord på grund av sitt *-a* i nom. anslutit sig till de fem. *ōn*-stammarna. Att *síma* i stället blivit neutrum, beror kanske på de neutrala synonymerna *tog, reip, snóri.*

I vissa nyskandinaviska dialekter ha de neutrala *an*-stammarna på grund av tillfälliga omständigheter fått större utbredning. R i e t z anför *nyra* n. Götal., *niora* n. Dal. (Älvd.) samt *miälta* n. Dal., L a r s L e v a n d e r (Älvdalsmålet i Dalarna § 70) uppräknar en hel rad neutrala *an*-stammar från älvdalsmålet, där bildningstypen t. o. m. tycks vara levande bland substantiverade adjektiv. Från norska dial. har jag antecknat *hovda* n. bergstopp, Hall., Vald (= *hovda* f. och *hovde* m.), *hydna* n., Hall., Vald. (= *hyrna* f. hörn), *nykla* n. nystan, Tel., Hall., Vald., Gbr., *eika* n. litet nystan, Hall. (= *eika* f.) *nyvla* n. hornstump, Hall. (= *nyvla* f. och *nyvle* n.) *fjetra* n. spik i en släde, Hall. (=*fjetra* f.), A a s e n och R o s s.

Övergångar från neutral till maskulin *an*-stam förekomma även. Vid sidan av fvn. *ǫkla* n. uppträder stundom *ǫ k l i* m., t. ex. *hertuginn fékk ok broddhögy í gögnum fótlegginn við öklat (v. l. öklann)* Fm. IX, 528[4]. Detta ord förklaras nog enklast så, att oblika kasus i sing. av *ǫkla* n. blivit missförstådda och uppfattade som tillhörande ett svagt mask., eftersom fvn. hade ett rätt stort antal svaga maskuliner, som betecknade kroppsdelar. (Se ovan!)

Fsv. har ett antal lånord på *-are*, som på grund av den rent

* Exemplen äro hämtade från F r a n k F i s c h e r, Die Lehnwörter des Altwestnordischen, (Berlinerdissert. 1909).

formella likheten med nomina agentis på *-are* blivit maskulina. Sådana äro fsv. *altare, bikare, bismare, kamare, källare, mortare, panzare, pilare, pundare,* (*pyndare*), *psaltare* och *skaplare,* skapular, axelkåpa. Några av dessa ord kunna även uppträda som neutrer på *-ara.*

1) Fsv. *altare* m. och *altara* n.

Fsv. *altare* är ett gammalt lånord (< lat. *altare*) Det förekommer redan i Vg. L. I (nom. sing. *altare* ib. 5^{1}). Det behandlas i de äldsta källorna stundom som en mask. *an*-stam: *aghu bönder oc husfrur sit offer til altara bæræ* Sm. L. 24^{1}. Men förblir i andra fall oböjt: *a husfru a altare læggia leff oc lefsughil* Vm. L. 92^{9}, *scal husfru a altare bæra leff oc leef sufl* Da. L. 4^{12}. I senare fallet kommer ordet att få neutralt genus i anslutning till de neutrala *ia*-stammarna: *læggær man hatt, wantæ ællr wapn a altæræ klæþt. þær sum wighþær sten liggær a* U. L. 58^{5}.

I Bu. böjes ordet vanligen som neutral *ia*-stam, t. ex. *ivir cristno altare* ib. 22^{16}, *firi guz altare* ib. 3^{22}, *tel guz altare* ib 5^{4}, *skriua iui altareno* ib 64^{6} m. fl. Därjämte förekommer den mask. *an*-stammen, eget nog i samma mening som den neutrala *ia*-stammen: *þriþia daghen teþes hœnne en altare höght gen himnom ok en væn mö iui altareno* ib 63^{2}. En gång uppträder ordet som neutral *an*-stam: *liuandes vatn rindar vndan altarano* ib. 492^{18}. Denna form är tydligen en kontamination mellan de båda föregående. Den förekommer därefter i ett par 1400-talshandskrifter men dör snart ut:

at gaa til mit altara Bir. 3: 12^{29},

tho ma han æta gudz brödh vtan altara æn ey wil iak at han smitte mit altara M. B. 1: 370^{30}.

2) Någon gång förekommer ett neutrum *bikara* : *sät ey fult bikara* G. O. 624. Eljest heter ordet *bikar* m. eller *bikare* m. Den tillfälligt uppdykande neutrala *an*-stammen *bikara* är antagligen uppkommen ur oblika kasus sing. av *bikare* m. under inflytande av någon synonym med neutralt genus, t. ex. *horn.* De båda orden *horn* och *bikare* sammanställas i S. G. G. K. 107 m. fl.

3) Likartat är väl förhållandet med det sällsynta neutret *kamara* vid sidan av *kamare* m. och *kamar* m.: *thetta husit är ey thz kamara, som jak sagdhe thik* Bir. 3. 237. Synonymer med neutralt genus äro t. ex. *hus, bur, rum.*

3. *Neutrala an-stammar och feminina ōn-stammar.*

Fvn. *lungu* n. pl. och fsv. *lunga* f.

Om man med T o r p (Wortschatz der Germ. Spracheinheit) får anta en grundform **lungan* n., har alltså det fvn. *lungu* n. pl. bevarat ordets gamla genus. Detta ord betyder vanligen lungorna, t. ex. *hann reist örn á baki honum með þeima hætti — — — reist rifin öll ofan alt á lendar, dró þar út lungun* Hkr. 71[1].

Men *lungu* n. pl. förekommer även i fall, där vi nu skulle föredraga singularis, t. ex. *siþan hjó hann á öxl þorbirni, svá at sá lungun* Sturl. I, 320 [18], *Galldramaðrinn skaut at líkneskinu ok skaut sjálfan sik framan i lungun* Aef. I, 203[20].

När nu *lunga* är fem. i no. dial., får detta väl förklaras så, att neutr. plur. *lungu* i dylik användning kommit att uppfattas som en singular form och då naturligtvis samtidigt som fem. Därefter har man bildat en nom. sing. *lunga* f. i analogi med *tunga* f. Att verkligen *tunga* inverkat, tycks framgå därav, att de båda orden bruka sammanställas i norska ordstäv, t. ex. *Det laag paa Lunga, kom inkje paa Tunga, det var av Tunga ok inkje av Lunga* (A a s e n).

I fsv. förekommer, som S ö d e r w a l l påpekar, en nom. och en ack. *lunga* med betydelsen lungor: *Min herra ihesus thin swälghiandhe maghi liuar ok lunga mz al annor inälue äuärdhelikin hedhir haui* Bir. 4: 137[11], ib. 150[12], *tz helar lunghan* L. B. 7: 330.

Detta *lunga* skulle kunna vara en neutr. plur. i analogi med fsv. *hiærta* neutr. plur. (Aschw. § 420). Även fsv. *altara* n. har plur. *altarä: at mang altara göras än färre. Tha ma synas at ey var skälika forbudhit at göra flere altara* M. B. 1. 481[22]. En neutral plur. *lunga* kan lätt bli uppfattad som en fem. sing., då den står i nom. och är försedd med attribut. Det fem. genus i fsv. kan även förklaras på annat sätt. I Ivan står följande:

Herra iuan monde hiortin fla
ok tok alt thz ij honum la
liuer ok lungo ok hiærta ok blodh Iv. 2657.

Detta *lungo* betyder tydligen lungor i och Cod. B. står också *lunghor*. Man skulle kunna tänka sig, att *lungo* = lungor egentligen vore en neutral plur., alltså en paralellform till fvn. *lungu* n. pl. Visserligen ändas de fsv. neutrala *an*-stammarna annars på *-on* i nom. och ack. plur., men *-u*, som antages motsvara den ursprungliga dualändelsen (N o r e e n , Gesch. der. Nord. Spr. § 195,7) kan även ha förekommit i fsv. Och i det ovan anförda fallet vore ju just dualformen motiverad. Om alltså i fsv. har förekommit en neutral plur. eller dualis, så har den fem. formen *lunga* utvecklats

ur denna på samma sätt som i no. dial. Fem. sing. med plural betydelse av detta ord förekommer i fsv. utom på de citerade ställena även L. B. 7: 330 och ib. 3: 106.

Några mlt. lånord uppträda i fsv. än som neutrala *an*-stammar än som fem. *ōn*-stammar. Det är de substantiverade adjektiven *alvara, ohyra* och *omära*, vilka jag dock för tillfället icke kan gå närmare in på.

Under 1400-talet börjar, som bekant, en utjämning hos de svaga fem., som i de flesta svenska målen resulterar i att nominativens *-a* (åtminstone hos de långstaviga orden) införes också i dat. och ack. sing. (Se Hesselman, Sveamålen s. 17 f.) Därigenom bli fem. *ōn*-stammar och neutrala *an*-stammar fullkomligt lika i sing., och de fåtaliga neutrernas plural kan då lätt ta karaktären av en språklig anomali. Någon gång sker då en genusövergång. Så äro t. ex. i Arbråmålet i Hälsingland *öga, öra* och *jarsta* (hjärta) feminina (Schagerström, Om svenska bär- och fruktnamn på *-on* s. 10)

Även i de nyno. dial. ha de svaga feminerna och neutrerna kommit varandra nära i böjningen och övergång till fem. förekommer i vissa mål. (Se Aasen, Norsk Grammatik s. 151.)

VIII.

Feminina īn-stammar och neutrala ia-stammar.

Fvn. har ett ganska stort antal feminina abstrakter på *-i* (< *īn*), och det förefaller, som om denna avledning en gång varit den vanligaste och kunnat läggas till nästan alla adjektiv. Om *īn*-stammarnas forna livskraft vittnar även den omständigheten, att de dragit till sig ord, som genom bildningstypens utdöende kommit att stå ensamma. Sådana äro t. ex. de gamla *ini*-stammarna *fiske, freistni, myki, veiði*. (Erdmann, Ark. VII, 75).

A. *Neutral ia-stam > fem. īn-stam.*

De fnord. språken bevara från äldre tid en del adjektiv, som äro avledda av starka verb med suffixet *-ja* och på grund av sin betydelse

kallas *participia necessitatis**. Sådana äro t. ex. fvn. *førr* farbar: *fara, gǽfr* egentl. givbar, antaglig, gångbar, fullgod: *gefa, -gætr* egentl. som man kan få tag i, *torgætr* svår att få tag i, *sjáldgætr* sällan förekommande: *geta, kvæmr* framkomlig: *koma, gráfr* som kan begravas: *grafa, tøkr* som kan tagas: *taka* m. fl. Nästan alla dessa adjektiv ha bredvid sig neutrala substantiv på *-i*, oftast med abstrakt betydelse. Dessa substantiv äro tydligen icke bildade av adjektivet genom något nytt suffix utan endast substantiveringar av adjektivet. (T o r p, Gammalnorsk ordavleiding s. XXXVII, H e l l q u i s t, Ark. VII s. 39, v o n B a d h e r, Die Verbalabstracta s. 50). Grundbetydelsen ligger i många fall ännu ganska klar, t. ex. *torføri* n. det med möda farbara, svår passage: *torførr* med möda farbar, *gǽfi* n. det givbara, gåva: *gǽfr* givbar, *mæti* n. pl. värdefulla ting: *mætr* värdefull, *tøki* n. det, som man tager med handen för att använda till ett visst ändamål: *tøkr* som kan eller bör tagas, *søri* n. ed: *sørr* som kan svärjas, *úæti* n. det, som är oätligt: *úætr* oätlig m. fl. E k v a l l anser (Suff. *ja* i senare leden av sammansatta subst. s. 40), att det sistnämnda ordet är ovisst till sin bildning och även kan härledas ur substantivet *át* n. ätande, mat, men den betydelse av möjlighet, som ingår i ordet, kan icke härledas ur *át*, och icke häller suffixet *ja* har i denna funktion sådan betydelse. Dessa ord bli lätt abstrakta, när de hänföras till en viss person eller en viss sak, t. ex. *harðfengi* det svårfångade, *af harðfœingi sinne* Flat. II 70,[10] på grund av det svårfångade hos honom, hans stridbarhet, *mæti* det värdefulla, en viss saks eller persons *mæti*=dess, hans värdefullhet, värde etc. Vid sidan av *īn*-stammarna har alltså fvn. ett antal ursprungligen neutrala adjektivabstrakter. Sådana äro utom de nämnda, t. ex. *mótdrógi* n. motvilja, motstånd: *mótdrógr* som gör motstånd, *vinfengi* n. vänskap: *-fengr, útføri* n. utväg att slippa bort: *útførr* i stånd att komma ut, *gildi* n. anseende: *gildr* fullgod, *skattgildi* n. skattskyldighet: *skattgildr* skattskyldig, *úgildi* n. »Stilling, hvori man er *úgildr*», *ágæti* n. berömmelse: *ágætr* utmärkt, berömd, *athæfi* n. uppförande, handlingssätt: *-hæfr, nǽmi* n. läraktighet: *nǽmr* i besittning av, begåvad med, *fátøki* n. fattigdom: *fátøkr* fattig, *væni* n. utsikt till ngt.: *vænn* lovande m. fl.

* Dessa bildningar avhandlas närmare av T. E. K a r s t e n, Studier över de nordiska språkens primiära nominalbildning s. 88 f., F a l k, P. B. B. XIV s. 48 f., Ark. XIII. 196 f., L i n d q v i s t, Ark. XXV 221 f.

Det är klart, att denna lilla grupp av neutrala verbalabstrakter på *-i(-e)* icke skall kunna undgå att på vissa punkter sammanblandas med *-īn*-stammarna, och detta har givit anledning till strödda övergångar till fem. *īn*-stam.

1) fvn. *hardfengi* f. stridbarhet: *harðfengr* stridbar. Av Flat. I. 211[12] och Mar. 210[15] framgår ej genus:

gaf Eirekr konungr honum vidnefnne af hardfœinge sinne Flat. II 71[11].

Övergången till fem. beror väl närmast på inverkan från *harðráði* f. och *harðleikni* f. omedgörlighet. Men *vinfengi* bevarar neutralt genus, t. ex. *mikit uinfeinge* Flat. II 22[29].

Fritzner upptar *harðfóri* som fem., Vigfusson som neutr., men av det enda beläggställe, som anföres av båda, Laxd. 128[6], framgår ej genus. På samma sätt förhåller det sig med *nærfóri* skicklighet i att träffa det rätta, Post. 645[4].

2) Men *vanfœri* oduglighet: *vanførr,* är fem.:

hann gleymdi sína vanføri Mar. 1058[8].

3) *gaumgæfi* uppmärksamhet uppträder först som neutrum i fno.:

varðveitti Iosaphat — — — sik ok sina metferð með vitrllego gaumgiœfe Barl. 100[30] (omkr. 1250).

Senare övergår ordet till fem. under inverkan av synonymen *gaumgæfð* f.:

þu skalt — — — hyggja at með allri gaumgœfi Clar. 11[8] (från slutet av 1300-talet).

Men det enkla *gæfi* och *jágæfi* äro neutrala.

4) *nákvæmi* f. noggrannhet: *nákvæmr* nogräknad: *til meiri nákvœmi* Kgs. 443[6].

5) *nærkœmi* f. förmåga att träffa det rätta: *nærkœmr*: *til meiri nœrkœmi* Kgs. 94[8].

Men *smákvæmi* småaktighet: *smákvæmr,* bevarar neutralt genus: *mikit smákvæmi* Heilag. II 94. Larsson upptar i Ordf. *hugquæme* som fem., men genus framgår ej av det enda belägget, Hom. 116[24].

Som av det ovanstående framgår, är det uteslutande sammansatta ord, som ändrat genus, och bland dessa företrädesvis sådana, som till betydelsen äro rena adjektivabstrakter. Endast i ett fall kan man konstatera, att en genusövergång ägt rum i litterär tid. Fno. *gaumgæfi* är neutralt omkr. 1250 men fem. mot slutet av

1300-talet. De övriga orden äro redan feminina, då de påträffas första gången. Förmodligen är därför denna genusövergång relativt tidig och har försiggått, innan ännu *īn*-stammarna i så hög grad undanträngts av konkurrerande bildningar. Ty senare går ju rörelsen i motsatt riktning, från fem. *īn*-stammar till neutrala *ia*-stammar.

B. *Feminina īn-stammar > neutrala ia-stammar.*

I det föregående ha nämnts ett par fall, där *īn*-stammarna utvidgat sitt område. Men under litterär tid äro de stadda i tillbakagång. De visa också ganska typiska degenerationstecken. För det första har suffixet förlorat sitt *-n* och består endast av ett *-i(-e)*, som dessutom är kort och svagt betonat. Samma ordslut ha de neutrala *ia*-stammarna i fem kasus, de mask. *ia*-stammarna och de fem. *iō*-stammarna i dat. och ack. sing. Då det inom alla tre dessa ordgrupper finnes abstrakter, som till betydelsen stå *īn*-stammarna nära t. ex. *ríki* n., *veldi* n. makt, *skipti* n. ombyte, *lýti* n. fel, lyte, vidare *endir* m. slut, *flýtir* m., *skyndir* m. hastighet (*flýti* f., *skyndi* f. d. s.), *missir* m. förlust, *vermir* m. värme och *fyllr* f. fullhet, *helgr* f. helighet, hälg, *veiðr* jakt (*fylli* f., *helgi* f., *veiði* f.) m. fl., så blir det tydligt, att *īn*-avledningarna förlorat en del av sin egenart och skola få svårt att upprätthålla sin självständighet.

En annan brist hos *īn*-stammarna är, att de förlorat alla böjningsändelser. Särskilt anmärkningsvärt är, att även genitivändelse saknas. De nordiska språken ha ej, åtminstone icke i större skala som t. ex. engelskan eller franskan, utbildat något språkligt medel att ersätta genitivändelsen med. Genitiven är därför också det enda kasus, som bevarar sin ändelse i nysv. och nyda., när f. ö. hela böjningssystemet råkat i upplösning. För abstrakta ord som *īn*-stammarna är dock denna brist ej fullt så kännbar som för konkreta, och i vissa fall kan substantivets ändelse ersättas av attributets eller slutartikelns, t. ex. *hon lœysir oskynsamlega aptrhalldz bonnd sinnar skamfylli* Barl. 69^{30},

Hann hafði verit víkingr mikill hinn fyrra hlut æfi sinnar Hàvard. 1^{14},

vesom nú góþer oc algorver syner cristnennar Hom. 65^{14},

Reidinnar pining hefir III palla med manninum Heilag. II 572^{17}.

Men i flera fall, t. ex. efter prepositionerna *til, fyrir — — — sakar (sakir, sǫkum)* och vid konkreta ord som *gørsemi* klenod, *gørvi* dräkt och *rekendi* boja (Aisl. § 401,2), har tydligen språkkänslan reagerat mot ändelsens frånvaro. Visserligen kan man finna exempel på att ändelse saknas även efter de nämnda prepositionerna:

en þat væit ek œigi — — — hvárt hann gjörði fyrir sakar hverflyndi Pr. 305[23],

ef þeir sœkia helga staðe til forvitne eða agætis Elucid. 156[16].

Men oftare har ordet genitivändelse:

rennr ut margt folk sakir foruitnis Thom. 412[29].

Alltså nybildas en genitiv. I några fall antaga hithörande ord den vanliga femininändelsen *-ar*, t. ex. *mildar* och *áfar* m. fl., Aisl. § 401,2. Men senare och i det övervägande antalet fall tillfogas maskulinernas och neutrernas genitivändelse *-s*. Typiskt är följande exempel: *veit ek at þú ert eigi lítilmenni, þó at þú gjörir þik svá fyrir skaplyndar sakar* Hávarð. 43[16]. Här har en senare skrivare ändrat till *fyrir skaplyndis sakar*. De *īn*-stammar, som få denna genitivändelse, bli alltså i singularis fullkomligt lika med de neutrala *ia*-stammarna, och såsom varande abstrakter brukas de flesta *īn*-stammarna endast i singularis. Därtill kommer, att de synnerligen ofta stå utan attribut eller slutartikel, vilket gör, att det i många fall trots en rikhaltig exempelsamling kan vara omöjligt att avgöra, om ett ord bör anses som neutral *ia*-stam eller fem. *īn*-stam. Genom denna tvetydighet är den negativa förutsättningen för en sammanblandning av de båda ordgrupperna given. Den positiva impuls, som i de enskilda fallen föranlett genusväxling, är som vanligt betydligt svårare att påvisa. I några fall kan den vara uppenbar, men oftare är den dunkel och kanske icke möjlig att exakt ange.

Fritzner och Vigfusson ange i allmänhet en *īn*-stam som neutral, så snart det lyckats dem att uppvisa en genitiv på *-s*. Men detta är förhastat. Att en genitiv på *-s* icke nödvändigt behöver medföra genusövergång visa följande exempel.

I Mar. (hskr. a från mitten av 1300-talet) står s. 472[4]: *þær þræta sakir skammfyllis*, men något längre fram heter det i samma hskr.: *svarar með meyligri skammfylli* ib. 914[11]. Vidare *eptir riettv frendzemis lavgmali* Stj. 425[19] och *fyrir frendzemis sakir* ib. 425[22] (A. M. 228 fol., från början av 1300talet), men *svá mikla frændsemi sem hann hefði hónum sýnt* Sturl. II. 152 [22],

er konungr uisse suo mykla frændsemi þeirra Flat. I, 428[17] (1387—94). Även *kristni* och *reiþi* ha enligt Aisl. § 401,2 genitiverna *kristnis* och *reiþis*, utan att man därför kan uppvisa, att de blivit neutrala.

Om alltså genitivändelsen *-s* icke ensam visar, att en *īn*-stam blivit neutral, så utgör däremot frånvaron av ändelse i ett fall, då ordet bör stå i genitiv, ett starkt indicium på feminint genus. Ordet *forvitni* nyfikenhet uppträder två gånger med *-s* i gen.: *minni forvitnis bót* Hom. 20[27], *sakir foruitnis* Thom. 412[30], men är tydligt fem. i exemplet: *a þui er mer œingi forvitne* Flat. I 132[37] och står utan genitivändelse i *til forvitne* Elucid. 156[16]. Då de övriga beläggen äro indifferenta med avseende på genus, bör ordet alltså anges som fem., ej fem. och neutrum som hos F r i t z n e r. Och fvn. *hverflyndi* är på det förut citerade stället (*fyrir sakar hverflyndi* Pr. 305[24]) feminint.

Att de fem. *īn*-stammarna och de neutrala *ia*-stammarna redan tidigt kommit varandra nära med avseende på betydelsen, visar gotiskan, som har ett antal neutrala adjektivabstrakter, som äro *ia*-stammar, t. ex. *biūhti* n. vana: *biūhts* van, *galeiki* n. likhet: *galeiks* lik, *frumisti* n. början: *frumists* primus m. fl. Detta förhållande beror tydligen icke på att *īn*-stammar övergått till *ia*-stammar, ty i got. förekomma inga överensstämmelser i böjningen mellan dessa båda ordgrupper, som kunde förmedla en dylik övergång.

1.

Sammansatta ord.

E i l e r t E k w a l l har i sin avhandling »Suffixet *ja* i senare leden af sammansatta substantiv inom de germanska språken» visat upp, att det är en synnerligen vanlig företeelse både i fvn. och fsv., att senare leden av ett sammansatt ord utbildas till en neutral *ia*-stam. I några fall förekomma vid sidan av dessa sammansatta *ia*-stammar feminina *īn*-stammar, avledda av sammansatta adjektiv. Vid sidan av *lausyrði* n. löst prat: *lauss+orð* står *lausyrði* f. lösmynthet: adj. *lausorðr* lösmynt, vid sidan av *harðræði* n. beslut eller handling, som fordra stark vilja: *harðr+rád* står *harðræði* f. styvsinthet, dådkraft: adj. *harðráðr* o. s. v. Att dylika ord icke i längden kunna undgå att sammanblandas med varandra, i synnerhet sedan de båda ordgruppernas böjning sammanfallit i sing., är ju uppenbart.

1) *-l á t i* n.: *l á t* n. eller *- l á t r* adj. Orden på *-láti* äro alla neutrala. Vid sidan av några bland dem stå adj. på *-látr*, och dessa substantivs betydelse tycks ange, att de en gång varit *īn*-stammar. Men gentemot det övervägande flertalet av neutrer på *-láti*: *lát* ha de icke kunna upprätthålla sitt genus, i synnerhet som det enkla ordet *láti* uppträdande, uppförande, också är neutralt. I många fall är det alldeles omöjligt att av betydelsen se, om ordet bör föras till ett adj. på *-látr* eller till subst. *lát* n. Adfærd, Maade at te sig paa.

blíðláti n. venlig Adfærd: *blíðlátr* vänlig (?), *með sínu blíðláti* Heilag. II 184[7].

hreinláti n. Bestræbelse, Omhu for at føre et ubesmittet Levnet: *hreinlátr* omhyggelig for at holde sig ren og ubesmittet (?), *Nóe lofast — — — ágætu hreinlæti* S. E. II 246[10].

marglæti n. Ustadighed i Sind og Adfærd, Letfærdighed, Letsindighed: *marglátr* ombytlig, lättfärdig, lättsinnig (?), *et mesta marglæti* Bp. I 530[2].

ranglæti n. 1) orättfärdighet: *ranglátr* orättfärdig, 2) orättfärdig handling, *ranglæti mitt* Stj. 546 [17].

réttlæti n. rättfärdighet, rättvisa: *réttlátr* rättvis, rättsinnad, *varð honum þat til fullkomins réttlætis* Stj. 111[13].

Det är väl detta ord, som föranlett det eljest feminina *réttvísi* att en gång uppträda som neutrum: *man þá mitt réttvísi* Stj. 177[16].

smálæti n. (?) snålhet, småaktighet: *smálátr* småsinnad, sparsam, *meir gengr mér þat til en smálæti, at mér þykkir* Vápnf. 10[28].

stórlæti n. 1) övermod, 2) givmildhet: *stórlátr* 1) övermodig, 2) givmild, *stórlæti þitt* Ölk. 17[29].

Hit höra också *oflæti* n. övermod: *oflátr, seinlæti* n. långsamhet: *seinlátr, vandlæti* n. Nidkærhed: *vandlátr* m. fl.

2) *-m á l i* f. och n.: *m á l* n. eller *-m á l l* adj. De båda betydelserna, egenskapen att tala på ett visst sätt och tal av ett visst slag, kunna ej alltid hållas isär. I exemplet *Sveinn mágr minn varð reiðr mjök við bermæli mína* Hkr. 562[6] kan ju *bermæli mína* översättas antingen med min frispråkighet eller mitt frimodiga tal. Det fem. genus visar, att det förra i detta fallet är det riktiga. På grund av dylik tvetydighet dragas enstaka ord på *-mæli*: *-máll* över till neutralt genus. Denna sammanblandning gör, att t. o. m. ord på *-mælgi* f.: *-málugr* kunna bli neutrala.

langmæli n. mångordighet, *nú skulu vér lúka þessi rœðo, at þeim leiðisk ekki langmæli várt* O. Hm. 126[1]. Ordet har samman-

blandats med *langmæli* n. långt tal, *hvat þarf nú langmælis* Heilag. I 427[2].

mótimælgi n. motsägelse, har tydligen både till genus och betydelse påverkats av *mótimæli* n. motsägelse. Ordet har säkerligen tidigare betytt motsägelselusta och varit fem., *utan allt mótimælgi* D. N. I 287[13].

Även *hannarmæli* vältalighet skulle kunna vara en ursprunglig *īn*-stam, men något motsvarande adjektiv är icke känt, och ordets genus framgår icke av det enda beläggställe, jag känner till, Pr. 301[32]. Och *eptirmæli* i betydelsen eftergivenhet i tal, Nj. 26[15], tycks höra till adjektivet *eptirmáll* foglig i tal, men icke heller detta ords genus kan konstateras genom för mig tillgängliga belägg.

3) *-yrđi* f. och n.: *orđ* n. eller *-orđr* adj.

Redan got. har flera exempel på hithörande *īn*-stammar: *dwalawaúrdei* f. thörichte rede, *filuwaúrdei* f. geschwätzigkeit, *lausawaúrdei* f. eitles geschwätz. Det första och det sista av dessa ord ha alltså betydelser, som snarare tyckas skola tillkomma motsvarande *ia*-avledningar. I fvn. äro, såvitt jag kan finna, endast två av hithörande *īn*-stammar bevarade:

lausyrđi f. lösmynthet: *lausorđr, nú man ek launa þér lausyrđi þína ok lygi* Fbr. 64[13]. Betydelseskillnaden mellan detta ord och *lausyrđi* n. löst prat, kan dock ej upprätthållas.

réttyrđi f. sannfärdighet: *réttorđr* sannfärdig, Post. 913[12], Bp. I 99[8]. Något **réttyrđi* n., som ordet kunnat förblandas med, finnes icke.

4) *-ráđi* f. och n.: *ráđ* n. eller *-ráđr* adj.

De förut anförda *harđráđi* f. dådkraft, Fm. VIII 448 v. l., ib. X 401[26], och *harđráđi* n. dåd visa, hur förvillande lika dessa ord av olika upphov och genus kunna bli. På grund härav ha flera *īn*-avledningar av adjektiv på *-láđr* gått över till neutralt genus.

áráđi n. dristighet, mod, har påverkats av *áráđi* n. angrepp, anfall, *hafđe — — øret arœđe* Alex. 9[19].

sjálfráđi n. oavhängighet, frihet: *sjálfráđr* oberoende, fri, är tydligen på samma sätt påverkat av *sjálfráđi* n. självrådig handling, *maðrenn er brœyskr i sinv sialfrœđe* Barl. 27[19].

Samma övergång har kanske försiggått med *djúpráđi* klokhet, slughet: *djúpráđr* klok under inverkan av *djúpráđi* n. klok handling (Æf. 63[11]), *fyrir sakar hans vizku ok djúprœđis* Fsk. 37 v. l.

5) Vacklande genus ha även orden på *-lyndi*: *lund* f. sinne-

lag eller *-l y n d r*. Feminina äro: *hverflyndi* ombytlighet, Pr. 305[24], *mislyndi* vankelmod, Fm. VI 355[3], *stórlyndi* givmildhet, Fm. V. 194[26], *trúlyndi* trofasthet, Stj. 488[13], *þverlyndi* motvillighet, O. H. 144[35], *ǫrlyndi* givmildhet, Bp I 53[12]. Neutrala äro däremot: *fályndi* trofasthet, Stj. 578[10], *ríklyndi* högmod, Heilag. II 664[26], *samlyndi* enighet, Thom. 50[15], *sundrlyndi* oenighet, Thom. 50[21].

Till genus obestämbara äro: *angrlyndi, einlyndi, fjǫllyndi, gjaflyndi, harðlyndi, höglyndi, illyndi, mjúklyndi, vandlyndi, veglyndi.* Nästan alla dessa substantiv ha vid sin sida adjektiv på *-lyndr* av motsvarande betydelse. Neutralt är alltid det enkla ordet *lyndi* sinnelag.

Några av orden på *-lyndi* uppträda både som neutrer och som femininer.

jafnlyndi jämnhet, oföränderlighet i lynnet: *jafnlyndr* 1) av oförändrat lynne, 2) opartisk.

þá sýndi guð svá sína jafnlyndi Bp. I. 372[13],

med mikilli (v. l. *miklu*) *iafnlyndi ok stadfesti* Mar. 848[15].

skaplyndi skaplynne, beskaffenhet, *fyrir skaplyndar sakar* Hávarð. 43[18],

skaplyndi sitt Eg. 38[10], *slíkt skaplyndi* ib. 80[6], *mínu skaplyndi* Fm. I, 42[2].

þrályndi styvsinne: *þrályndr* styvsint, *af þvílíkri þrályndi* N. G. L. III, 231[6], *mykit þrályndi* Barl. 125[24].

En särställning bland de sammansatta orden intaga de talrika fvn. substantiven på *-leysi:* adj. på *-lauss*. Dessa ord äro i fvn., på ett undantag när, neutrala, men ha otvivelaktigt tidigare varit feminina *īn*-stammar. De fht. orden på *-lôsi* äro också samtliga feminina, t. ex. *geti-lôsi** f. petulantia (jfr fvn. *geðleysi* n. karaktärslöshet), *gouma-lôsi* f. negligentia (jfr fvn. *gaumgæfðarleysi* n. uppmärksamhet), *kuste-lôsi* f. vitiositas, *ruocha-lôsi* f. negligentia, *wizzi-lôsi* f. insipientia (jfr fvn. *vitleysi* n.) m. fl. Från gotiskan äro inga dylika adjektivabstrakter bevarade, men säkerligen ha till adjektiven *guda-láus, witōda-láus* m. fl. *īn*-avledningar kunnat bildas såväl som till andra adjektiv. Det enda av dessa ord, som i fvn. bevarar sitt ursprungliga genus, är, såvitt jag kunnat finna, *hugleysi* modlöshet, som på två ställen i Elis saga ok Rosamundu (hskr. A. omkr. 1250) uppträder som femininum:

þat væit haufuð mitt, kuað Tiatres, at þat væri mikil hvglæysi, at vér skylldim V riða oc fella æinn Frankis mann El. 27[11],

* Exemplen äro hämtade från W. Wilmanns: Deutsche Grammatik II, 256.

þa scallt þu alldregi stiorna riki firer sakar grœyscaps oc hug-lœysi þinnar ib. 105[14].

Av de textställen, till vilka F r i t z n e r hänvisar för att styrka ett *hugleysi* n., framgår ej genus, men genitiven *hugleysis* förekommer på två ställen, Finb. 64[1], Ölk. 21[14]. De övriga orden på *-leysi* äro troligen redan i de äldsta isl. hskrna neutrala, t. ex. *til iarþlegs galeysess* Hom. 27[35], men förekomma eljest där i sådana ställningar, att genus, med undantag för det citerade stället, ingenstädes framgår. Se de textställen, som L a r s s o n hänvisar till vid orden *gáleyse, geþleyse, meinleyse, siþleyse* och *suefnleyse!* Genusväxlingen är alltså troligen förlitterär.

Orsaken till denna genusväxling förefaller ganska dunkel och svår att bestämt ange. Men man kunde ju erinra om sådana synonymer som *féleysi* och *fátœki* n., *fjárlát* n., *fjártjón*; *meginleysi, máttleysi* och *vanmegin* n., *vanmætti* n.; **lífleysi (líflauss* F r[2]*)* och *líflát, úlífi* n. m. fl. Större roll spela då de ord, som beteckna motsatsen till orden på *-leysi* och därför sammanställas med dem, t. ex. *ástríki* n. kärleksfullhet — *ástleysi* kärlekslöshet, **féríki* n. *(férikr* Fr.[2]*)* — *féleysi* (Fm. VIII 20[13]), vidare sådana som *váni* n. utsikt till och *vánleysi* n. hopplöshet (Fm. II 48). De förut behandlade neutrala substantiveringarna av participia necessitatis beteckna förmåga av, det att vara i stånd till, tillgång på etc., under det att orden på *-leysi* beteckna oförmåga, brist på etc., t. ex. *fœri* n. tillfälle, tillgång, förmåga och *fœrileysi* n. brist på tillgång, förmåga. De fsv. orden på *-løse, -løsø* behandlas av K o c k i Studier tillägnade Karl Warburg s. 79.

2.

Enkla ord.

Fvn. har ett antal verktygsnamn och verbalabstrakter, som äro neutrala *ia*-stammar, t. ex. *deili* n. kännetecken, *kenni* n. märke, *keyri* n. piska, *leyni* n. gömställe, *lýsi* n. belysningsmedel, *spenni* n. spänne, *stýri* n. styre, vidare *fóðr* n. underhåll, *leyfi* n. tillåtelse, *fygli* n. fågelfångst, *fiske* n. (och f.) fiske, *fylgi* n. understöd, *gildi* n. betalning, *skipti* n. ombyte, *vitni* n. vittnesmål m. fl. Några av dessa ord äro ursprungliga feminina *īni*-stammar (E r d m a n n,

Ark. VII, 75), andra äro egentligen avledda av substantiv. Stundom står bredvid en dylik *ia*-stam en fem. *īn*-stam, t. ex. fvn. *lýsi* n. lyse, belysningsmedel: *lýsa* eller *ljós*, och *lýsi* f. ljushet, klarhet: *ljóss* adj., *utan oleum eđr annat lysi* Stj. 154[6], *en geisle — — — hever lýse oc hita af solonne* Hom. 6[31]. I några fall har en dylik formell överensstämmelse mellan två ord av olika genus vållat, att det ena förändrat sitt genus.

Belysande är förhållandet mellan de båda orden *lýti*. Fvn. *lýti* f. är avlett av adj. *ljótr* ful, avskyvärd och betyder följaktligen fulhet, vederstygglighet, *varđ hún þó svá hrœđilig ok afskaplig at sjá, at — —; varđ hún sakir þessa skyldut at fara heim til sinna frænda, at fyrir þeirra hjalp ok góđvilja mætti hón síđr skammast sinnar lýti*, Mar. 661[28].

Därjämte finns ett annat ord, *lýti* n. 1)lyte, fel på grund av vilket man har något att klandra, 2) klander, tadel. Detta ord hör närmast samman med verbet *lýta* (*tt*) klandra, tadla, *sǫgđu, at þat væri allgótt vápn ok kváđu þat mikit lýti, at skarđit var i miđri egginni* Grett. 194[10], *þeir varo — — — feđra banar oc brœđra oc margskonar lytum fullir, sumir hallter oc litilmagne* Barl. 25[24], *konungr segist eigi munu gefa Jóni last né lýti fyrir þat, þó at hann yrđi sigrađr af Bœringi* Bær. 92[5].

Dessa båda ord ha icke kunnat hållas isär, utan i det nyss anförda exemplet, Mar. 661[28], ha orden *sinnar lýti* i den hskr. från början av 1400-talet, som av utgivaren kallas E., ersatts med gen. plur. av *lýti* n., *sinna lýta*.

På likartat sätt skulle man möjligen kunna förklara det neutrala könet hos *frelsi* och *hylli*. Vi skulle då i vartdera fallet ha att göra med två ord, ett feminint adjektivabstraktum och ett neutralt verbalabstraktum.

Först ha vi då en ursprunglig *īn*-stam *frelsi* den frie mannens ställning, frihet: *frjáls* fri (i motsats till träl), jfr mht. *vrîhelse* f. freiheit, emunität, privileg, Lexer. Samma betydelse har också fsv. *frälse* n., *hon löste os til frälse aff thräldom* Bil. 351.

Ett annat ord är kanske fvn. *frelse* n. befrielse, *feck folkit þar fyrir frelsi ins grimmazta afellis* Heilag. 503[3], *ver hafim þa frelsi af þer þegit ok munt þu nu vilea þrœlka oss at nyiu* Flat. 55[34]. I fsv. framträder betydelsen befrielse, frälsning, räddning bättre: *gifuin hielp älla frälse är sak til at älska frälsaran* M. P. 1: 121, *af hans godhleek bidha hiälp oc frälse* Bo. 94, *jak mz minom dödh frälste*

aff hälwite mina vtualda män hulke som värdhe varu thässe atirlössn ok frälse Bir. 3: 344. Detta ord skulle kunna vara ett neutralt abstraktum till fvn. verbet *frelsa* (*st*) befria, och det ursprungligen feminina *frelsi* frihet har då fått sitt neutrala genus från detta ord.

På samma sätt ha vi ett feminint *hylli* ynnest, välvilja: *hollr* huld, välsinnad, *alla hylli* þrk. 29, och ett neutralt *hylli* ynnest, välvilja, *vårt hylli* D. N. II 435[8]. Det sistnämnda skulle möjligen kunna härledas ur verbet *hylla (lt)* göra välvillig. Dessa förklaringar av det neutrala genus hos *frelsi* och *hylli* äro dock något osäkra, då de betydelser, som uppvisats för de förmodade verbalabstrakterna *frelsi* och *hylli*, även kunna härledas ur motsvarande adjektivabstrakter.

Ett par fem. *īn*-stammar ha i fvn. gått över till neutr. plur.

Fvn. *góðr* n. pl. »Goder, Ting, hvoraf man har Fordel eller Nytte», motsvaras i got. av *gódei* f. godhet, god egenskap. I fvn. kan man råka på textställen, där det är tvivelaktigt, om man har för sig det nyssnämnda *góðr* n. pl. eller ett femininum *góði* godhet, välvilja, t. ex.

mon hann góþi veta (visa godhet eller skänka goda ting) *goþom monnom oc giallda illa hlvte ranglatom* Heilag. I 364[35].

En gång påträffas en otvetydig singularform, men om den är feminin eller neutral, framgår ej:

þat er mest gœði þeim er eptir lifa, at menn megi þeirra dœmi sem flest vita, er öllum sé gott eptir at glikja Bp. 140[18].

Om här förelegat en plural, borde där ha stått *þat eru mest gœði*. (Se Nygaard, Norrøn Syntax § 68). Det är väl känslan härav, som kommit Vigfusson att citera fel i sin ordbok. — Fvn. *góði* har alltså ursprungligen betytt godhet > en viss saks godhet, förträfflighet > samma saks goda egenskaper > fördelar > goda ting. Samma kollektiva betydelse har också *gózka*, som även betyder godhet, fått, t. ex. *hlada mǫrg skip af kornne ok annare gœzku* Flat. I 101[21]. Denna kollektiva betydelse jämte inverkan från synonymen *góðindi* n. pl. »Goder, hvad der kan være til Nytte», har vållat, att *góði* dragits över den svagt markerade gräns, som skiljer *īn*-stammarnas singular från *ia*-stammarnas plural.

På likartat sätt torde det förhålla sig med fvn. *fróði* i. Fvn. *fróði* n. anföres av Hellquist, Ark. VII, s. 40, under rubriken »värkliga *ja*-avledningar av adj.», under det att han sammanställer fvn. *fróði* f. med got. *frōþei* f., men såvitt jag kan se, föreligger

ingen anledning att här anta två ursprungligen olika ord. Fritzner uppger som specialbetydelse för *fróði* f. historisk kunskap, men samma betydelse har också *fróði* n. pl., *þau hin spakligu fróði, er Ari Þorgilsson hefir á bækr sett* S. E. II, 13[18]. Jfr härmed: *Ari prestr hinn fróði Þorgilsson Gellissonar ritaði fyrstr manna hér á landi at norrœnu máli fróði bœði forna ok nýja* Hkr. 2[22]. Som särskild betydelse för *fróði* n. uppger Fritzner Trolddomsformular, men en åtminstone mycket närstående betydelse har *fornfróði* f., *nam hann þa at fedr sinum marga fornfróði. þui-at hann var sagdr margkunnandi.* Flat. I 208[28]. På samma sida står: *þat tǫludu menn at Skeggi munde flœira kenna þorleifi j frœdum fornnligum en adrir mundi vita* ib. 208[20]. De betydelser, som tillkomma båda de fvn. orden, låta med lätthet förklara sig ur got. *frōþei* f. visdom.

I den kollektiva betydelsen underrättelser, kunskaper, trolldomsord har ordet övergått till neutrum pluralis, kanske påverkat af synonymen *vísindi* n. pl. 1) kunskap, underrättelse, 2) uppenbarelse 3) trolldomskonster, *frœgr af góðum vísindum ok margfrœðum* Fm. X 392[16],

þeir kváðu þar frœði sín en þat vóru galdrar Laxd. 93[3].

Från denna plural kan sedan nybildas en neutral singular: *dásamligt frœði var þér i draumi kveðit* Sól. 83.

— —

IX.

Enstaviga konsonantstammar.

1) *Mask. nd-stam > fem. konsonantstam.*

Mask. *nd*-stammar och fem. konsonantstammar överensstämma till böjningen i pluralis.

Fsv. *tan,* pl. *tänder* är en fem. konsonantstam liksom fvn. *tǫnn,* pl. *tennr.* Men fht. *zand* m. och fgutn. *tendr* m. pl. visa ordets tidigare genus: *Slar þu mannj tendr yr hafþi. þa bytir þu so huern sum hann dyrir ir* G. L. 41[11]. De forndanska lagarna ha även mask., vilket genus bevaras i vissa nyda. dialekter (Wimmer, Navn.

s. 95). Ordet förklaras av etymologerna (Se t. ex. Brugmann, Grdr. II, 1 s. 370!) som ett ursprungligt presensparticip, och ur denna omständighet finner även genusväxlingen sin förklaring. Betydelsen försköts från »den ätande» till »tand», och ordets form förändrades genom assimilationen *tanþ- > tann-*. Därmed voro de band, som förenade ordet med de övriga presensparticipen, avskurna, och det kom att stå isolerat. Genom sin böjning med omljudd plural på *-r* utan föregående vokal kommer ordet de enstaviga fem. konsonantstammarna nära, och de båda till betydelsen närstående orden *hand* f. och *kin* f. ha väl åstadkommit, att ordet dragits över till denna böjningskategori.

2) *Mask. konsonantstammar > neutrala a-stammar.*

En del av de enstaviga konsonantstammarna i fsv. ha på grund av böjningstypens relativa sällsynthet blivit missförstådda och ombildats efter mera kända mönster. Fsv. *vinter* och *finger* böjas t. ex. även som mask. *a*-stammar. Några av de ursprungligen hithörande orden ha också kommit att ansluta sig till en böjningstyp av annat genus.

Fsv. *finger* är liksom motsvarande fvn. *fingr* en mask. konsonantstam: nom. plur. *mine fingir* Bir. II 134[25], ack. plur. *fagra finger* Dir. 1[15]. Ordet kommer att till sin böjning överensstämma med de neutrala *a*-stammarna, i det att nom. och ack. pluralis till synes äro ändelselösa.

I Vg. L. I bevaras ännu genus mask.: *firi litlæn fingær* ib. 18[5], men ordet har här förts över till de mask. *a*-stammarna: *Huggær tær af manni sva skal firi tær [bötæ] sum firi fingræ* ib. 18[1]. Denna böjning, som är sparsamt belagd i den medeltida litteraturen, dyker ånyo upp i början av 1400-talet: *brände han illa sina fingra* M. P. I 282[16], men har säkerligen fortlevat i talspråket. Som bekant är det denna böjning, som jämte den neutrala tränger igenom i nysvensk tid.

I övriga fsv. lagtexter uppträder ordet i pluralis överallt som en neutral a-stam, t. ex. *warþa all finger af hoggin* Sm. L. 139[16], *tu fingær ællr þry* U. L. 154[17], *all fiughur fingær* ib. 154[19], *Nu uarþa all fiughur fingær af huggin* Ög. L. 78[19], *al annur fiughur fingær Bj. 121*[8].

Eget nog fortfar samtidigt singularen att vara mask., så att ordet t. o. m. i samma mening är i sing. maskulint men i plur. neutralt: *Huggær aff all fiughur fingær ællr nokon liþ aff fingrinum hwæ-*

rium U. L. 154[16], *nu wærþær þumulfingær aff huggin. han ær swa gildær sum halff hand* ib. 155[1], *warþer þumulfinger af hoggin wari swa gilder sum all hin annur* Sm. L. 139[19], *Huggær þumulfingær aff wæri swa gildær sum all hin annur j waþœnum U. L. 153*[1], jfr även Ög. L. 78[19], Bj. 121[8]. I U. L., Ög. L. och Bj. behandlas ordet regelbundet på detta sätt.

Men den neutrala pluralformen åstadkommer, att ordet även i sing. kommer att behandlas som ett neutrum. I Sm. L. är det enkla *finger* i sing. omväxlande neutrum och mask., men sammansättningen *þumulfinger* är genomgående mask. : *Varþer manne af hog giort af limum hans. Finger af hanum hoggin. friþa mællum. þær ær bot III marker oc lytis bot III marker firi finger et. swa firi annæt. oc þriþiæ. Warþer liþer nocor afhoggin af fingre hwarium — — — Warþa all finger af hoggin — — — Warþer þumulfinger afhoggin wari han swa gilder sum all hin annur* Sm. L. 139[13]. I Vm. L. och Da. L. är *finger* genomgående en neutral *a*-stam. Även *þumulfinger* är här neutralt: *Hoggir flere fingir af. böti þrea markir fori hwart þera. þomal fingir ær eet iom dyrt at botum sum all annur* Da. L. 21[17], jfr Vm. L. 153[6]. I y. fsv. uppträder *finger* omväxlande som mask. konsonantstam och neutral *a*-stam, någon gång som mask. *a*-stam. Enligt Rydqvist (S. S. L. II, 169) är *finger* »i Göta landskapen mask. med pl. *fingrar*; i Svea är neutr. vanligare för sg., mask. för pl.; hvardagstalet begagnar icke pl. *fingren*». Om de sparsamma belägg, som här ovan anförts, kunna tillmätas beviskraft, tyckas de tyda på att denna lokala fördelning grundlagts redan under medeltiden. Den mask. *a*-stammen *finger* är sålunda påträffad endast i skrifter från Götaland (Vg. L. I och den östgötska M. P. I) och neutr. sing. *finger* endast i Sm. L., Vm. L. och Da. L.

Här förefaller det icke nödvändigt att antaga, att något till betydelsen närstående neutralt ord påverkat det mask. *finger*. Ordet kom att antaga en för ett maskulint ord enastående böjning, som händelsevis i stället överensstämde med neutrernas, och redan denna omständighet förefaller vara tillräcklig orsak till att ordet på sina ställen kom att uppfattas som ett neutrum. Ordets egendomliga böjning var en anomali, som språket strävade att avlägsna. Därvid kom det att samtidigt slå in på två olika vägar, vilket resulterade i att ordet i våra dagars svenska kan vara antingen en regelbunden maskulin *a*-stam eller en regelbunden neutral *a*-stam.

I fvn. uppträder *fingr* sporadiskt som neutrum: *En fingr hans*

varo næsta af hoguin O. Hm. 73[39], *siðan stakc hann fingrinu i stað sinn* ib. s. 74[4]. I vissa nyno. dial. (Gudbr., Ork., Indh.) förekommer enligt A a s e n även neutralt genus av *finger*.

Egendomligt är, att fvn. *vetr* m. vinter, fastän det har samma böjning, som föranlett *fingr* att ändra genus, och fastän alla tre de övriga årstidsnamnen äro neutrala, dock bevarar sitt maskulina genus.

3) *Enstaviga fem. konsonantstammar > neutrala a-stammar.*

Fsv. *d y r* fem. plur., neutr. plur. och fem. sing. I de fsv. lagarna uppträda formerna: dat. plur. *durum*, Da. L., Ög. L., *dorum* Sm. L., U. L., Vg. L. I och II, *dörom* Vg. L. I 52[13], ack. plur. *dyrr, dyr* U. L. Ordet är vanligt i sådana uttryck som: *at ypnom dorom, at dorom, firi durum, firi utan dyr, i durum standa, wælta ut fore dyrr, lata up dör, sla dyrr up, bryta dyr* etc., alltså i sådan ställning, att varken attribut eller artikel visar genus. Av 34 beläggställen i de fsv. lagtexterna är det endast ett, som visar genus: *Laath þa wp kirkiu dyrin* Da. L. 5[8], där *dyrin* tydligen är ack. plur. neutrum. Samma genus men böjningen *dur, dura, durum, *dur* har det fgutn. ordet, t. ex. *þa iru o hailig dur hans* G. L. 77[12]. Detta fgutn. ord bör enligt L i d é n (muntligt meddelande, anfört av P i p p i n g, Gotl. Studier s. 112 a.) uppfattas som en *a*-stam = ty. *tor*, got. *daúr* n. Man skulle ju kunna tänka sig, att detta ord förekommit även på det svenska fastlandet och att fsv. *dyr* n. pl. vore en kontaminationsform av *dur* n. pl. och *dyr* f. pl.

Bir. avt. har fem. plur.: *dyrenna hœnna böghia sik nokot mer æn þem burþe* Bir. IV 178[6], *dora krokum — — — þær dyrrena skullo hiælp af hafa* Bir. IV 180[1].

I y. fsv. vacklar ordet starkt mellan fem. plur. och neutr. plur., t. ex. *thy äru thera dör swa som til halffs vplätna ok ypna* Bir. I 227[21], *ey kunno dörrin hängia vtan axla* Bir. I 295[6], *nar dörrena vplätas* Bir. I 63[12], *lukte atir dörrin* Bo. 216[23].

På 1400-talet börjar ordet uppträda som fem. sing.: *tha böstadhis vppa dörinne* Bo. 217, *lät göra aat henne ena starka dör* Pa. 10, *han hawir dör swa som vtan laas at hulke hans döz fiende ma inga* Bir. I 295[21], *thy skal dörrin — — — läsas* Bir. I 295[31].

Denna form förklaras enklast på följande sätt. På några ställen har den fem. pluralen, efter vad det tycks, betydelsen »dörrar»: *ypnadhis alla dör for henne swasom the hafdhe ey warit lästa* Lg. 3, 246[10], *allä myrkästwonnä döör vplätos* K. L. 160. Efter denna plural

har så en fem. sing. bildats. Naturligtvis kan också *dyr* neutr. pl. tänkas som utgångspunkt för den nybildade feminina singularformen.

Fsv. *s t u þ*, *s t o d h*, fem. konsonantstam och fem. *i*-stam, stötta, pelare, påle, stod, stöd, hjälp etc. Ordet förekommer stundom med kollektiv betydelse: *hon* (arken) *skal wara fiwghurslind nidhan op ower bunkan oc sidhan skal studhen oc takith inbyggias* M. B. 1, 544 (Cod. B), jfr ib. 168[7], jfr även M. B. 1 495. Denna kollektiva singular torde på vanligt sätt ha uppfattats som en neutral plural. Därefter har en neutr. sing. nybildats, t. ex. *holdandes mik til palen eller studhet* Lg. 3. 580[2], *syntes the swa som due columpne swasom tw stodh* L. f. K. 222[16], (en pöl) *aff hulkom opsteegh eeth leedasta brinnande studh rekkendes opp til hymmilen, hulket alla veghnä fult var mz dieflom* L. f. K. 235[7].

I fvn. bevaras det feminina genus.

En liknande genusväxling har det nysv. *g l ö d*, som enl. S a h l s t e d t är ett maskulint nomen collectivum och betyder prunæ, carbones candentes, genomgått. Vi säga ju fortfarande *glöden under pannan, glöden i kakelugnen* o. s. v. Även denna koll. singular har uppfattats som en neutral plural, och därtill har nybildats *glöd* (*-et*; pl. =) neutr., S. A. O. L. Här har väl dessutom synonymen *kolet, eldkolet* medverkat.

X.

Återblick och resultat.

1) *Bevarande faktorer.*

Till sist kan det vara av intresse att litet närmare undersöka de krafter, vilkas verksamhet vi redan iakttagit i de enskilda fallen. Det är då naturligast att först se till, vilka språkliga faktorer det är, som sträva att upprätthålla den bestående skillnaden mellan maskulina, feminina och neutrala substantiv. Först faller då i ögonen den roll, som det rent formella elementet, böjningsändelserna, särskilt substantivens, spelar. I t. ex. ä. fsv. äro ju inom de flesta böjningsklasserna maskuliner, femininer och neutrer tydligt skilda åt genom olika ändelser. Särskilda karakteristika

för maskulinerna äro t. ex., att nom. sing. ändas på *-r*, under det att femininer och neutrer äro ändelselösa, att ack. plur. ändas på *-a* eller *-i*, då femininerna ha *-ar* eller *-ir* och neutrerna ingen ändelse. Ett karakteristikum för femininerna är *ōn*-stammarnas *-a* i nom. sing. (som de dock ha gemensamt med de neutrala *an*-stammarna). Vidare ack. plur. på *-ar, -ir (-er), -or* (jfr dock Aschw. § 321). Det mest utmärkande för neutrernas böjning är säkerligen deras ändelselöshet i nom. och ack. plur., och maskuliner och neutrer skilja sig gemensamt från femininerna genom sitt *-s* i genitiv. På likartat sätt skilja som bekant adjektiv, pronomina och artiklar genera åt. Särskilt viktig är adjektivets neutrala form på *-t*. Däremot spelar slutartikeln en vida obetydligare roll i äldre nordiska språk än i de nu levande, emedan den som bekant då användes i ganska ringa utsträckning. Men betydelsefullt är, att de personliga pronomina *han* och *hon* i fsv. även användas om opersonliga ord. Stundom kan även verbets numerus vara genusskiljande. Det är i sådana fall, då nom. sing. fem. eljest skulle kunna förväxlas med nom. plur. neutrum. (Se t. ex. s. 33, 38—40!)

Även betydelsen kan vara en genusbevarande faktor. I många språk har det utbildat sig vissa grupper av till betydelsen närstående ord, som ha samma genus. Rydqvist, S. S. L. II 288 f., räknar upp några av de vanligaste bland dessa grupper i nysv. : skogars, sjöars, dagars och månaders namn äro maskulina, världsdelars, länders, landskaps, städers, köpingars, slotts, bokstävers etc. namn neutrala o. s. v. I sin förträffliga bok »Om genus i svenskan» gör Esaias Tegnér en del tillägg till grammatikornas vanliga regler i detta fall. Han visar sålunda upp, att t. ex. ämnesnamn och viktbeteckningar i allmänhet äro neutrala, under det att namn på maträtter, penningsorter, rymd- och längdmått, åkdon, klädesplagg, danser etc. ha realgenus, och det möter ingen svårighet att framdraga flera dylika grupper. På tal om *skap*-avledningarna har det (s. 52, 55) visats upp, att kollektiva ord, som beteckna personer, och ord, som beteckna ämbete, värdighet, ställning etc., i fornsvenskan gärna äro neutrala.

Existensen av dylika betydelsegrupper med enhetligt genus verkar dock ingalunda enbart bevarande på de traditionella genusförhållandena. Det är klart, att, om ett eller ett par ord i en dylik betydelsegrupp ha annat genus än de övriga, skall detta lätt kunna leda till, att de avvikande orden ändra genus.

Vidare skiljer betydelsen genera åt i sådana fall som då i fsv. verbalabstrakter på *(n)ing* äro feminina, t. ex. *afling* f. avlande, förvärvande, *bygning* f. byggande, *fäarföling* f. handlingen att gömma ett dräpt kreatur, *gisling* f. en persons förvarande som gisslan, *gæstning* f. gästande, *gærning* f. gärning, *læsning* f. samling, *ræfsing* f. straff, under det att de mestadels denominativa konkreterna på *-ing-* (med undantag av de sexuella femininerna *drotning, kærling* och *krykking*) äro maskulina, t. ex. *enstöþinger* m. enstöring, *inlændinger* m. inländsk man (jfr *inlænding* f. konungens inträde i landskapet), *utlændinger* m. utländing, *niþinger* m. niding, *pænninger* m. pänning, *skillinger* m. skilling, pänning, *styltinger* m. krympling m. fl. Schl. På likartat sätt äro verbalabstrakter på *-an* feminina, t. ex. *akallan* f. anropande om hjälp, *akan* f. körsel. *blotan* f. offrande, *kuskan* f. nödgande, *lokkan* f. lockande, *ransakan* f. husundersökning, men konkreter på *-an* äro neutrala, t. ex. *bisman* n. besman, *gulfingran* n. gullring, *heman* n. hemman, gård, *lakan* n. duk, lakan, *thäkan* n. täcke, matta, *lekan* n. leksak, *saffran* n. saffran m. fl.

Vanligare är dock, att betydelse och form i förening upprätthålla genus. Så äro t. ex. fsv. abstrakter på *-domber* och *-leker* maskulina, abstrakter på *-het* feminina, ord på *-e*, som äro avledda av trädnamn och betyda virke eller dunge, t. ex. *böke, eke, häsle* neutrala o. s. v. Ord, som tillhöra dylika till form eller betydelse skarpt markerade grupper ändra i allmänhet icke genus. Avledningar på vissa suffix ha från början genomgående samma genus, abstrakterna på *-tu* äro maskulina, abstrakterna på *-ti* och *-iþa* feminina, likaså adjektivabstrakterna på *īn*; och redskapsnamnen på *-tra* äro troligen från början neutrala o. s. v.

En annan faktor, som spelar en stor roll, är ordets frekvens. Ett välkänt ord, som ofta brukas i sådan ställning, att genus framgår, förändrar sällan genus. Ett sällsynt ord eller ett, som vanligen brukas i sådan ställning, att genus ej tydligt framträder, uppger däremot ganska lätt sitt genus. Likaså är ett ord, som tillhör en stor och välkänd böjningskategori, bättre skyddat än ett, som böjes på ovanligt sätt, ty språket strävar att avlägsna anomalier. Så har t. ex. i det föregående visats, hur fsv. *finger* tack vare sin säregna flexion kommer att ändra genus. Och t. o. m. de ofta brukade *öga* och *öra* måste ju i vissa norska och svenska mål uppgiva sin egendomliga böjning.

2) *Destruktiva faktorer.*

Böjningsändelserna utgöra inga fullständiga gränsgärden mellan ord av olika kön. Nästan överallt förekomma luckor. Ord av ett genus kunna i ett eller flera kasus ha samma böjning som en grupp ord av ett annat genus. Maskulina och neutrala *a*-stammar äro lika i oblika kasus i sing., dessutom är ack. sing. mask. = ack. plur. neutr., maskulina *a*-stammar och feminina *ō*-stammar överensstämma i ack. sing. och i alla kasus i plur. utom ack., maskulina och neutrala *ia*-stammar ha hela singularen lika, maskulina och feminina *i*-stammar överensstämma vanligen i alla kasus utom nom. sing. och ack. plur. o. s. v. Var och en kan lätt leta fram ett rätt stort antal dylika överensstämmelser i vissa kasus mellan ord av olika genus. Överallt, där en dylik likhet förekommer, där föreligger också en möjlighet till genusväxling, och det egendomliga är, att nästan alla dessa möjligheter ha blivit begagnade. Där en dylik överensstämmelse i böjning förekommer, där förekomma vanligen också genusväxlingar. Om riktigheten härav kan var och en lätt övertyga sig genom att, sedan han ur det fsv. böjningssystemet letat fram dylika likheter i böjningen, sammanställa dessa med de genusväxlingar, som anföras i denna avhandling, och de fall av genusvacklan, som N o r e e n anför i Aschw.

Men ej nog härmed. Mot slutet av medeltiden genomgår, som bekant, det fornsvenska flexionssystemet flera synnerligen genomgripande förändringar. Det ena efter det andra av generas gamla karakteristika faller bort. Särskilt närmas maskuliner och femininer starkt till varandra. Maskulinerna förlora sitt *-r* i nominativ och börja böja nom. och ack. plur. lika. Femininerna få *-s* i gen. sing., maskulina *an*-stammar komma att ändas på *-a* i hela sing. liksom en del av de fem. *ōn*-stammarna, eller på *-e (-i)* som *īn*-stammarna, neutrer få *-er* i plur. som *i*-stammarna o. s. v. Om det funnes någon fullständig datering av de fsv. genusväxlingarna, skulle det säkerligen visa sig, att antalet stiger i hög grad under medeltidens sista sekel.

På likartat sätt finnas från början överensstämmelser mellan olika genera inom adjektivens böjning. De starka adjektiven ha nom. sing. fem. och nom. plur. neutr. lika, de svaga hela pluralen gemensam för alla tre genera, oblika kasus i sing. lika för maskuliner och neutrer o. s. v. Och överensstämmelserna ökas i

hög grad genom de förändringar, adjektivböjningen genomgår på 1400-talet. På likartat sätt förhåller det sig med slutartikeln.

Någon roll ha kanske också de icke så fåtaliga fsv. indeklinabla adjektiven spelat, vidare pronomina sådana som *sik, som, er, swadhana,* kardinaltal över fyra o. s. v. Alla dessa ord böjas nämligen icke till genus.

Överensstämmelser i betydelsen kunna på flera sätt utgöra förutsättningar för genusväxling. Viktigast är kanske likheten mellan kollektivum och pluralis. Dessa båda närstående begrepp kunna i många fall icke hållas isär. När därtill kommer, att ack. plur. neutrum och ack. sing. mask. och fem. samt nom. plur. neutr. och nom. sing. fem. vanligen överensstämma till formen, är det naturligt, att maskulina och feminina kollektiver skola förblandas med neutrala pluraler. (Se s. 27—35, 38—40). De ovan anförda grupperna av ord på ett visst suffix med en viss betydelse och ett visst genus kunna ibland dåligt nog skydda de enskilda orden från påverkan, ty ej sällan finnas andra suffix med samma betydelse. En liten skarpt markerad grupp utgöra de fvn. kroppsdelsnamn, som äro neutrala *an*-stammar. Men det finns även kroppsdelsnamn, som äro mask. *an*-stammar och fem. *ōn*-stammar, och när de formella överensstämmelserna även äro förhanden, övergå t. ex. fvn. *ǫkla* n. > *ǫkli* m. och fvn. *lungu* n. pl. > no. dial. *lunga* f.

Ofta kunna förändringar i betydelsen åstadkomma, att enstaka ord förlora sambandet med den grupp, de förut tillhört. Så är fallet, när **tanþ-* upphör att ha betydelse av presensparticip. Vidare när vissa av *tra*-avledningarna bli abstrakta o. s. v.

Även ljudlagarna bidraga till förstörelseverket genom att utplåna formella karakteristika. Så har skett, då *īn*-stammarna förlorat sitt *-n,* då **tanþ*-blir *tann* o. s. v. Det är vidare ljudlagarna, som dela upp de fvn. *tra*-avledningarna i fyra formellt skilda grupper och därigenom minska deras motståndskraft (jfr s. 16). När i fvn. ljuden *á* och *ǫ́* sammanfalla, blir det icke längre möjligt att hålla isär **blástr* n. och *blǫ́str* m. (se s. 11) o. s. v.

3) *Återuppbyggande faktorer.*

I det föregående har jag alltså påpekat ofullkomligheterna i det sätt, varpå ordens genus är skyddat, och de faktorer, som arbeta på att förstöra det. Det återstår då att söka förklara, varför ett ord, vars gamla genus blivit rubbat, blir t. ex. just maskulint,

ej neutralt, m. a. o. att söka klarlägga den positiva orsaken till genusväxlingen. De negativa förutsättningarna för genusväxlingen (= »destruktiva faktorer») och den positiva orsaken därtill gripa dock in i varandra och äro ingalunda så skarpt skilda åt, som Victor Michels tycks mena i sin klara och utredande men en smula schematiserande framställning av genusväxlingens förlopp i »Zum Wechsel des Nominalgeschlechts im Deutschen» s. 5 f. Orsakerna till att fsv. *tan* blir just feminint, ej neutralt äro, dels att *nd*-stammarna och de fem. konsonantstammarna böjas lika i pluralis, under det att neutrerna ha en helt annan böjning (= den negativa förutsättningen), dels att de till betydelsen och delvis också till formen närstående *hand* och *kin* äro feminina konsonantstammar. Då t. ex. fsv. *finger* blir neutralt, tycks detta bero enbart på den omständigheten, att ordet böjes på samma sätt som neutrerna. Man var van att behandla ett ord med sådan böjning som ett neutrum. Den attraherande kraften är själva neutrernas böjningsschema. I ett sådant fall som detta sammanfalla Michels' »negative Bedingungen» med hans »positive Gründe», vilket dock icke hindrar, att det i de flesta fall är nog så viktigt att fasthålla vid denna elementära åtskillnad.

När det gäller att i de enskilda fallen finna den positiva impuls, som dragit ordet över till ett annat genus, kan man lätt råka förirra sig i tomma gissningar. Dr. phil. Albert Polzin från Hildesheim, som skrivit en liten avhandling om »Geschlechtswandel der Substantiva im Deutschen», tycks ha fått för sig, att det så gott som uteslutande är de rimmande orden, som påverka varandra, oavsett om det finnes något betydelsesammanhang dem emellan eller ej. Han anser t. ex., att fht. *verlust* blivit feminint under påverkan av *diu brust*, att *das *febar* febern skulle vara påverkat av *das zebar* offerdjuret, *der kelch* kalken av *der elch* älgen, *der zorn* vreden av *der dorn* törnbusken o. s. v. För att emellertid få en tillförlitlig utgångspunkt torde det vara lämpligt att först dröja vid de säkra fallen, d. v. s. de få fall, där det påverkande ordet lämnat något spår efter sig genom att förändra det andra ordets form eller betydelse. Så har t. ex. det mlt. lånordet *härskap* n. herrskap, adel, förnämt folk påverkat det inhemska *häskaper*, (Se s. 49!) förändrat dess form till *härskap* och givit upphov till sådana blandade betydelser som » en konungs omgivning, hovstat» eller det nysv. *herrskap* = en familj ur överklas-

sen. Här är det påverkande ordet alltså avlett med samma suffix som det påverkade, båda orden äro till formen synnerligen lika, betydelserna stå varandra icke alltför fjärran; i båda fallen är det ju fråga om människor av ett visst slag. En dylik genusväxling är ju helt enkelt ett slags kontamination. Även i följande fall råder ingen tvekan om, var man har att söka det påverkande ordet. Det fvn. **róðr* n. har, som framgår av no. dial. (Se sid. 13!), betytt åra, plats, där man ror, och kanske också rodd (nomen acti); det fvn. **róðr*, gen. **róðar* (jfr fsv. ack. sing. *roþ*) har betytt handlingen att ro, roende, rodd. Dessa båda ord ha sammansmält till fvn. *róðr* m., gen. *róðrar*, ack. *róðr*. Även här är genusväxlingen alltså en ren kontamination mellan två ord, som visserligen äro avledda med olika suffix men av samma rot, till formen synnerligen lika — i nom. sing. t. o. m. sammanfallande — och troligen även till betydelsen nära överensstämmande. Likartat är förhållandet, när sådana ord som fvn. *lýti* f. fulhet, avskyvärdhet sammanblandas med *lýti* n. klander, tadel, lyte, fel. I det sistnämnda fallet föreligger visserligen, med undantag av genusväxlingen, ingen formförändring, som ger intyg om vad som skett, men orden äro formellt nästan identiska och till betydelsen synnerligen närstående. Även i sådana fall, där orden ha samma betydelse och delvis överensstämmande form, kunna vi vanligen utan tvekan antaga påverkan. Så får det väl anses vara relativt säkert, att fvn. *réttvísi* f. rättvisa övergått till neutrum under påverkan av fvn. *réttlæti* n. rättvisa, och ävenså att fsv. *landskap* blivit neutralt under påverkan av fsv. *land* n. Villkoret för att ett ord skall påverka ett annat är naturligtvis, att det ena av någon anledning lätt framkallar även det andra för medvetandet, så att en person i det ögonblick, då han uttalar eller nedskriver det ena, vanligen samtidigt har även det andra i tankarna, och ord, som börja med samma förled och dessutom ha samma betydelse, höra tydligen nära samman. Därtill kommer i ett fall som *landskap* — *land* och andra liknande, att de båda orden användas i samma förbindelser, tillsammans med samma verb etc. I vissa fall kan ännu ett sannolikhetsskäl komma till. Fsv. *giæld* n. (även neutr. plur.) blir feminint i betydelsen skuld men bevarar sitt neutrala genus i övriga betydelser. Då blir det troligt, att det just är ordet *skuld*, som vållat förändringen. Även dessa båda ord ha ju delvis överensstämmande form och samma betydelse.

Att det ena ordet genom idéassociation framkallat det andra, kan också framgå därav, att de ganska ofta nämnas tillsammans. När det fsv. *hember* i betydelsen »hem» blir neutralt men i betydelsen »värld» bevarar sitt maskulina kön, talar sannolikheten för att genusväxlingen vållats av något ord med betydelsen »hem», troligen det allittererande *hus*, som ständigt nämnes tillsammans med *hem* (Se s. 26!). När ett ord nämnes, framkallar det genom idéassociation icke endast andra ord med samma eller likartad betydelse utan också ord med motsatt betydelse. De fsv. orden *later* n. löje, skratt och *grater* m. gråt förekomma synnerligen ofta tillsammans. Orden rimma och äro dessutom förbundna genom betydelsekontrast. När då *later* övergår från neutralt till maskulint genus, blir det ganska antagligt, att detta beror på inverkan från *grater* m. Ett gott exempel på, hur ett rimmande och synonymt ord kan vålla genusväxling, är följande. Fsv. *lat* n. pl. låt, klagan, jämmer sammanställes likaledes synnerligen ofta med *grater* m., t. ex. Iv. 904, 4165, Fred. 2406, M. B. 1: 306 m. fl., och slutligen börjar också *lat* uppträda som ett maskulinum, t. ex. *grather ok ilder later* Lg. 984, *ther war margha handa later, then ene pipar then andre grater* Al. 5299.

Att, som P o l z i n tror, rimmande ord påverka varandra, även om betydelserna tillhöra helt skilda områden, förefaller mig mindre sannolikt*). Det är ju möjligt, att en person, som av någon anledning är speciellt inriktad på rim, då han hör ett ord, kan komma att tänka på ett annat rimmande men till betydelsen avlägset ord. Men sådant är undantagsfall och spelar följaktligen ingen roll i detta sammanhang. Då en person hör ordet *Uppsala*, tänker han inte på t. ex. *vinterdvala* eller *Guatemala*, såvida inte något av dessa ord genom någon tillfällig omständighet skulle för honom vara förknippat med *Uppsala*, utan han tänker på *professorer, studenter, »Gästis», växlar, »brackor»* etc., d. v. s. saker, som han sett i Uppsala eller hört talas om i samband med denna stad, eller också tänker han på *Lund, Heidelberg, Jena, Oxford* etc., d. v. s. andra universitetsstäder, ty ord, som beteckna likartade föremål eller begrepp, äro också förbundna medelst idéassociation,

* Att däremot ord, som äro fullkomligt ljudlika men stå varandra fjärran med avseende på betydelsen, påverka varandra, kan ju vara möjligt. M i c h e l s anför å s. 9 några dylika fall. Själv har jag icke funnit något. En annan sak är, att vissa ändelser såsom *-a, -are* kunna vålla genusväxling. Se nedan!

även om deras form är olika. Orden *medeltal* och *genomsnitt* äro ju till formen ganska olika, men ändå förekommer kontaminationen *medelsnitt, näringsfång* och *levnadskall* kontamineras till *levnadsfång, inträngling* och *medtävlare* till *intävlare, eftersinna* och *begrunda* till *eftergrunda* o. s. v. (Gustaf Cederschiöld, Om Ordlekar s. 47 f.). Och eftersom genusväxlingar i många fall icke äro annat än kontaminationer, har säkerligen även härvidlag en sammanblandning av synonyma ord spelat en avsevärd roll. Detta framgår kanske bäst, om vi hämta exempel från det nu levande språket, emedan vi då lättare kunna påvisa, vilka associationer som ligga till grund för ändringen. I Höganäs säges vanligen* *fabriket* i stället för *fabriken*. Samtidigt kallas hela fabriksområdet för *Bruket*, under det att arbetarna bo i *Byn*. När alltså en arbetare om morgonen skall gå till sitt arbete, kan han antingen säga, att han skall *gå till Bruket* eller *gå till fabriket*. Även i Finland förekommer *fabrik* som neutrum, vilket kan bero antingen på det enkla *bruk* eller någon sammansättning på *-bruk* eller avledningar på *-eri*, såsom *bränneri, bryggeri, repslageri, såpsjuderi, trankokeri, gjuteri* etc. I Bohuslän säges *snusen* i stället för *snuset*, väl emedan *tobaken* är realgenus. I Göteborg är ordet *fotografi* neutralt i betydelsen *porträtt*, troligen därför att det sistnämnda ordet är ett neutrum. Även *ett kort* betyder i det lokala samtalsspråket en fotografisk bild av en person, t. ex. *ett kort på mej* en fotografi, ett porträtt av mig. Det är på grundvalen av dessa och likartade iakttagelser från det levande språket, som jag i avhandlingen sökt förklara flera av de fornsvenska och fornvästnordiska genusväxlingarna genom att antaga inflytande från synonyma ord.

Naturligtvis blir det större sannolikhet för att ett ord skall påverka ett annat, om även det ena ordets form på något sätt påminner om det andras, om de allitterera som *hus* och *hem*, eller om de sluta med samma ljudförbindelse som *giæld* och *skuld*, jfr även ljudlikheterna i *Bruket* och *fabriken*. I många fall kan man iakttaga, att synonyma ord, som faktiskt påverkat varandra, ha samma stavelseantal och samma tryckfördelning, t. ex. *medeltal* och *genomsnitt, näringsfång* och *levnadskall* m. fl.

Åtminstone i den litterära fornsvenskan bör det dessutom ha existerat ett starkare samband mellan synonyma ord och mellan

* Denna upplysning har meddelats mig av Fil. mag. Pelle Holm från Höganäs.

samordnade speciesbenämningar än i vårt språk tack vare en stilistisk egenhet hos medeltidens författare, såväl andliga som världsliga. Ingen, som läser medeltida litteratur, kan väl undgå att lägga märke till de gamla författarnas förkärlek för långa uppräkningar av synonyma ord och utförliga specificeringar av begreppet:

Gud hawe heder äro ok looff R. K. 1 : 1[1],
for sorgh ok iœmber ok mykin graat Iv 904,
hans sorgh hans graat hans hardha laat Al. 2881,
synd ok last skadha ok skaam
begingo the mz thz radh R. K. 1 : 3759,
Han hafwir brutit oc forsmat min lagh ok budhordh som iak hafwir honom foresat ok beuisat Bir. 1 : 4[20],
Verldena hauer han skipat swa widha
skogh ok marka bergh ok lidha
lööff ok gräss vatn ok sand
mykin frögd ok margh land R. K. 1: 1[11].

Dessa exempel äro valda alldeles på måfå, ty dylikt möter en ju nästan på varje sida. Likaså sammanställas som bekant allitterande och rimmande synonymer, *radh ok dadh, hus ok hem* etc. Alltnog, dessa stilistiska egenheter göra, att många synonyma eller till samma betydelsegrupp hörande ord äro på två sätt förbundna i en medeltida skrivares hjärna, dels genom överensstämmelsen i betydelse, dels därigenom att de så ofta bruka förekomma tillsammans. Därför har jag också i allmänhet, då jag antagit påverkan av ett ord på ett annat, sökt visa, att de båda orden förekomma tillsammans.

Jag har i det föregående nämnt, att det inom språket gärna bildas större eller mindre grupper av ord med likartad betydelse och samma genus och att denna omständighet stundom kan vålla genusväxlingar. På s. 25 har påpekats, att de fsv. orden *morghon, miþdagher, aptan* och *kwäld* bilda en sådan grupp, där alla orden utom *kwäld* äro maskulina *a*-stammar, och att till följd härav *kwäld* kommer att ändra genus. När därför en grupp ord, som beteckna människans livstid eller större perioder därav, t. ex. *lifdagher, liftime, dagher* = livstid, *barndomber, ungdomber, alderdomber,* äro maskulina, kan man vara berättigad att antaga, att detta varit orsaken till att även fsv. *alder* fått detta genus. De fvn. orden *plógr, harfr* och *arðr* bilda också en liten grupp, där de båda förstnämnda äro maskulina men det sistnämnda neutralt. Då

blir även *arðr* maskulint. Detta beror dock ingalunda på att här stå två ord mot ett, utan dels på att *arðr* genom sin böjning i sing. är predisponerat för övergång till maskulint genus, under det att *harfr* och *plógr* genom sina karakteristiska ändelser i nom. sing. och nom., ack. plur. avhållas från att bli neutrer, dels på att *plógr* och *harfr* vid det tillfälle, då genusväxlingen skedde, troligen varit vanligare och mera kända ord än *arðr*, som tycks ha betecknat ett slags gammalmodig plog. Ty det är de vanligaste ordens genus, som dominerar över de ovanligares. Om inom en dylik betydelsegrupp ett ord avviker med avseende på genus, är det dock ingalunda nödvändigt, att detta skall förändras. De nysv. namnen på sädesslag, *råg, majs, hirs, hafre,* ha realgenus, men *korn* har förblivit neutralt och visar alls ingen tendens att ändra genus, vilket tydligen beror på att ordet är synnerligen väl känt och ofta brukat. Däremot kan det i stora delar av vårt land sällsynta *vetet* vackla mellan *rågens* och *kornets* genus.

Ord, som ha samma funktion och likartad form, kunna även påverka varandra. Så visa sig t. ex. de korta neutrala verbalabstrakterna utöva en ganska stark dragning på andra verbalabstrakter med likartat utseende. De fsv. femininerna *skal* skall, dån, *thvang* tvång, *redh* ritt m. fl. bli sålunda neutrala. Vidare skulle kunna påpekas den roll, som artnamnen i vissa fall tyckas spela, t. ex. att de flesta fiskars namn äro maskulina, därför att fsv. *fisker* har detta genus, vidare betydelsen av vissa syntaktiska företeelser, som att några måttsord ha singular form efter grundtal och därför kunna bli neutrala (*ett tum* och det dialektiska *ett mil*) o. dyl., men eftersom sådana fall icke behandlats i avhandlingen, förbigår jag dem även här.

4) *Lånordens genus.*

Som förut omtalats, ansåg T a m m, att det neutrala könet hos en del av *skap*-avledningarna berott på lågtyskt inflytande, och man får icke sällan se uttalanden, att det eller det lånordets genus beror på samma ords genus i det långivande språket. Det kan därför vara skäl att med några ord beröra denna fråga. Att fullständigt utreda den skulle kräva ett stort material från många olika språk.

Ett villkor för att det långivande språkets genus skall utöva något inflytande, är naturligtvis, att de personer, som förmedla

lånet eller äro med om att bringa ordet i kurs, skola känna dess genus i det främmande språket och medvetet eller omedvetet sätta de båda språkens genus i samband med varandra. Om alltså en dylik inverkan äger rum, bör den först kunna konstateras bland sådana ord, som införts av tidens lärde. Mindre sannolikt är, att ord, som införts av och först kommit i bruk bland köpmän, hantverkare eller sjömän, skola följa de utländska förebilderna. De latinska neutrer på *-um*, som bevara denna ändelse, äro också genomgående neutrala i nysvenskan, t. ex. *centrum, datum, evangelium, faktum, ingenium, kuriosum, minimum, museum, paktum, pensum, plenum, skriptum, votum, spektrum* etc. De ha ju också samtliga utgått från det lärda språket. Många latinska neutra, som bortkastat *-um*, bevara även sitt ursprungliga genus, t. ex. de på *-ment, ett argument, ett dokument, ett element, ett experiment, ett ferment, ett fragment, ett incitament, ett instrument, ett komplement, ett medikament, ett moment, ett ornament, ett pergament, ett sakrament, ett temperament* m. fl. Latinska maskuliner på *-us* ha i nysvenskan realgenus, t. ex. *census, circus, nimbus,* och ganska märkligt är, att de latinska neutrerna på *-us* även i nysv. äro neutrala, t. ex. *genus, opus, onus* och *tempus.* Men fullt konsekvent iakttages icke detta. På grund av den bristande latinkunskapen i senare tider ha *modus* och *kasus,* vilka ännu på A. F. Dalins tid voro maskulina, som grammatiska termer blivit neutrala efter analogien av *genus* och *tempus.* Fortfarande säges dock *en kinkig kasus* och *en modus vivendi.* Likaså har det latinska neutret *pondus* blivit maskulint i anslutning antingen till de lånade maskulinerna på *-us* eller någon inhemsk synonym. Av de latinska neutrerna på *-en* bevara de mera exklusivt lärda orden *gravamen, nomen, omen, specimen* sitt genus, under det att det något mera folkliga ordet *examen* och i analogi därmed även *tentamen* redan hos A. F. Dalin får obest. art. *en.* De latinska femininerna på *-a* bli även i svenskan feminina, vilket dock intet bevisar, eftersom även inhemska svenska ord på *-a* ha detta genus. Men de grekiska neutrerna *delta, drama, komma, schema* och *tema* bli även i svenskan neutrala. Dock kan det ofta brukade ordet *komma* få pluralen *kommor* och i anslutning härtill någon gång i singularis heta *en komma.* Esaias Tegnér d. ä. skriver i dikten »Språken» *ditt flegma.* Nu säga vi ju *din flegma.* Även *astma* har i våra dagars språk realgenus. Vi se alltså, att bland lånord, som för-

medlats av och mest användas bland de lärde, åtminstone de ord, som hava en karakteristisk, genusbestämd ändelse, i allmänhet bevara det långivande språkets genus. Men så snart ett dylikt ord råkar komma utanför de lärdes krets, blir det utsatt för påverkan från inhemska ord och kan då lätt få ett annat genus. De lärdes strävan att i svenskan upprätthålla de främmande ordens ursprungliga genus har säkerligen varit fullt medveten.

Det kan vara av intresse att söka utröna, om denna strävan kan spåras även bland medeltidens lärde, d. v. s. de andlige. Här få vi alltså söka efter ord, som präster och munkar kunna tänkas ha använt sinsemellan, men som varit mindre vanliga bland lekmännen. För att vinna klarhet över denna fråga har jag excerperat Wadstena Kloster-Reglor och för övrigt stött mig på det material och de upplysningar, som lämnas av K. F. Söderwall i uppsatsen »Om främmande ords behandling i Fornsvenskan» (Lunds Universitets Årsskrift Tom. III) och av Frank Fischer i Die Lehnwörter des Altwestnordischen (Berlinerdissertation 1909). Som Söderwall redan framhållit, bibehålla många av de latinska lånorden i fsv. till en tid sin latinska böjning När de förses med svenskt attribut eller ersättas med ett svenskt pronomen, rätta sig dessa, som man kunde vänta, efter ordens latinska genus, t. ex. *naaghur capitula* V. K. R. 18, ack. plur. *vppinbara reuelaciones* ib. XVI, nom. sing. *een roota* ett hjul som användes i klostren, när maten skulle rullas in, ib. 80, *sidhan offertorium är siungit* ib. 65, *reuelacio — — — hon* ib. 3, *dyr ok ærlek sacramenta* Bu. 149 m. fl. Men när dylika ord börja försvenskas, förhålla de sig ganska olika. En del bibehålla sitt ursprungliga genus, vilket dock i många fall kan bero på rent inhemska analogier. Så kan t. ex. vara fallet med alla de latinska femininerna på *-a*, som ansluta sig till de fsv. *ōn*-stammarna, t. ex. fsv. *kapa, reghla, forma, nota* m. fl. Men det tycks, som om dessa lånord nästan lika ofta på grund av anslutning till inhemska ord finge annat genus. Av de ord, Söderwall uppräknar i den anförda skriften (s. 14 f.), bibehålla 35 sitt genus, under det att 46 ändra det. Detta talförhållande beror visserligen till en del på att S. inom den senare gruppen lagt an på att exemplifiera olika kategorier, men å andra sidan äro i den förra gruppen inräknade alla femininerna på *-a*. Det grekisk-latinska neutret *chrisma* blir i fsv. feminint. Det latinska neutret *altare* kan till och med i sin oförändrade latinska form uppträda som ett masku-

linum, vilket, som å s. 75 påpekats, beror på att ändelsen *-are* genom att användas av maskulina nomina agentis själv fått maskulin betydelse. På samma sätt ha de fsv. maskulinerna *bikare, källare, mortare, panzare, psaltare, lektare* m. fl. uppkommit ur medellatinska neutrer på *-rium*. Detta är f. ö. ett ganska intressant exempel på hur någon gång ett rent formelement kan vålla genusväxling, även utan att någon betydelselikhet föreligger. Att ändelsen *-a* kan vålla övergång till fem., visar bl. a. det nyss nämnda *chrisma*. Ännu mera slående visas detta av de på s. 74 anförda ags. mask. *an*-stammarna *múða, crocca, stofa* m. fl., som i fvn. bli femininer. T. o. m. ett sexuellt mask. som ags. *cempa* kämpe blir i fvn. för en tid feminint, och det ags. *stéda* m. hingst blir till fvn. *stedda* f. sto. Även det hos abstrakta femininer, både inhemska och lånade, vanliga *-kt* har i vissa fall haft förmåga att göra ett ord till fem., t. ex. lat. *fructus* m. > fsv. *frukt, frykt* f., lat. *dictum* n. (mlt. *dichte* n.) > fsv. *dikt* f. I detta fall föreligger dock även betydelselikhet, ty fsv. *frukt* kan också vara abstrakt.

Man kan ofta iakttaga, att lånord under den första tiden, innan de definitivt anslutit sig till någon inhemsk grupp, vackla starkt med avseende på genus. Sålunda kan mlat. *camera* f. i fsv. uppträda som *kamar* m., *kamare* m., *kamar* n. och *kamara* n.; det mlat. *conventus* m. blir i fsv. *konvent* f. och n., mlat. *capella* f. blir fsv. *kapella* f. och n. eller *kapel* n., m. och f. etc. Följande lista av tämligen på måfå hopplockade kyrkliga ord kan kanske jämte de av S ö d e r w a l l anförda bidraga till att ytterligare belysa frågan om hur dylika ord förhålla sig med avseende på genus, när de försvenskas. Följande ord bevara grundspråkets genus: maskulinerna *cirkel, kalker, ordin, punkter* (mlat. *punctus*) m. fl., femininerna *kondicie* stånd, *läkze* läsning (< *lectio*), *konfederation* förbund, *conspiracion, kopie* avskrift, *sext* (*sexta hora*) samt ord på *-a*, såsom *mässa, karena, vigilia*, neutrerna *kapitel, korporale, monster (mönster), pärman, sakrament, sighnete, sekret, sekrete, skrin* helgonskrin. En del latinska femininer på *-a* ha blivit mask. *an*-stammar på grund av ablativens överensstämmelse med dat. och ack. sing. hos *an*-stammarna, t. ex. lat. *cella* f. > fsv. *celle, sälle* m., ack. sing. *sin cella*, nom. pl. *cellane* V. K. R. 43, lat. *penna* f. > fsv. *pänne* m., lat. *schola* > fsv. *skole* m. 1) föredrag 2) skola, mlat. *purpura* f. > fsv. *purpure* m., mlat. *camera* f. > fsv. *kamare* m. o. s. v. Sexuella maskuliner, som i latinet böjas som femininerna av typen *mensa*, t. ex. *eremita*,

papa, bli i fsv. även mask. *an*-stammar. Förändrat genus få även: *cantœbona* f. stor klocka < *cantus bonus*, *kapitule* m. < *capitulum*, *kor* n. (= *sanghus*) < *chorus* m., *kanterlenar* m. pl. < *cantilena*, *paradis* n. < *paradisus*, *presentet* n. < mlat. *præsentatæ* f. pl., *skript* f. < *scriptum* n. m. fl.

Vi se alltså, att beträffande de lärda orden tycks det i fsv. råda ungefär samma förhållande som i nysv. Så länge de ännu äro relativt sällsynta och bibehålla sin främmande form, bevara de också grundspråkets genus. Men ganska snart bli de försvenskade, och då tycks det huvudsakligen bero på de inhemska förebilderna, om de komma att bevara sitt genus eller att förändra det.

A priori kan man ju förmoda, att de lågtyska orden icke skola förhålla sig alldeles på samma sätt. De tillhöra mestadels ett helt annat språkområde och ha från början kommit i kurs bland folk, som hade ringa språkkunskap och säkerligen icke medvetet reflekterade över språkliga frågor. De ha väl antagligen från början förekommit i den rotvälska, som resande och i Sverige bosatta nordtyska köpmän och hantverkare och deras biträden, legoknektar etc. talade, när de skulle försöka göra sig begripliga för svenskarna, och sedan kommit i bruk bland »garparnas» svenska kolleger, köpstädernas borgare. Beträffande de lågtyska lånorden faller det sig enklare att taga förhållandena i fvn. till utgångspunkt för våra slutsatser, emedan vi där ha att tillgå den materialsamling, som Frank Fischer publicerat i sin förut citerade avhandling. Av de lågtyska lånord i fvn., som han meddelar, ha visserligen 69 % samma genus som i mlt. och 31 % annat genus. Till jämförelse kan meddelas, att av de ags. lånorden 50 % ha annat genus än i ags. Men i ett stort antal fall är det uppenbart, att överensstämmelsen i genus mellan mlt. och fvn. är rent tillfällig och att lånordens genus i själva verket är bestämt genom inhemska analogier. Att t. ex. *konst*, *lukt*, *makt*, *prakt*, *tykt*, *vekt* m. fl. äro fem. i fvn., beror uppenbarligen icke på att motsvarande lågtyska ord äro fem. utan på att de ansluta sig till den stora gruppen av fvn. femininer på *ti* och *iþa*. Att t. ex. *leþr* blivit neutrum, beror troligen på att den inhemska synonymen *skinn* har detta genus; att *lakan* blivit neutrum, beror på att fvn. konkreter på *-an* äro neutrala o. s. v. Och i många fall stämma de båda språkens genus alls icke. Mlt. *hope* m. hopp, *mate* f. värdering, *wôker* m. ocker motsvaras av de fvn. neutrerna *hop*, *mát*, *okr*, därför att korta verbalabstrakter i

allmänhet äro neutrala i fvn. Typiskt är, för att återvända till fornsvenskan, att alla de lågtyska lånorden på *-eri* och betonat *-i*, som utgå från mlt. femininer, i fsv. och nysv. på grund av betydelseanalogier blivit neutrala, t. ex. fsv. *fiskeri* n., *röveri* n., *slöseri* n. skräp, *klärkeri* n., *kompani* n., *parti* n., *byfoghati* n. m. fl. (Se s. 53!).

Stundom bli lånord genom folketymologi ombildade och kunna därigenom komma att ändra genus. Det lat. *feniculum* återgives på fsv. med *fänikal* n., men blir i nysv. *fängkål* eller *fenkål* med mask. genus (L i n d), därför att det enkla ordet *kål* är maskulint. På samma sätt är fsv. *abrot* (< *abrotanum*) neutralt men nysv. *åbrodd* enl. W a l l e n i u s maskulint, vilket säkerligen beror på att *brodd* = grodd är maskulint.

Om lågtyskans genus har haft inflytande på fornsvenskans och fornvästnordiskans, bör detta visa sig däri, att ett lånord bevarar grundspråkets genus även i sådana fall, där starka inhemska analogier sträva att förändra det. Något sådant fall har jag trots ett ganska flitigt sysslande med lånord icke påträffat. Det är väl också rätt ovisst, om de svenska och norska borgarna i medeltidens köpstäder ens hade reda på det ursprungliga könet hos de ord, som de snappade upp från »garparnas» tal, även om medellågtyskan var ett språk, som de någorlunda kunde förstå. Även en person, som metodiskt lärt sig ett främmande språk med tillhjälp av grammatika och lexikon, kan vara mycket osäker på genus, emedan det på detta område finnes ytterst få regler att gå efter. Dessutom voro de formella uttrycksmedlen för genus (ändelser etc.) ganska olika i de båda språken. Även plattyskarna använde ju t. ex. prepositiv artikel, där vi hade suffigerad. Det är därför knappast troligt, att de svenska borgarna togo någon hänsyn till ett ords genus i mlt., även om de händelsevis skulle ha känt till det. Anledningarna till de lärdes strävan att upprätthålla latinets genus även i svenskan voro naturligtvis deras större teoretiska insikt i allmänhet, deras vördnad för latinet och slutligen deras lilla fåfänga att lysa med sina kunskaper bland lärde och lekte. Ingen av dessa omständigheter var för handen, när borgarna använde lågtyska ord. Att känna till genus — de visste säkerligen ej, vad genus var — i de hatade »garparnas» språk kan aldrig ha varit något att skryta med för en svensk borgare.

Exkurs över suffixet (s)tra i västnordiskan.

Det indoeuropeiska suffixet *-tro*, urg.-*þra*, är behandlat av Brugmann, Grdr II, 1 s. 112 f., Kluge, Nominale Stammbildungslehre. s. 44 f. och s. 63, Osthoff, Forschungen I, s. 19 f., Sievers, Beiträge V, s. 519 f., Wilmanns, Deutsche Grammatik II s. 280 f. m. fl. och för de nordiska språkens vidkommande av Hellquist, Ark. VII, s. 168 f. Då emellertid fullständigt material från nordiska språk saknades och det kunde ha sitt intresse att följa suffixets utveckling på nordisk botten, har jag fullständigt genomgått Fritzners, Egilssons och Aasens ordböcker samt delvis Ross' för att på så vis erhålla en åtminstone tillnärmelsevis komplett samling från västnordiskt språkområde.

1) *Biformen -stra.*

Vid sidan av suffixet *-tra (-þra)* förekommer en utvidgad form -s-*tra* i huvudsakligen samma funktioner. Biformen *-stra* har, enl. Osthoff, K. Z. XXIII s. 313, uppkommit på två olika sätt, dels i *-tra*-avledningar på ordstammar, som sluta på *-s*, t. ex. fvn. *aus-tr, blás-tr,* dels i avledningar på ordstammar, som sluta på dental explosiva. Ty då *d* + *t* (Urg. § 49,1), *dh* + *t* (Urg. § 50,1) och *th* + *t* övergå till *t* + *t* och *t* + *t* > urg. *s* + *s* (Urg. § 52,2), detta *ss* åter framför *r* > *st* (Urg. § 47,1), måste suffixet *-tra*, lagt till en stam på dental explosiva, resultera i ett ordslut *-stra*, t. ex. fvn. *fóstr* < ieur. *pât-tro,* fsv. *halster* < urg. *halsra* < ieur. *kalt-tro* (v. Friesen, Språk och Stil I, 229). I båda fallen har *s-* sedan uppfattats som hörande till suffixet och *-stra* har blivit produktivt, t. ex. fvn. *am-str, bak-str, hǫg-str, lem-str* m. fl.

2) *Suffixets form i fvn.*

Det ieur. *-tro* uppträder i fvn. under följande olika former: 1) som *-tr* efter, kvarstående eller senare bortfallen, germansk,

tonlös frikativa, t. ex. fvn. *graftr, austr, blástr, fóstr, slátr* (< **slahtra*), *hlátr* (< *hlahtra*).

2) som *-dr*, av ett genom vernersk växling uppkommet *-ðr*, efter *l*, t. ex. *aldr, galdr, hjaldr, meldr* m. fl., vilka ord alltså haft suffixbetoning.

3) som *-ðr* (i äldre hskr. alltid, i yngre ofta skrivet *-þr*) i ett stort antal ord. Då emellertid *þ* redan omkr. 700 övergick till *ð* efter vokaler och *r*, kan man av suffixets form i fvn. icke se, om här förelegat suffix- eller rotbetoning, t. ex. *lauðr, gróðr, hreiðr, arðr* m. fl.

3) *tra-* avledningarnas bildning.

a) *Deverbativa bildningar.*

En *tra-* avledning bildas i regel till roten av ett starkt verb och det normala är presensstadiet, t. ex. *galdr*: *gala, hlátr*: *hlæja, rekstr*: *reka*. Men på preteriti-stadiet bildas t. ex. urg. *hraiþra*, fvn. *hreiðr*: ieur. roten **krei* (avljud, ieur. *ei*: *oi*, germ. *ī*: *ai*), fvn. *lauðr*: roten **leu*, fvn. *flaustr*: *fljóta*. Hit hör också fvn. *látr*: fvn. *liggja*, got. *ligan*. I betydelsen »Tilliggende, hvad som tilhører, medfølger et Sted, en Eiendom, som en Herlighed ved samme» (jfr *liggja til*), förekommer i fno. en form *létr* (D. N. IV, 548[5]) < urg. **lehtra*, som är den regelbundna, på presensstadiet bildade *tra*-avledningen till samma verb. Även det fvn. verbet *reka* tycks ha haft en avledning på presensstadiet och en på preteritistadiet. I fvn. förekomma nämligen både *rekstr (hafrekstr)* drivgods och *rakstr* med sa. bet. (N. G. L. I, 410).

På participialstadiet (i detta fall = »schwundstufe») får väl fvn. *bólstr** anses bildat, alltså: fvn. *belga, balg*. Hit hör kanske också got. *wulþr* n. glans (jfr fvn. *vella* koka, sprudla).

Som jag nyss nämnde, bildas *tra*-avledningarna i regel av verbets rot. Att döma av got. *hulistr*: *huljan* bilda avledningar på svaga *jan*-verb undantag och medföra *j (i)* från verbets suffix. För fvn. *lemstr*: *lemja* bör man alltså ansätta en grundform **lamistra* (jfr lat. *capistrum* snara, töm, lasso: *capio* fånga).

* I analogi med fvn. *fylxni* < got. *fulhsni* borde man, enl. Aisl. § 216,2, vänta ett fvn. **bolxtr*. Men jämte *fylksni* uppträder också formen *fylskni* (med metates), som senare, enl. Aisl. § 281,6, ger *fylsni*. På samma sätt får man väl tänka sig en utveckling **bolkstr* > **bolsktr* > *bólstr*.

Vid sidan av *tra-* avledningarna stå i de flesta fall bevarade verb. I några fall kan tvekan råda, huruvida *tra*-bildningen är avledd av det bredvid stående verbet eller båda paralella bildningar av samma rot. Beträffande got. *hulistr* och dylika är ju saken klar, men fvn. *fóstr* kommer snarare av det starka verb, som got. *fōdjan* och fht. *fatunga* näring ge oss anledning att presumera, än av got. *fōdjan*. Likaså fvn. *pústr* snarare av det starka verb **pjósa*, **paus*, som kan rekonstrueras med stöd av no. dial. *pusen* opsvulmet, opblæst, A a., och sv. dial. *pysa, pös, pyst*, R z, än av det svaga verbet fsv. *pysa, pyste*.

tra- avledningar bildas till starka verb av alla avljudsserier utom den första och till svaga verb av första och andra klassen. Vid sidan av sjätte klassens starka verb stå: *aldr*: *ala, galdr*: *gæla, hlátr*: *hlæja*, samt de endast i nordiska språk belagda *slátr*: *slá, graftr*: *grafa*, samt no. dial. *akster*: *aka, dragster*: *draga, gnagster*: *gnaga* (Aisl. § 491, a. 4), *takster*: *taka, skakster*: *skaka, vakster*: *vaka* (Aisl. § 491, a. 4). Vid sidan av femte klassens starka verb stå fvn. *-lestr*: *lesa, rekstr*: *reka, látr*: *liggja*. Fjärde klassens starka verb ha inga västnordiska *tra-* avledningar, men att även denna verbgrupp varit användbar, visar t. ex. ags. *beorðor*: got. *baíran*. Ej heller tredje klassens starka verb ha några västnordiska *tra*-avledningar, men got. *gilstr*: *gildan*, fsv. *fiælster*: got. *filhan*. Av andra klassens starka verb bildas fvn. *hrjóstr*: *hrjóða, flaustr*: *fljóta*. Samma avljud som första klassens starka verb har fvn. *hreiðr*. Till de reduplicerande verben höra fvn. *austr*: *ausa* och *veðr*: got. *waian* samt, de endast i nord. språk belagda *blástr*: *blása, gróðr*: *gróa, róðr*: *róa, hǫgstr*: *hǫggua*. Icke få enbart nordiska och alltså förmodligen relativt unga *(s-)tra*-avledningar stå vid sidan av första konjugationens verb. Bland dessa verb ha några, t. ex. *baka* och *vaka* förut tillhört sjätte avljudsseriens starka verb och det är väl troligt, att det varit dessa, som infört *(s-)tra*-avledningarna bland de svaga verben. Till första konjugationens verb höra: *hjaldr*: *hjala, skvaldr**: *skvala, amstr*: *ama, bakstr*: *baka, mokstr*: *moka, rakstr-* (rakning): *raka* m. fl. Att observera är det relativt stora

* Hellquist yttrar (Ark. VII s. 169, a.) »neutr. *skvaldr* (= sv. *skvaller*) Vgf., Fr. (∾ *skval* n.) förefaller mig vara en avledning på *-t-os (-t-es)* af samma art som den jag ofvan ansatt för isl. *forz* n, *fors* och som faktiskt, som bekant, förefinnes i ags. *hróðor*». Men enligt vernerska lagen måste ju en sådan *t-os*-stam på urn. bli antingen **skvalþaR* > **skvallr* eller **skvalðas* > **skvalds*.

antalet *stra-* avledningar, vilket i sin mån talar för dessa bildningars ungdomlighet. Till andra konjugaationens svaga verb bildas: got. *hulistr*, nyisl. (?) *hulstr*, fsv. *hulster*: fvn. *hylja* < *huljan*, fvn. *lemstr*: *lemja*, *lúðr*: *lýja*, **flustr* (*i hvalflystri*, se nedan) no. dial. *flustr*: *flysja*, sv. dial. *blaster*, *bläster* blast: fsv. *blädhia*. Växlingen av former med och utan *i*-omljud torde bero på olika utjämning.

Ett antal *-tra*-avledningar ha icke i germanska språk bevarade verb vid sin sida, t. ex. got. *maúrþr* (jfr lat. *morior*), fvn. *hreiðr*: roten **krei*.

b) *Denominativa (s)tra-avledningar i de nordiska språken?*

Sedan Osthoff (K. Z. XXIII: 313) avvisade Zimmers försök att härleda got. *hulistr*, *avistr* m. fl. ur nomina, har det antagits, att *tra*-avledningarna genomgående vore deverbativa bildningar, vilket ju också a priori förefaller rimligast.

Hellquist har emellertid (Ark. VII: 170) velat i de nordiska språken finna några »denominativt bildade *tra*-avledningar med kollektivisk betydelse», nämligen fvn. *blómstr* m.: *blóm* n., *blómi* m., y. fsv. *thilster*: fsv. *þilja* f., sv. dial. *blaster*, *bläster* kålrotsblad: fsv. *blaþ*, sv. dial, *flister* smått fnas, Rz: subst. *flis(-a)*, fvn. *hreistr* n.: < **krei-*. Detta sistnämnda ord skulle alltså icke vara denominativt och faller sålunda utanför diskussionen. »Suffixet i denna funktion förefaller att ha varit produktivt på nordisk botten.»

Man skulle ha väntat, att Hellquist styrkt sitt påstående genom att förklara avvikelsen. Företeelsen hade ju varit plausibel, om han kunnnat uppvisa några fall av deverbativa avledningar, där ett substantiv, som det låg nära till hands att hänföra bildningen till, stod bredvid. Alltså mutatis mutandis samma övergång, som ägt rum, när bland de från början endast denominativa *iþa*-avledningarna även började dyka upp bildningar, som voro avledda av svaga verb (t. ex. fvn. *bygð*, *fylgð*, *hefnd*, *hvíld*), därför att sådana ord som t. ex. fvn. *erfð*, *sømd* och *girnd*: *arfr*, *sømr* och *gjarn* felaktigt sammanställdes med verben *erfa*, *søma*, *girna*.

Ett eller ett par sådana fall bland *tra*-avledningarna hade ju lätt kunnat bilda utgångspunkten för en grupp denominativer, och de anförda orden hade ur dem kunnat förklaras, om man kunnat upp-

visa någon betydelse- eller formlikhet, som kunnat föranleda idéassociation.

För att emellertid kunna avgöra, om de nämnda *(s-)tra*-avledningarna äro bildade av nomina eller av verb, måste jag undersöka var och en särskilt.

Fvn. blómstr m.

Ordet är enligt F r i t z n e r belagt 1 gg i *Spec. reg.* och 2 ggr i *Stjórn.* Det ansättes av Fr.[2] = *blóm* (=Blomster och Blade, som springe ud paa et Træ eller en anden Vext, bære Vidne om dens Friskhed og Frodighet) och *blómi* (= *blóm* och »ogsaa om en enkelt Blomst»). Ordet skulle alltså här vara ett konkretum och kollektivum. I fvn. förekommer dessutom verbet *blóma* 1. sv. »skyde Knoppe og Blade».

I nynorska dialekter förekommer emellertid ett *blomster* m. (och n.) i betydelsen blomning (A a s e n). Samma är förhållandet i fornsvenskan. Här har *blomster* n. utom sin konkreta och kollektiva betydelse likaledes betydelsen blomning, t. ex. *thà hon* (celidonia) *star i blomstir* L. B. 3: 120, *benyrth skal hemptas tha hon star i blomster* L. B. 7: 126, *tha han i sins ungdoms blomster til böriadhe sik öwa oc lwstas* Su. 10.

Som å s. 118 visas, är suffixet *str(a)* produktivt i sen fornvästnordiska och nynorska dialekter och bildar där nomina acti och verbalabstrakter av både starka och svaga verb.

Under sådana omständigheter ligger det ju närmast tillhands att föra fvn. *blómstr* till denna grupp och fatta det som ett nomen acti till det förut citerade verbet, fvn. *blóma*, således resultatet av verksamheten »skyde Knoppe og Blade.» Nomina acti och nomina actionis stå varandra mycket nära och de förra övergå lätt i de senare. Nästan alla fvn. nomina acti på (s-)tra äro tillika nomina actionis, t. ex. *meldr* mäld och malande, *austr* ösvatten och ösande, *bakstr* det bakade och bakning. Dessa nomina acti ha stundom en kollektiv eller konkret betydelse, t. ex. fvn. *gróðr* gröda *slátr* kött av slaktat djur, *rekstr* drivgods, no, dial. *rakster* avfall på åkern, fvn. *amstr* kornstack, *bakstr* nattvardsbröd, etc. Då blir förhållandet klart mellan fsv. och nyno. dial. *blomster* — blomning och fvn. *blómstr* = 1) koll. *blóm*, 2) konkr. blomma.

Sv. dial. blaster.

Rietz har följande uppgifter om ordet: »*Blaster* n. kålrotsblad, blad på rotfrukter Sdm. (Sorunda), Nk., Bl. *Blast* m. potatisblast Ög. Plur. *blastrar* el. *blästrar* Nk.» Ordet är belagt endast i nysvenska.

Om ordet, som Hellquist vill, vore en kollektivbildning på *blad*, borde det ha betydelsen bladverk, obestämd mängd av blad o. dyl. Denna betydelse har icke *blaster* utan en mera specialiserad, bladen på kålrot, rova, potatis m. fl. rotfrukter, d. v. s. i alla de fall, där bladen äro värdelösa och rivas av. I denna betydelse ligger en bestämd hänvisning angående ordets härkomst.

Fvn. *bleðja* sv. vb., betyder »plocka av det ena bladet efter det andra, plocka, sönderriva» (Fr.[2]), Verbet återfinnes även i de övriga skandinaviska språken: Fsv. *blædhia*, bläda, plocka av bladen, *man skal blædhia kaalen ok ey skæra op mz rotom* G. O. 249, ib. 1069 (Sdw.), sv. dial. *bläda*, avblada, plocka bladen av t. ex. kål (Rietz), ä. nyda. *blæde*, plukke blade av, *man scal blæde kaalen* P. Lolle 288, *De unge vijnranker skal blædes* etc. (Kalkar).

En *(s-)tra*-avledning på detta verb med betydelse av ett nomen acti ger *blaster* = det som avbladas, avplockas, i analogi med t. ex. fvn. *meldr*, det som males, *austr*, det som utöses, ösvatten i båten etc. Detta motsvarar ju exakt de belagda betydelserna hos det nysv. ordet *blaster*.

Y. fsv. thilster och sv dial. flister.

Två bildningar sådana som *blomster* och *blaster*, som av språkmedvetandet lätt sättas i förbindelse dels med varandra, dels med vardera av de båda substantiven *blom* och *blad*, kunde ju lätt tänkas ha bildat utgångspunkten för en grupp denominativa *stra*-avledningar. Men y. fsv. *thilster* golvplankor och nysv. dial. *flister* n. smått fnas (Rz) kunna näppeligen på denna väg förklaras, då det lär vara svårt att uppvisa något sammanhang mellan dem och de båda föregående orden och utan sådant analogibildning ej är tänkbar.

Y. fsv. *thilster* förekommer i två 1400-talshandskrifter till Magnus Erikssons Stadslag (av Schlyter kallade *S.* och *Xa.*).

Stället lyder i hskr. S:. *Hvilken annars manz timber stiœl som ær fiöla, thilsther, thimbærstokkær œller hwat thimber thet hœlzt ær — — —* Övriga hskr. ha *thilde*. Hof (Dial. Vestrog.) upptar *tillstärr*, Upl. = *tilljårr* och Rietz, *tillster tellster* pl. = golvplankorna i kornas spiltor. Hs. (Delsbo). Ordet förekommer endast i svenskan. Det kunde möjligen förklaras som en ung *stra*-avledning till det av Fritzner anförda fvn. verbet *þilja (þilda, þildr* el. *þilinn)* 1) avdela medelst tvärväggar, 2) förse med brädbeklädning, 3) förse med golv, belägga med tiljor; eller rättare som en avledning till detta verbs icke belagda fornsvenska motsvarighet.

Sv. dial. *flister* n. smått fnas, mjäll i huvudet (Rz), ville jag närmast sammanställa med sv. dial. *flisa* vb. avskala, avhugga skivor el. skärvor (Rz), fvn. *flisast*, »klovne el. splittes i Fliser» (F r²). Ett nomen acti till detta verb ger ju betydelsen i *flister*.

Det torde alltså tillsvidare icke vara nödvändigt att på grundvalen av de av Hellquist framdragna orden antaga denominativa (*s*-)*tra*-avledningar i de nordiska språken.

4. *Betydelseutvecklingen.*

Avledningarna på suffixet *-tra* äro ursprungligen redskapsnamn, och hos många av de ord, som i fvn. antagit andra betydelser, kan man i andra språk spåra grundbetydelsen. Fvn. *austr* m. ösvatten, kölrum, ösning motsvaras av lat. *(h)austrum* n. ösredskap och no. dial. *auster* f. öskar, Aa., fvn. *róðr* m. rodd motsvarar ags. *róðor* åra och fht. *ruodar* roder. Fvn. *fóstr* uppfödande, uppfostran bevarar sin gamla instrumentala betydelse i dalmålets *foster-kar* foderkar, foderho, Rz, liksom i den fvn. sammansättningen *hjúnafóstr* »vad der udkræves til Familiens Underholdning». Fvn. har bevarat ett relativt litet antal verkliga redskapsnamn. Hos många är den ursprungligen instrumentala betydelsen bleknad, t. ex. fvn. *fóðr* n. foder (i kläder): ieur. roten **pâ-* skydda, *flaustr* n. fartyg: *fljóta* m. fl . Detta beror bl. a. på att sambandet med verbet under språkutvecklingens lopp blivit mindre tydligt eller på att detta verb icke mera finnes.

Nära redskapsnamnen står den likaledes urgamla grupp av *tra*-avledningar, som beteckna platsen, där handlingen försiggår, t. ex. fvn. *austr* m. kölrum, egentl. plats, där man öser, *látr* n. liggplats, *rekstr* m. »Driftevei». Den fsv. *stra*-avledningen *fiælster*

gömställe ger ett gott exempel på de fall, då dessa betydelser komma varandra synnerligen nära eller rent av sammanfalla.

Redskapsnamnen kunna även övergå till nomina acti av typen *meldr* det, som males, mäld. De senare ha även anknytningar med lokalitetsnamnen. Fvn. *hrjóstr* avröjd plats är ju också, om man så vill, föremålet för röjningen, alltså ett nomen acti. I no. dial. betyder *hogster* röjning, ställe, där skogen är fälld, i sv. dial. betyder motsvarande ord »skog tjänlig till huggning, R z. Men de flesta orden ha nog gått över till nomina acti icke från tidigare beteckningar för lokaliteter utan från redskapsnamn. Det ser ut, som om man inte alltid så noga hållit åtskils det, som var själva medlet för handlingen, och andra föremål, som hörde till vid handlingens utförande. Så betecknar *austr*, som nämnts, visserligen ursprungligen ösredskap, men senare också vattnet, som öses ut, *fóstr* inte bara näringsmedel utan också det närda = fosterbarn, fht. *maltar* det, som skall malas, fvn. *slátr* det, som man slår = (slaktar). Suffixet tycks småningom på grund av den i många fall obestämda gränsen mellan redskapsnamn och nomina acti ha blivit produktivt även för bildande av ord med den senare betydelsen. Ett sådant ord som fvn. *hlátr* skratt kan ju inte gärna tänkas någonsin ha varit redskapsnamn. Nomina acti bli lätt abstrakta, och stundom gå de över att bli nomina actionis. Det nyssnämnda *hlátr* har redan fullbordat övergången. I detta fall är ju skillnaden mellan nomen acti och nomen actionis rent teoretisk. Icke heller fvn. *galdr* trollsång kan gärna ha varit redskapsnamn, Föga troligt är också, att det skulle ha betecknat platsen, där det sjunges. Efter *galdr* som mönster ha troligen de rimmande och till betydelsen närstående orden *hjaldr* och *skvaldr* bildats. Även i dessa fall ligger ju en övergång från nomen acti > nomen actionis synnerligen nära till hands. För denna övergång har det nog spelat en viss roll, att avledningen icke undergått större förändringar till betydelse och form, än att språkmedvetandet fortfarande har kunnat uppfatta sambandet mellan avledningen och det bredvid stående verbet. Något mera komplicerad torde betydelseutvecklingen ha varit hos ett sådant ord som fvn. *aldr* livstid, ålder, ålderdom, lång tid. Men vi ha en ganska belysande paralell i det med instrumentalsuffixet *clo* bildade latinska *sæculum*, som ursprungligen betyder det sådda, därefter det växande, därefter, överfört på människor, släkte, generation > tid under vilken en generation lever > lång tid > tidsålder. Fvn. *aldr* har

troligen från början betytt avföda. Denna betydelse bevaras ännu av fsv. *siængaralder*, av *stra*-avledningen *alster* och delsbomålets *aldör*, R z. Från avföda har ordet kommit att betyda kull (jfr fsv. *siængaralder* s. 18) släkte, generation > tid under vilken en generation lever, livstid, (mht. *alter* m. menschengeschlecht, zeitalter) > lång tid, tidsålder.

Övergången till abstrakt betydelse underlättas, när ett ord genom att beteckna flera olika konkreta föremål kommit att få en relativt allmän betydelse, som exempelvis varit fallet med fvn. *hjúnafóstr* »vad der udkræves til Familiens Underholdning».

Likaså har stundom den ursprungligen konkreta betydelsen kunnat bli något avblekt, när ordet ingått som första led i sammansättningar eller ingått i avledda verb, t. ex. *slátr* kött av ett slaktat djur, *slátrfé* slaktnöt, *slátr-sauðr* slaktfår, får, som skall slaktas, *slátra* slakta. Av ett verb sådant som det sistnämnda kan lätt bildat ett kort verbalabstraktum (**slátr* n. slakt), som till formen blir alldeles identiskt med det ord, varav verbet avletts. Så kunde t. ex. sv. dial. *slåter* n. slaktande ha uppkommit.

Någon roll kan också i ett par fall ordets användning i vissa stereotypa fraser, som äro tvetydiga, ha spelat, t. ex. *ætla fé, naut til slátrs* = avse kreatur till slaktnöt eller till slakt, *verja skip austri* = hålla ett fartyg flott medelst ösredskap eller ösning.

När ett antal ord genom dessa och andra omständigheter kommit att bli abstrakta, kunna alltså nybildningar med abstrakt betydelse uppkomma. Denna betydelseförskjutning är icke någon enastående företeelse. De germanska språken visa talrika exempel på dylik övergång från konkret till abstrakt betydelse och tvärtom. Se t. ex. von Badher, Die Verbalabstracta s. 128—196!

Avledningarna på *stra* ha genomgått en likartad utveckling, som dock förtjänar sitt särskilda omnämnande, då den går längre än *tra*-avledningarnas och till största delen försiggår på nordisk botten. Liksom *tra* bildar också *stra* redskapsnamn, t. ex. got. *hulistr* hölle, decke, nysv. *klister*, lokalitetsnamn sådana som fvn. *rekstr* boskapsväg, fsv. *fiælster* gömställe m. fl. På gränsen till nomina acti står fvn. *bakstr* deg. Rena nomina acti äro fvn. *bakstr* bröd, *rakstr* och *hafrekstr* drivgods, *bólstr* egentl. det uppsvällda, no. dial. *rakstr* det hopräfsade fsv. *-alder, alster* avföda. Redan tidigt försiggår den ovan beskrivna övergången till nomina actionis. Fvn. har ganska talrika dylika bildningar, t. ex. *bakstr* bakning, gnidning,

hǫgstr huggning, *lemstr* misshandling, *mokstr.* skuffande, *rekstr* drivande, förföljande m. fl.

I de nu levande norska bygdemålen påträffas ett ganska stort antal maskulina verbalabstrakter på *-ster*, av vilka de flesta icke äga någon motsvarighet i de äldre språken. Då ju eljest det bevarade fornisländska och fornnorska ordförrådet är synnerligen rikhaltigt, torde man få antaga, att en del av dessa ord äro nybildningar, att med andra ord suffixet *stra (ster)* varit produktivt i nyno. dial. för bildande av verbalabstrakter. Dessa bildningars ungdomlighet bevisas även av sådana ord som *jagster* m. jagande, drivande och *makster* m. tillredning, bearbetning, vilka båda bildats av verb, som äro sena mlt. lånord. De verbalabstrakter, jag påträffat i nyno. dial., äro, utom de nämnda: *amster* m. pådrivning: *ama* driva, Hall., *akster* m. åkning, körsel: *aka*, Hard., *dragster* m. dragande, kringflackande, Shl., Trondhj.: *draga*, *gnagster* m. gnagande: *gnaga*, *gravster* m. gravering: *grava*, gravera, *rakster* m. 1) rakande, räfsande, 2) avrakande, blottande, 3) avfall på åkern (i denna betydelse neutralt): *raka* räfsa, *avrakster* m. Udryddelse, Bortfeielse, *skakster* m. linets skäktande: *skaka* skäkta, *takster* m. tagande, mottagande: *taka*, *vakster* m. vakande, vaket tillstånd, A a s e n, R o s s. Som av den lilla materialsamlingen framgår, bildas dylika verbalabstrakter nästan uteslutande av verb, som tillhöra eller fordom tillhört sjätte avljudsserien, eller med dem rimmande (på *-aka*, *-aga*, *-ava*). Det har förut påpekats, att just denna verbklass även i fvn. har att uppvisa de flesta *(s-)tra*-avledningarna. Utgångspunkter för de nyno. bildningarna äro väl sådana ord som fvn. *bakstr* och *rakstr*. Även nomina acti förekomma i nyno. dial. t. ex. *avtakster* m. avgift, *rakstr* n. avfall på åkern m. fl.

5. *Översikt över de fornvästnordiska (s-)tra-avledingarna.*

A. *Redskapsnamn.*

1) *arðr* m. träplog, årder (ej »plöjning», som S i e v e r s och v o n B a d h e r uppge), jfr fvn. *erja* plöja, *qrð* f. gröda, no. dial. *ard* m. plog, särskilt mindre träplog, fsv. *arþer* n., sv. dial. *år*, *årder* n., lat. *arātrum* plog.

2) *flaustr* n. fartyg, *ferdaz vill hún flaustri í* Skáldh. 6: 37, E g.,

därjämte *flaust* n. fartyg. Falk (Ark. V. s. 115) sammanställer ordet med lat. *plaustrum* lastvagn. Det förefaller dock ligga närmare till hands att fatta ordet som en *tra*-avledning på preteritistadiet till fvn. *fljóta*. Ursprungliga betydelsen skulle alltså vara »medel varigenom någon håller sig flytande».

3) *fóðr* n. foder i kläder: ieur. roten **på*, skydda, jfr. got. *fódr* svärdsskida.

4) *fóstr* n. egentl. näringsmedel, *hjúnafóstr* vad som behövs till familjens underhåll.

5) *lauðr* n. lut, tvållödder, skum egentl. tvagningsmedel: ieur. roten **lu* tvätta, grek. λουτρον bad, tvättvatten, no. dial. *laudr* n. skum, Ross.

6) *lúðr* m. kvarnstock, lur, ihålig stock, tråg, vagga, kunde möjligen (enligt muntligt meddelande av prof. von Friesen) vara släkt med eller avlett av fvn. *lýa, lúði* och skulle i så fall ursprungligen ha betytt slaginstrument, stock. Sammansättningen *hveitilúðr*, hvetekärve talar kanske också för en sådan grundbetydelse.

7) *tjóðr* n. tjuder: ieur. roten **du* draga, fht. *ziotar* vagnstång.

8) *alstr* n. alimentum (?) I Guðrúnarkviða I, str. 19 står: *nú emk svá lítil sem lauf séi opt i ǫlstrum, at jǫfur dauðan*, vilket av Falk (Ark. V, s. 113) översättes med: »nu er jeg saa ringeagtet som løvet er blandt foderarter». Men översättningen förefaller icke lyckad, och det får tillsvidare anses tvivelaktigt, om fvn. haft något **alstr* n., alimentum.

9) *bakstr* m. deg, *var þá gerr bakstr nokkorr sérligr ok bundinn við höfuð honum*. Bp. I, 786[33].

I svenskan förekomma dessutom: fsv. *halster* n. rist, halster (von Friesen: Språk och Stil I s. 229), sv. dial. *kvalster* n. slem: *kvälja, knoster* n. slägga: *knosa* och nysv. *klister* n. (Hellquist, Ark. VII, 169). Hit hör också no. dial. *blaaster* m. Aanderør, Luftrør, især hos visse Sødyr», Aasen.

B. *Namn på lokaliteter.*

1) *austr* m. sentina navis Eg., S. E. I, 240, sv. dial. *öst* m. ställe vid bottnen av båten, där vattnet samlar sig, Rz, 849.

2) *hrjóstr* n. »golt, ufrugtbart Sted, hvor intet gror og intet kan gro», Fr.[2], *rétt er ok at hann seti garð á hins landi, ef þars hrjóstr eða hraun* Grág. 465[11]. Ordet sammanställes av Hell-

quist (Ark. VII, 170) med lat. *crusta* »den hårda utansidan av en kropp», fvn. *hrúðr*. Det tycks mig ligga närmare till hands att sammanställa *hrjóstr* med fvn. *hrjóða* i betydelsen röja, tömma en plats på vad där finnes; *hrjóstr* skulle alltså ursprungligen ha betecknat en plats, där en röjning försiggått, öppet trädlöst ställe. Kanske har det åsyftat en plats, där man röjt och sedan svedjat och tagit skörd, så att jorden därigenom mist sin alstringskraft.

3) *látr* n. 1) liggplats, lega, 2) »Tilliggende, hvad som tilhører, medfølger et Sted, en Eiendom som en Herlighed ved samme» (=fno. *létr*), *sel-látr* n. ställe, där sälar bruka ligga Mk. 129[28], D. N. II, 227[5], *ormlátr* n., *gunnlátr* n. kenningar Eg. Angående ordet etymologi se ovan!

4) *rekstr* m. och n. »Driftevei, ad hvilken Kvæget føres til og fra Havnegangen», Hertzberg, *búfjárrekstr* väg varpå kreaturen drivas till fjällbetena, *heimrekstr* m. »Driftevei for Kvæget hjem til Gaarden, no. dial. *rekster* m. gångstig, i sht kreatursstig, utmarker, betesmarker, *kurekster* gångstig för korna. Ordet är bildat av fvn. *reka, rak* i den trans. betydelsen driva, t. ex. *reka fé*, Gràg. 459, *hjǫrð rekr handarvanr* Háv. 70, jfr got. *wrikan* förfölja, fsv. *vræka* driva Schl. Fritzner citerar från Landsl. VII, 64, *hvalrekstr* och översätter »Sted, hver døde Hvale drive til Lands» (:opers. *rekr* det, något driver, t. ex. *rak mik i haf út*, Bær. 89[60], jag drev ut till havs). Herzberg däremot fattar ordet som ett nomen actionis, »Inddrivning, Indjagning av Hval.» Då ordet står ensamt i rubrik, kan man ej av sammanhanget avgöra, vilketdera som är det rätta.

I nyno. dial. förekomma: *hogster* m. ställe, där skogen är fälld, uthuggning, jfr. fvn. *viðarhǫgstr* m. »Træhugst, Brændehugst. Fr[2], sv. dial. *hoggst* n. ställe i skogen, där man hugger ved eller timmer, *timmerhogst, vedhogst*. Vb., Rz., no. dial. *ror* m. a) väg eller linje att ro i b) färjeställe, jfr fvn. *róðr* m. rodd.

För jämförelsens skull kunna även några svenska bildningar anföras: sv. dial. *bläster* m. ställe, där järnmalm nedsmältes till smidigt järn, Jtl. Dal., jfr. no. dial. *jarnblaaster* m. beredning av myrmalm, fsv. *fiælster* gömställe: *fiæla* gömma, sv. dial. *fjälster* n. korvskinn. Hit brukar också räknas nysv. *fluster*.

Ordet *fluster* n. uppges i A. F. Dalins lexikon betyda »öppningen, ingången för bien till en kupa». Lika ofta torde ordet beteckna den lilla brädan utanför flyghålet, t. ex. *Den 29 om morgo-*

nen fanns Visen död liggande på flustret. Adlermark, Vet. A. H. 1793, s. 219.

Tamm (Sv. Etym. Ordb.) framställer följande etymologi: »Detta endast i svenskan uppvisade ord vill man gärna anse egentl. betyda flyghål och vara sl. m. *flyga*. Såsom hörande direkt till germ. roten *fluʒ* måste det vara mycket gammalt: förgerm. **plukstro-*, varav urgerm. **flu(h)stra*, där *h* bortfallit, åtminstone innan urnord. *u* frf. *h* blev *o*. Eller skulle få antagas en sekundär germ. rot *flus* med s. bet. (jfr *flossa*)?»

Ordet skulle alltså vara en *-stra*-avledning betecknande platsen där handlingen försiggår. Suffixet är i denna funktion synnerligen gammalt. Icke heller från realsynpunkt möter något hinder för Tamms etymologi, då ju biskötseln är urgammal bland de indoeuropeiska folken.

Det förefaller emellertid underligt, att vi skulle påträffa ett förgermanskt ord så sent som i nysv. och endast där. Sådant förekommer väl. Men vanligt är det icke.

Vad som emellertid trots allt, enligt min mening, gör den tammska etymologien mindre sannolik är, att vi på *nordiskt* språkområde ha fonemet *fluster* i en betydelse, som ganska osökt låter sig förbindas med det nysv. ordets.

I Telemarken och Sätersdalen förekommer nämligen enligt Ross ett *flustr* n. 1) Skjæl, Skjæve, Tel. 2) fjællede og svampaktige Udvækster; f. Eks. Træsvamp, Sæt. Dessutom förekommer ett fem. subst. *flustra* 1) en enkelt skjællet, ru el. svampaktig Udvækst, Sæt., 2) vedhængende, ujevn Flis, Tel., 3) laset og uredet, »lurvuti» Kvindfolk, Tel., Sæt., samt ett avlett verb *flustra* afskalle, skalle fra, flise op, Tel. »*Jønne* (träet) *flustrar seg*». Dessutom förekomma tre avledda adjektiv: *flustreleg* 1) fuld af »Flustr» (svampet Udvækst), svampet, ru og skjællet, Sæt., 2) fuld af, »Flustror», fliset, ujevn, Tel., *flustren* = flisutt, lurvutt, Tel., Sæt. och *flustrutt* = *flustren*, Tel. (Ross).

På fornnorska kan ordet spåras i sammansättningen *hvalflystri* n., *hvalflystri, þau er vér köllum vagnhögg eða svá mjök rekin, at eigi tekr salti*, Retterbøder 10, 11[1] (N. G. L. III). Ordet har samma betydelse som *hvalfjós* f. »løsrevet, afrevet, udskaaret Stykke af en Hval», stycke, som en späckhuggare (fvn. *vǫgn* f.) hugger ut ur en valkropp. Ordet *hvalflystri* n. tillhör den bildningstyp, som E. Ekvall behandlat i sin avhandling: »Suffixet

ja i senare leden av sammansatta substantiv», och förutsätter alltså det enkla **flustr*, som är en *(s-)tra*-avledning (nomen acti) till fvn. *flysja* sv. vb. »afskalle, flænge», t. ex. *bað fá sér epli ok knif at flysja* Gyd. 84[29]. Detta verb är bevarat i nyno. dial. *flysja* »pille, afskalle, rive Skal af» och *flysjast* »flækkes op, falde i Skjæl eller Skiver» Aa : no. dial. *flus* n. »Skjæl, Skjæve, smaa Smuler af tynd Skal (Avner, Blade, Bark), Nogle Steder ogsaa om afflækket Skal f. Eks. af Poteter». Jfr fvn. *flosa* f. Skjæl, Skal, och med avseende på betydelsen nysv. *skala* : *skal*, *fjälla* : *fjäll*.

På svenska förekommer enligt A. F. D a l i n ett subst. *flustra* n. pl. en familj av Korallpolyperna. Jag vågar ej yttra mig om, huruvida detta ord hör hit eller ej, då jag för tillfället icke kan få närmare upplysningar.

I sitt intressanta arbete: »Die Holzbauten und Holzgeräte der Letten» (Petersburg 1907) ger pastor A. B i e l e n s t e i n en detaljerad skildring av letternas gamla bistockar. Som bekant använde svenskarna dylika på landskapslagarnas tid. Hos letterna bedrives biskötseln på sina ställen ännu på det gamla, primitiva sättet, och vi kunna antaga, att deras bistockar ej väsentligt avvika från de medeltida svenska. Här uppträder ett fluster (= »Steg am Bienenstock», lett. *laipa*) först på de liggande bistockarna. Det består av en liten utskjutande list, utskuren i stocken (se a. a. s. 222, fig. 147 och 148). Härmed kan jämföras, att några av de hithörande norska orden fått betydelsen av något uppfläckt och därför utskjutande, t. ex. det telemarkska *flustra* f. »vedhængende, ujevn Flis» eller *flystre* n. »en stor struttende el. strittende og uhaandterlig Tingest f. Eks. en opvæltet Trærod», särskilt något utskjutande på en trästam, t. ex. det. sætesdalska *flustr* n. »skjællede og svampaktige Udvækster, f. Eks. Træsvamp.» Här komma ju det svenska och det norska *fluster* varandra ganska nära till betydelsen.

Vill man antaga, att det sv. *fluster*, vars ålder vi icke känna, är yngre och tillkommet som benämning på den lilla, tillspikade brädlappen utanför flyghålet, kan man sammanställa det med fvn. *hvalflystri* och no. dial. *flustr* n. i betydelsen flisa, fnas, något avrivet. Härifrån till betydelsen spån, brädlapp, särskilt den lilla brädlapp, som fastsättes framför ingången till en bikupa, är ju steget ej långt.

H e r b e r t P e t t e r s s o n, som i Idg. Forsch. 24, s. 256 f.

sammanställt sv. *fluster* med lat. *plaustrum* och lit. *plautas* »Steg am Bienenstock», kommer från denna utgångspunkt likaledes till en grundbetydelse »bräde, brädlapp».

C. *Nomina acti.*

De flesta kunna även vara verbalabstrakter.

1) *austr* m. »det i Bunden af Fartøjet staaende Vand, som skal udøses», Fld II 356, Sturl. II 57[26], no. dial. *rot-auster* m. ruttet, stinkande vatten i botten på ett fartyg.

2) *blástr* m. 1) andedräkt 2) »Hævelse, Opsvulmen av Legemet» 3) sammanblåst jord F r[2], no. dial. *blaaster* m. ett slags hudsjukdom, *alvblaaster, trollblaaster,* A a s e n.

3) *fóstr* n. fosterbarn, Grg. I 178[9], no. dial. *foster* n. foster, avföda, fsv. *foster, folster* n. avföda.

4) *gróðr* m. gröda, allt det, som gror eller växer på jorden, no. dial. *gror* m. gräsväxt, i sht nyuppvuxit gräs, benämning på vissa vattenväxter (*sjogror, vatsgror*), groddtråd på sädeskorn.

5) *hreiðr* n. fågelbo, bildat genom avljud (ieur. *ei*: *oi*, germ. *ī* : *ai*) : ieur. roten **krei*, svänga, skaka, urg. *hraiþra* egentl. flätverk (Se F a l k & T o r p).

6) *lestr* m. det som läses, no. dial. *lester* m. läsning. Vid sidan härav står en *ti*-avledning, *lest* f., med samma betydelse. Fvn. *lestr* måste i den nyss angivna betydelsen vara ganska ungt. Äldre äro väl då fvn. *samlestr* m. samling och *umlestr* förtal, som ansluta sig till andra betydelser hos fvn. *lesa*.

7) *meldr* m. det, som males eller är malet, no. dial. *melder* 1) det, som skall malas 2) det, som är malet 3) en sorts mindre korn, fsv. *mälder* m. (?) mäld.

8) *púst*r m. slag, örfil, no. dial. *pust* m. svullnad: **pjósa*, **paus* svälla, pösa.

9) *slátr* n. kött av slaktade djur, *hrossaslátr, bjarnarslátr:* fvn. *slá* i betydelsen dräpa, slakta, no. dial. *slaater* n. 1) slaktnöt 2) stackare, som sliter ont, A a s e n, 3) »lang, slunken Figur» R o s s.

10) *amstr* n. stack, hög av säd, egentl. det hopsläpade : fvn. *ama* bry, besvära, no. dial. *ama* driva, ansträngа, sätta i rörelse.

11) *bakstr* m. bröd, i sht nattvardsbröd, D. N. II, 98[44], Heilag. I 699[38], *bakstrbrauð* d. s., no. dial. *bakster* m. bak, den mängd, som bakas på en gång.

12) *blómstr* m. 1) koll. blommor och blad 2) blomma: *blóma* vb., no. dial. *blomster* m. (och n.) blomma.

13) *bólstr* m. kudde : *belga* svälla, no. dial. *bolster* n. sängdyna.

14) *rakstr* drivgods, N. G. L. I 410 : *reka* (?) driva, jfr no. dial. *rakster* avfall på åkern, det hopräfsade och fvn. *rakstr* rakning.

15) *hafrekstr* m. drivgods, no. dial. *rekstr* m. »en Ting, som ligger henslængt, *ligg aa rek*», ett vrak, i sht ett kringdrivande, R o s s.

Från no. dial. kunna anföras de förut nämnda *flustr* 1) »Skjæl, 2) fjællede og svampagtige Udvækster» samt *rakstr* n. avfall på åkern. Av svenska ord höra hit helsingemålets *aldör* n. och *hogster* m. skog, tjänlig till huggning., R z.

D. *Nomina actionis och andra abstrakter.*

1) *aldr* m. ålder, tidsålder, liv, livstid, ålderdom, no. dial. *alder* ålder, livstid, en viss del av livstiden (t. ex. *barn-alder*), ålderdom. Därjämte finnes en *ti*-avledning fvn. *qld* f., pl. *aldir* 1) människor, skara av människor, 2) människosläkte, tidsålder.

2) *austr* m. ösande, särskilt ombord på fartyg, *byttu-austr*, *dælu-austr*, *hafnar-austr*, *siglingar-austr* och i överförd bemärkelse *áaustr* m. närgånget tal. (jfr. sv. *överösa* ngn med skällsord), no. dial. *auster* m. ösning.

3) *baldr* sonitus, strepitus upptages av E g. (och T o r p, Gammalnorsk ordavleiding s. L.) men utan beläggställen, men fvn. *baldrask* bullra, Sturl III, 279 (V g f.) talar för att ordet funnits. Det torde då vara avlett av det i no. dial. bevarade verbet *bala* bullra. stoja, no. dial. *balder* n. larm, stoj, A a s e n.

4) *blástr* m. blåsande, vinande, Forns. Sudr. 77^{6}, no. dial. *blaaster* m. Blæsen, Blæst.

5) *blístr* blåsande, visslande, *standa á blístri* to be swoln like bellows, Vgf. (utan citat). Härav är väl fvn. *blístra* vissla, F r^{2}., avlett, jfr nyisl. *blístra* f. blåsbälg, *blísturstafur* m. visselpipa Thork. Suppl. I. Ordet är förmodligen bildat av roten **bhlê* genom avljud (ieur. *ê* : *ei*, germ. *ā* : *ī*) Se Aisl. § 166,2.

6) *fóstr* n. uppfödande, underhåll, barnuppfostran : roten i got. *fōdjan*, no. dial. *foster* n. fodring, vinterfodring, R o s s; en *ra*-avledning av samma rot är fvn. *fóðr* n. pabulum.

7) *galdr* m. 1) galande, *hana galdr* Str. 17^{22} 2) sång, trollsång. Betydelsen av nom. actionis framträder även tydligt i sammansättningen *seiðgaldr* m. utövande av trolldom genom att sjunga gal-

dersång, *herðigaldr* m. hårt buller, *hjǫrgaldr* svärdsbuller, E g. *gǫrunargaldr*, *helgaldr* F r[2], no. dial. *galder* m. och n. 1) trolldom, häxeri 2) skrål, rop, genljud.

8) *gróðr* m. groende, växande, no. dial. *gror* m. spirande, det att frön börja gro, *Det kjem Gror i Kornet*, A a s e n.

9) *hjaldr* m. 1) tal, samtal 2) kamp, strid : *hjala* tala. Därjämte finnes ett *hjald* n.

10) *hlátr* m. skratt, *ofhlátr*, *skellihlátr*, no. dial. *laatter*, *laatr* n., *laatt* m. skratt.

11) *(bóka-) lestr* m. läsning, Bp. I 127, *samanlestr* m. samling, Bp. II 164[39]: *lesa saman* samla, *umlestr* m. förtal : *lesa um* förtala Stj. 155, no. dial. *lester* m. läsning.

12) *meldr* m. Malen, Knusen, no. dial. *melder* m. malning.

13) *róðr* m. rodd, roende, no. dial. *ror* m, rodd, utresa för att fiska, fht. *ruodar* n. roder, ags. *roðor* n. åra.

14) *skvaldr* n. högröstat tal, tomt prat : *skvala* tala högt, ropa, no. dial. *skvalder* n. skrål, sladder.

15) *veðr* n. vind, väder, luft, lukt. Ordet brukar sammanställas med got. *waian*, mlt. *weien* blåsa.

16) *bakstr* m. 1) bakning, stekning av bröd 2) kroppens gnidande vid elden.

17) *hǫgstr* m. huggning, *lauf-*, *viðarhǫgstr*, no. dial. *hogster* m. huggning.

18) *lemstr* m. misshandling, vanförhet : *lemja* slå, banka, lamslå.

19) *mokstr* m. Skuffen, Skuffning : *moka* skuffe og derved føre bort, *útmokstr* utgrävning, no. dial. *mokster* m. skovling, arbete med att måka, också annars om tungt arbete.

20) *rakstr-* i sms. *rakstrmaðr* barberare, Stj. 418: *raka* skrapa raka, no. dial. *rakster* m. avrakande, blottande, rakning.

21) *rekstr* m. drivande, jagande, *brautrekstr* m. bortjagande, bortdrivande, *fjárrekstr* m. drivande av kreatur, *flóttarekstr* m. de flyendes förföljande, *landrekstr* m. landsflykt E g., *afréttarrekstr* m. kreaturens drivande till och från allmänningen, *sýslu-rekstr* m. sysslomannens årliga rundresa, H e r z b e r g, no. dial. *rekster* m. vandring, kringflackande, kringdrivande på havet (A a s e n), klappjakt (R o s s).

Index.

Fornvästnordiska.

áaustr m. s. 124
afréttarrekstr m. s. 125
ágæti n. s. 78
aldr m. s. 6—9, 16, 110, 111, 116, 117, 124
**alstr* n. s. 119
amstr n. s. 6, 15, 109, 111, 113, 123
angrlyndi s. 85
arðr m. s. 6, 7, 9, 10, 16, 102, 103, 110, 118
áræði n. s. 84
áræði f. s. 84
ástleysi n. s. 86
ástríki n. s. 86
át n. s. 78
athœfi n. s. 78
austr m. s. 6, 7, 9, 16, 110, 111, 113, 114, 115, 119, 123, 124
bakstr m. s. 6, 7, 9, 97, 109, 111 113, 117, 118, 119, 123, 125
bakstrbrauð n. s. 123
baldr s. 124
barki m. s. 73
barnaldr m. s. 124
barndómr m. s. 7
báss m. s. 26
beðr, m. s. 20
bermæli f. s. 83
bið n. pl. s. 55
bit n. s. 55, 56
bjarn(ar)báss m. s. 26
bjarnarslátr n. s. 123
blástr m. s. 6, 7, 11, 12, 21, 110, 111, 123, 124
blíðlæti n. s. 83
blíðskapr m. s. 42
blik n. s. 55, 56
blístr s. 124
blóð n. s. 21
blóm n. s. 10, 112, 113
blómi m. s. 10, 112, 113
blómstr m. s. 6, 7, 10, 112, 113 114, 124
blótskapr m. s. 47
blǫstr m. s. 11, 97
boð n. s. 55, 57
boðskapr m. s. 46
bókalestr m. s. 125
bólstr m. s. 6, 7, 10, 110, 117, 124
bóndaskapr m. s. 41
bragð n. s. 59, 60
brautrekstr m. s. 125
brot n. s. 55, 57
brúðr f. s. 5
búfjárrekstr m. s. 118
bugr m. s. 56, 58
bygð f. s. 112
byttuaustr m. s. 124
dáð f. s. 61
dagr m. s. 8
deili n. s. 86

djúpræði n. s. 84
drep n. s. 60
drif n. s. 55
drit n. s. 55
dáluaustr m. s. 124
einlyndi s. 85
eitrblástr m. s. 12
**eitrblǫ́str* m. s. 12
endir m. s. 80
eptirmáli s. 88
erfð f. s. 112
eykr m. s. 29
fályndi n. s. 85
fátóki n. s. 78, 86
féleysi n. s. 86
festa f. s. 68
festarauga n. s. 67
festarendi m. s. 67
festarhundr m. s. 67
festarmál n. s. 68
festarorð n. s. 68
festarǫl n. s. 68
festarpeningr m. s. 68
festr f. s. 67, 68
fet n. s. 60
fíflskapr m. s. 41
fingr m., n. s. 90—92
fiski f., n. s. 77, 86
fjárlát n. s. 86
fjárrekstr m. s. 125
fjártjón n. s. 86
fjǫllyndi n. s. 85
flaust n. s. 119
flaustr n. s. 16, 110, 111, 115, 118
fljót n. s. 60
flog n. s. 55, 57
flot n. s. 55—57
flóttarekstr m. s. 125
flug n. s. 56
flugr m. s. 56
**flustr* s. 122
flýti f. s. 80
flýtir m. s. 80
fóðr n. s. 6, 115, 119, 124
fornfróði f. s. 89
forvitni f. s. 82
fóstr n. s. 6, 16, 109, 110, 111 115, 116, 123, 124
frelsi n. s. 87, 88
frost n. s. 59
fródi f., n. s. 88, 89
fygli n. s. 86
fylgð f. s. 112
fylgi n. s. 86
fylli f. s. 80
fyllr f. s. 80
fylxni n. s. 110
fǿði n. s. 86
fóri n. s. 86
fórileysi n. s. 86
galdr m. s. 6, 7, 9, 110, 111, 116, 124
gáleysi n. s. 86
gaumgæfð f. s. 79
gaumgæfðarleysi n. s. 85
gaumgæfi f., n. s. 79
geðleysi n. s. 85, 86
gildi n. s. 78, 86
gin n. s. 55
giptarorð n. s. 68
giptarǫl n. s. 68
girnd f. s. 112
gjaflyndi s. 85
gjald n. s. 60
góðindi n. pl. s. 88
**graftr* m. s. 7, 11, 12, 16, 21, 110, 111.
grátr m. s. 15

gref n. s. 12
greivaskapr m. s. 42
greyskapr m. s. 41
grip n. s. 56
gripr m. s. 56
gróði m. s. 13
gróðr m. s. 6, 7, 11, 12, 13, 21, 110, 111, 113, 123, 125
grǫftr m. s. 12
gunnlátr n. s. 120
gáfi n. s. 78, 79
góði n. s. 88
gørsemi f. s. 81
gorvi f. s. 81
gózka f. s. 88
hafnaraustr m. s. 124
hafrekstr m. s. 117, 124
hali m. s. 73
hannarméli s. 84
hapt n. s. 65, 66
haptr m. s. 65
harðfengi n., f. s. 78, 79
harðfóri s. 79
harðleikni f. s. 79
harðlyndi s. 85
harðráði n. s. 82, 84
harðráði f. s. 79, 82, 84
harfr m. s. 10, 102, 103, 112
heimr m. s. 25
heimrekstr m. s. 120.
heimsaldrar m. pl. s. 8
helgaldr m. s. 125
helgi f. s. 80
helgr f. s. 80
herðigaldr m. s. 125
hjald n. s. 125
hjaldr m. s. 6, 7, 9, 110, 111, 116, 125
hjarni m. s. 73
hjarsi m. s. 73
hjǫrgaldr m. s. 125
hjúnafóstr n. s. 117, 119
hlátr m. s. 6, 7, 11, 15, 110, 111, 116, 125
hljóð n. s. 58
hnakki m. s. 73
hnefahǫgg n. s. 9
hnefi m. s. 73
hnoðsaumr m. s. 28
hóglyndi s. 85
hop n. s. 107
hǫgstr m. s. 6, 109, 111, 118, 125
hǫnd f. s. 5
hreiðr n. s. 6, 110—12, 123
hreinláti n. s. 83
hreistr n. s. 6, 112
hrin n. s. 56
hrjóstr n. s. 6, 111, 116, 119
hrossaslátr n. s. 123
hrúðr m. s. 120
hugkvámi s. 79
hugleysi f. n. s. 85, 86
hylli n. s. 88
hvalfjós f. s. 121
hvalflystri n. s. 112, 121
hveitilúðr m. s. 119
hverflyndi f. s. 82, 85
hvíld f. s. 112
hvin n. s. 56
hvinr m. s. 56
hvíta dagar m. pl. s. 39
illyndi s. 85
jágáfi n. s. 79
jafnlyndi f. n. s. 85
jól n. pl. s. 39
kartr m. s. 10
kaupskapr m. s. 42
kempa f. m. s. 74, 106

kenni n. s. 86
keyri n. s. 86
kinnhestr m. s. 9
kinnpústr m. s. 9
klof n. s. 55, 57
knúi m. s. 73
koddi m. s. 20
konsi f. s. 107
kredda f. s. 74
kveld n. s. 24
kveldr m. s. 24
kør n. s. 55
lakan n. s. 107
landfestr f. s. 67
landskapr m. s. 45
langméli n. s. 83, 84
láss m. s. 28
lát n. s. 82, 83
látr n. s. 6, 110, 111, 115, 120
lauðr n. s. 6, 16, 110, 119
laufhǫgstr m. s. 125
lausyrði f. s. 82, 84
lausyrði n. s. 82, 84
leðr n. s. 107
leirkrukka f. s. 74
lemstr m. s. 6, 7, 11, 14, 21, 109, 110, 112, 118, 125
lest f. s. 123
lestr m. s. 6, 11, 123
létr n. s. 110, 120
leyfi n. s. 86
leyni n. s. 86
líflát n. s. 86
lífsdagr m. s. 8
lófi m. s. 73
lok n. s. 29
los n. s. 56
lǫg n. pl., f. s. 35, 40
lúðr m. s. 6, 16, 112, 119
lukt f. s. 107
lungu n. pl. s. 75, 76, 97
lyndi n. s. 85
lýsi n. s. 86, 87
lýsi f. s. 87
lýti n. s. 80, 87, 99
lýti f. s. 87, 99
láti n. s. 83
magi m. s. 73
makt f. s. 107
mál n. s. 83
manzaldrar m. pl. s. 8
margláti n. s. 83
mát n. s. 107
máttleysi n. s. 86
meginleysi n. s. 86
meinleysi n. s. 86
meldr m. s. 6, 7, 11, 15, 110, 113, 114, 116, 123, 125
mislyndi f. s. 85
missir m. s. 80
mjúklyndi s. 85
móða f. s. 74
mokstr m. s. 6, 111, 125
mótdrógi n. s. 78
mótimálgi n. s. 84
mótimáli n. s. 84
myki f. s. 77
mægi n. s. 50
máti n. pl. s. 78
nákvámi f. s. 79
naudr f. s. 5
Niǫrðr m. s. 5
nýra n. s. 73
námi n. s. 78
nærkómi f. s. 79
ofhlátr m. s. 125
ofláti n. s. 83
okr n. s. 107

ormlátr n. s. 120
ǫkla n. s. 73, 74, 97
ǫkli m. s. 74, 97
ǫld f. s. 124
ǫrð f. s. 118
ǫrlyndi f. s. 85
páskar m. pl., f. pl. s. 39
páskir f. pl. s. 39
plógr m. s. 10, 102, 103
prakt f. s. 107
pústr m. s. 7, 9, 111, 123
rá f. s. 35
rá n. s. 37
rakstr m. s. 6, 117, 118, 124
rakstr- s. 111
rakstrmaðr m. s. 125
rangláti n. s. 83
reiðskapr m. s. 48
reip n. s. 74
rek n. s. 60
rekendi f. s. 81
reksaumr m. s. 28
rekstarvegr m. s. 14
rekstr m., n. s. 6, 7, 11, 13, 14, 21, 110, 111, 113, 115, 117 120, 125
réttláti n. s. 83, 99
réttvísi n. s. 83, 99
réttyrði f. s. 84
reyrr m. s. 39
riddaraskapr m. s. 42, 51
rið n. s. 55, 56
riðr m. s. 56
ríki n. s. 80
ríklyndi n. s. 85
rit n. s. 55
róðr m. s. 6, 7, 11, 13, 99, 115, 125
samanlestr m. s. 123
samlestr m. s. 123
samlyndi n. s. 85
saumr m. s. 28
sax n. s. 38
seiðgaldr m. s. 124
seiðr m. s. 9
seinláti n. s. 83
sel-látr n. s. 120
siðleysi n. s. 86
sig n. s. 55, 56
siglingaraustr m. s. 124
síma n. s. 73
sím__i m. s. 73
sjálfræði n. s. 84
skáldskapr m. s. 41
skaplyndi n., f. s. 85
skattgildi n. s. 78
skellihlátr m. s. 125
skepti n. s. 65
skin n. s. 55
skinn n. s. 107
skipsaumr m. s. 28
skipti n. s. 80, 86
skot n. s. 56
skriðr m. s. 56
skval n. s. 9
skvaldr n. s. 6, 9, 116, 125
skyndi f. s. 80
skyndir m. s. 80
skæri n. pl. s. 38
slátr n. s. 6, 14, 110, 111, 113, 116, 117, 123
slátrfé n. s. 117
slit n. s. 55, 56
slǫttr m. s. 14
smákvæmi n. s. 79
smáláti s. 83
snið n. s. 55
snóri n. s. 74

sǫg f. s. 35
sǫngr m. s. 9
sǫx n. pl. s. 38
spenni n. s. 86
stedda f. s. 74, 106
stig n. s. 55, 56
stofa f. s. 74
stórlyndi f. s. 85
stórláti n. s. 83
stríð n. s. 59
strjúpi m. s. 73
stýri n. s. 86
sundrlyndi n. s. 85
svefnleysi n. s. 86
sveiti m. s. 23
svif n. s. 55, 56
svifr m. s. 56
svik n. pl. s. 55
sýslurekstr m. s. 125
sómd f. s. 112
sóri n. s. 78
tár n. s. 32
tími m. s. 9
tjóðr n. s. 6, 56, 119
tog n. s. 74
torfbáss m. s. 26
torfóri n. s. 78
traust n. s. 59
trolldómr m. s. 9
trúlyndi f. s. 85
trúskapr m. s. 42
tykt f. s. 107
tóki n. s. 78
úlífi n. s. 86
umlestr m. s. 7, 11, 123, 125
ungleiki m. s. 7
Urðr f. s. 5
útfóri n. s. 78
útmokstr m. s. 125
úáti n. s. 78
vagn m. s. 10
vald n. s. 60
vandlyndi s. 85
vandláti n. s. 83
vanfóri f. s. 79
vánleysi n. s. 86
vanmegin n. s. 86
vanmætti n. s. 86
veðr n. s. 6, 111, 125
veglyndi s. 85
veiði f. s. 77, 80
veiðr f. s. 80
vekt f. s. 107
veldi n. s. 80
verkdagr m. s. 8
vermir m. s. 80
viðarhǫgstr m. s. 120, 125
vinfengi n. s. 78, 79
vinskapr m. s. 41
vísindi n. pl. s. 89
vitleysi n. s. 85
vitni n. s. 86
vǫgn f. s. 121
váni n. s. 78, 86
þorn m. s. 87
þrályndi n., f. s. 85
þrif n. pl. s. 55
þrot n. s. 57
þverlyndi f. s. 85

Norska dialekter.

akkla n. s. 73
akster m. s. 15, 111, 118
alvblaaster m. s. 123
amster m. s. 6, 15, 118
ard m. s. 10, 118

auster m. s. 6, 15, 115, 124
avrakster m. s. 118
baas m. s. 26
baatsror m. s. 13
bakster m. s. 123
balder m. s. 124
blaaster m. s. 11, 119, 123, 124
blomster m. n. s. 113, 124
bolster n. s. 124
bragd f. s. 60
daad f. s. 61
dragster m. s. 15, 111, 118
eika n. s. 74
fest f. s. 67
feste n. s. 67, 68
fester f. s. 67
fjetra n., f. s. 74
flus n. s. 122
flustr n. s. 112, 121, 122, 124
flustra f. s. 121, 122
flystre n. s. 122
foster n. s. 123, 124
galder m., n. s. 9, 125
gjeld f., n. s. 61
gnagster m. s. 15, 111, 118
gravster m. s. 118
gror m. s. 123, 125
hogster m. s. 120
hovda f., n. s. 74
hovde m. s. 74
hydna n. s. 74
hyrna f. s. 74
jagster m. s. 118
jarnblaaster m. s. 120
jarnsaum m. s. 28
kurekster m. s. 120
laatt m. s. 19, 125
laatter, *laatr* n. s. 19, 125
laudr n. s. 119
lester m. s. 123
lunga f. s. 76, 97
makster m. s. 118
maltror m. s. 13
meiskror m. s. 13
melder m. s. 123, 125
mokster m. s. 125
nykla n. s. 74
nyvla f., n. s. 74
nyvle m. s. 74
pust m. s. 9, 123
raa m., f. s. 35
raad f. s. 61
rakster m., n. s. 15, 113, 118, 124,125
rekster m. s. 120, 124, 125
ror m. s. 13, 125
rotauster m. s. 123
røyr f., n. s. 39
saks n. s. 38
saum m. s. 28
sjogror m. s. 123
skakster m. s. 111, 118
skjære n., m. s. 38
skvalder n. s. 125
soks f. s. 38
sveite m. s. 23
takster m. s. 111, 118
tilror m. s. 13
tresaum m. s. 28
trollblaaster m. s. 123
tunga f. s. 76
vakster m. s. 111, 118
vatsgror m. s. 123
øyk m. s. 29

Fornsvenska.

abbadissodöme n. s. 54
abrot n. s. 108
abugh n. s. 56
afling f. s. 95
afqvämd f. s. 63
akallan f. s. 95
akan f. s. 95
akläþi n. s. 20
alder m. s. 16—18, 102
alderdomber m. s. 18, 102
almänne n. s. 52
alster s. 17, 117
altara n. s. 75, 76
altare n. s. 75
altare m. s. 75
alvara f., n. s. 77
anlite n. s. 64
ansikt f. s. 63, 71
ansikte n. s. 63, 64
aptan m. s. 25, 102
arbetisskiut n. s. 30
arþer n. s. 10, 16, 118
athäfe n. s. 63
band n. s. 59
barnatal n. s. 52
barndomber m. s. 17, 102
barndomsalder m. s. 17
bas m. s. 26
bidh n. s. 55
bikara n. s. 75
bikare m. s. 75, 106
biskupsdöme n. s. 71
bisman n. s. 95
bismare m. s. 75
bit n. s. 55
blidhskaper m. s. 55
blik n. s. 55
bloþ n., m. s. 21—23.
blomster n. s. 17, 113
blotan f. s. 95
bo n. s 35
bolvirke n. s. 64, 68
bolvärk n. s. 68
borgharaskap n. s. 42, 54
boþ n. s. 57
boskaper m. s. 41, 42, 47
bra f. s. 39
bragdh n., f. s. 59, 60
bref n. s. 46
bro f. s. 35, 36, 39
brodhorskap(er) m., n. s. 43, 50
brot n. s. 57
brut n. s. 55
brödhralagh n. s. 53
brödhraskap n. s. 50, 53
buþ n. s. 46, 55
buþskap(er) m., n. s. 45, 46
bulster m., n. s. 17, 19, 20
burskap n. s. 42, 43, 54
byfoghati n. s. 54, 108
bygning f. s. 95
byrdh f. s. 63
bädder m. s. 20
bälde n. s. 63
böke n. s. 95
böle n. s. 64
cantœbona f. s. 107
cirkil m. s. 106
conspiracion f. s. 106
dadh f., n. s. 61, 102
dagher m. s. 18, 102
dat n. s. 61
dikt f. s. 62, 106
dirve n. s. 63
diurablodher m. s. 21
diäflahärskap n. s. 51

diäflakyn n. s. 51
diävulskap(er) m., n. s. 42, 51 52
drapskaper m. s. 41
drif n. s. 55
drop n. s. 57
drotning f. s. 95
drukkinskaper m. s. 55
drup n. s. 55
drängskaper m. s. 41
dyghþ f. s. 60
dymbildaghar m. pl. s. 39
dyn, dön m. s. 57
dyr f., n. s. 92, 93
eke n. s. 95
enstöþinger m. s. 95
fanginskaper m. s. 55
fastvirke n. s. 64
fearföling f. s. 95
fikt f. s. 62
finger m., n. s. 90—92, 95
fiskaläghe n. s. 64
fiskaraläghe n. s. 64
fiske n. s. 63
fisker m. s. 103
fiskeri n. s. 108
fiälster s. 17, 111, 115, 117, 120
fiät n. s. 60
flogh n. s. 56
flot n. s. 57
flugh n. s. 55
flut n. s. 55
fodher n. s. 16
-folk n. s. 52
folster n. s. 17, 123
forma f. s. 105
foster n. s. 17, 123
frost n. s. 59
frudöme n. s. 54
frukt f. s. 106
frykt f. s. 62, 71
frykte f. s. 71
frälse n. s. 51, 52, 63, 87
fränskaper m. s. 53
fuglagalder m. s. 18
fuglasanger m. s. 18
fylghi n. s. 51, 52
fä n. s. 30
fänikal n. s. 108
fämt f. s. 62
fänge n. s. 63
fäst f. s. 67—69
fästa f. s. 67, 68, 72
-fästa f. s. 68, 72
fäste n. s. 67—69
fäþerne n. s. 64
före n. s. 63
galder m. s. 16, 18, 19
galinskaper m. s. 55
garþer m. s. 36, 39
gift f. s. 62
gilde n. s. 50, 52, 64
gilder n. s. 16
giolskaper m. s. 41
giptarmal n. s. 53
gisling f. s. 95
giäld n., f. s. 60, 61, 99, 101
gladhskaper m. s. 55
grater m. s. 19, 100
grevadöme n. s. 45
grevaskap n. s. 43, 45, 46
grip n. s. 55, 56
griper m. s. 56
gränd f. s. 42
gulfingran n. s. 95
gälskaper m. s. 42
gärning f. s. 72
gästning f. s. 95

göma f. s. 67
halster n. s. 17, 109, 119
hand f. s. 90, 98
hapt n. s. 65, 66
hapter m. s. 65
hedhindomber m. s. 52
hedhinskaper m. s. 52
hema n. s. 26
hemahus n. s. 26
heman n. s. 26, 49, 95
hem(ber) m., n. s. 3, 25, 26, 100—02
hembole n. s. 26
heme n. s. 26
hemele n. s. 26
hemkynne n. s. 64
hionafälagh n. s. 53
hionalagh n. s. 42, 53
hionalaghskap n. s. 42
hiärta n. s. 76
hoffolk n. s. 51
hoffþadyna f. s. 20
horn n. s. 75
hors n. s. 30
huldskap n. s. 42, 55
hulster s. 17, 112
**hund* n. s. 45
hundare n. s. 45, 46
hus n. s. 26, 49, 68, 100, 101, 102
huskaper m. s. 49
häfte, häpte n. s. 65—67
häkt f. s. 62, 63, 69, 70
häkta f. s. 67, 72
häkte n. 63—67, 69, 70
hälda f. s. 66
hälft f. s. 62
häpta f. s. 66, 67, 72
häraþ n. s. 46
härbärghe n. s. 64
härradöme n. s. 54
härrahof n. s. 51
härskap(er) m., n. s. 49—51, 54, 55, 98
häräþe n. s. 46
häskaper m. s. 42, 98
häsle n. s. 95
ilþydhe n. s. 52
inländing f. s. 95
inländinger m. s. 95
iul n. pl., f. s. 39, 40
kalker m. s. 106
kamar m., n. s. 75, 106
kamara n. s. 75, 106
kamare m. s. 75, 106
kanterlenar m. pl. s. 109
kanunkadöme n. s, 54
kapa f. s. 105
kapel m., f. n. s. 106
kapella f., n. s. 106
kapitel n. s. 106
kapitel n. s. 106
kapitule m. s. 107
karena f. s. 106
kin f. s. 90, 98
klokskaper m. s. 42
klärkeri n. s. 53, 108
kompani n. s. 50, 51, 53, 108
kompanskap n. s. 42, 52
kondicie f. s. 106
konfederation f. s. 106
konvent f., n. s. 106
kopie f. s. 106
kor n. s. 55
kor n. s. 107
korporale n. s. 106
kreatur f., n. s. 40
kreatura f. s. 40
krokra f. s. 38

krykking f. s. 95
kulder m. s. 18
kuskan f. s. 95
kyldh f. s. 59
kyn n. s. 50, 69
källare m. s. 75, 106
kärling f. s. 95
käte n. s. 63
lagh n. s. 33—35
-lagh n. s. 52
lagha häfte n. pl. s. 66, 67
laghmansdöme n. s. 54
lakan n. s. 95
land n. s. 45, 99
landskap n. s. 43, 45, 46, 99
las m., n. s. 28, 29
later n., m. s. 16, 19, 100
lat(er) n. pl., m. s. 100
lekan n. s. 95
lektare m. s. 106
lifdagher m. s. 18, 102
liftime m. s. 102
linlak n. s. 20
list f. s. 62
liuþ n., f. s. 58
lof n. s. 64
lok n. s. 57
lokkan f. s. 95
ludher m. s. 16
luk n. s. 29
lunga f. s. 75—77
luter, loter m. s. 57
lyft f., (n.) s. 62, 70, 71
lyfte n. (f.) s. 62, 64, 70, 71
lykt f. s. 62
lykta f. s. 72
läghe n. s. 63
läkt f. s. 62
läkze f. s. 106
läsning f. s. 95
läte n. s. 63
löghe n. s. 19, 63
maghskap(er) m., n. s. 43, 50, 53
maghsläkte n. s. 50
manskap n. s. 52
miþdagher m. s. 25, 102
minne n. s. 63
monster n. s. 106
morghon m. s. 25, 102
mortare m. s. 75, 106
myrkahus n. s. 67
myrkastova f. s. 67
mäld f. s. 15
mälder s. 15, 16, 123
mässa f. s. 106
mästarskap n. s. 43
-mäte n. s. 63
möþerne n. s. 64
möiaralder s. 18
naborskap n. s. 53
niþinger m. s. 95
niure m. s. 73
nota f. s. 105
näme n. s. 63
näsablodher m. s. 22
nöghe n. s. 63
nöt n. s. 30
-nöte n. s. 53
ohyra f., n. s. 77
omära f., n. s. 77
ondskaper m. s. 41, 42, 55
ophof n. s. 64
ordh n. s. 64
ordin m. s. 105
panzare m. s. 75, 106
parti n. s. 53, 108
paskar f. pl. s. 39
pelare m. s. 75

presentet n. s. 107
psaltare m. s. 75, 106
pundare m. s. 75
punkter m. s. 106
purpure m. s. 106
pänne m. s. 106
pänninger m. s. 95
pärman n. s. 106
quinde n. s. 52
quäld(er) n., m. s. 24, 25, 102
ra m., f., n. s. 35—39
radh n., f. s. 61, 102, 103
ramarkar m. pl. s. 36, 37
ramärke n. s. 37
ransakan f. s. 95
redh f., n. s. 103
redha f. s. 47
redhe m. s. 21
redhe n. s. 48
redher n., m. s. 16, 20
redhre m. s. 21
redhskap(er) m., n. 41, 42, 44—48
reghla f. s. 105
riddaranamn n. s. 54
riddaraskap(er) m., n. s. 43, 51, 52, 54
riddarskap n. s. 51, 54
rif n. s. 55
rike n. s. 46, 63
roþer m. s. 13
rodher n. s. 16
rop n. s. 64
rykt f., n. s. 62, 70, 71
rykte n. s. 62, 64, 70, 71
räfsing f. s. 95
räk n. s. 60
rätra f. s. 38
rätter m. s. 35
rö f. s. 38, 39
rökt f. s. 62
rör n. s. 37
rör f. s. 38, 39
röveri n. s. 108
saffran n. s. 95
sakrament n. s. 106
sanghus n. s. 107
sanger m. s. 18
sax f. s. 38
sekret(e) n. s. 106
sext f. s. 106
sidher m. s. 18
sifskaper m. s. 42, 53
sighnete n. s. 106
siängaralder m. s. 18, 117
skal f., n. s. 103
skalf n. s. 59
skap n. pl. s. 44
skaplare m. s. 75
skillinger m. s. 95
skin n. s. 20
skin n. s. 55
skipte n. s. 63
skiut n. s. 30
skole m. s. 106
sko(r) m. s. 35, 36
skrin n. s. 106
skript f. s. 107
skuld f. s. 60, 61, 99, 101
skyldmänne n. s. 52
skyldskaper m. 41, 42, 53
slit n. s. 55
släkt f., n. s. 63, 69—71
släkte n. s. 50, 63, 64, 69—71
slöseri n. s. 108
smidhe n. s. 63
snidh f., n. s. 55
snille n. s. 63
soþ n. s. 57

spakmänne n. s. 52
späki f. s. 62
staþge m. s. 35
stake m. s. 36
stalbrödhraskap n. s. 53
stal(la)rum n. s. 27
stigh n. s. 55
stikt n. s. 71
stokker m. s. 36
striþ f., n. s. 59
studh, stodh f., n. s. 93
styltinger m. s. 95
styre n. s. 63
svete m. s. 23
sveter m. s. 23
syne n. s. 63
syskina-alder s. 18
systkinalagh n. s. 53
systratal n. s. 52
säkt f. s. 62
sälle m. s. 53
sälle m. s. 106
sälskap n. s. 43, 51, 53
söm(ber) m., n. s. 28
-söre n. s. 63
söstraskap n. s. 50
tan f. s. 89, 97, 98
tar n., m. s. 32, 33
tiþ f., (m.) s. 18
time m. s. 18
tiuþer n. s. 16
togh n. s. 57
torn n. s. 67, 68
troldomber m. s. 18, 19, 51
trolskaper m. s. 41, 42, 51, 55
tröst f. s. 59
tylft f. s. 62
thilster s. 112, 114, 115
thing n. s. 40
þiufskaper m. s. 41, 42
þorft f. s. 62
þorn m., n. s. 27
þumulfinger m., n. s. 91
þyft f. s. 62
thwang f., n. s. 103
thäkan n. s. 95
thörne n. s. 28
ungdomber m. s. 17, 102
ungdomsalder m. s. 17
utländinger m. s. 95
vald n. s. 60
valdskaper m. s. 41
varp n. s. 59
vigilia f. s. 106
vinskaper m. s. 42, 53
vinter m. s. 90
vist f. s. 62
vitne n. s. 63
vrak n. s. 59
väþer n. s. 16
välde n. s. 54
värþ n. s. 54
värþe n. s. 54
värþskap n. s. 43, 51
värke n. s. 63
äþle n. s. 64
äkteskap n. s. 42, 43, 53
äldre f. s. 18
älle, älde f. s. 18
ök(er) m., n. pl. s. 29—32
öknöte n. s. 30
örs n. s. 30

Svenska dialekter.

aldör n. s. 17, 124
ankla n. s. 73
ax n., m. s. 27

blast(er) m., n. s. 17, 112, 114
bläster m. s. 12, 17, 120
bragd n. s. 60
Bruket n. s. 101
bulster n. s. 17
fabrik n. s. 101
fjåslider n. s. 17
fjälster n. s. 17, 120
flis(a) f. s. 112
flister n. s. 17, 112, 114, 115
fluster n. s. 17, 120—23
fosterkar n. s. 115
fotografi n. s. 101
fäste s. 68
gräfta f. s. 12
hoggst n. s. 17, 120
hoggster m. s. 17, 124
häskap n. s. 49
höst n. s. 17
järsta f. s. 77
klabb m. s. 14
knoster n. s. 17, 119
kort n. s. 101
kvalster n. s. 17, 119
-lag n. s. 52
latter m. s. 19
lämster n. s. 14, 17
läter n. s. 17
malder s. 15
mil n. s. 103
miälta n. s. 74
mullrå f. s. 35
mäskeroder n. s. 13
niora n. s. 74
nyra n. s. 74
rakst m. s. 17
rå f. s. 35
släter n. s. 14, 17, 117
snus m. s. 101
svett m. s. 23
svettekaka f. s. 23
svettekorv m. s. 23
svinläter n. s. 17
tillstärr s. 115
åkkla n. s. 73
årder n. s. 10, 118
öga n., f. s. 77
öra n., f. s. 77
örs n. s. 30
öst m. s. 17

Nysvenskt rikksspråk.

alster n. s. 17
ansikt f. s. 70
argument n. s. 104
astma r. s. 104
bamburör n. s. 39
blod r. (m.), n. s. 22
bläster r. s. 12
bracka m. s. 100
brodd m. s. 108
bryggeri n. s. 101
bränneri n. s. 101
bås n. s. 27
census r. s. 104
centrum n. s. 104
circus r. s. 104
datum n. s. 104
delta n. s. 104
dokument n. s. 104
drama n. s. 104
dån n. s. 57
element n. s. 104
evangelium n. s. 104
examen r. s. 104
experiment n. s, 104

faktum n. s. 104
ferment n. s. 104
fjäll n. s. 122
flegma n., r. s. 104
fluster n. s. 17, 120—23
flustra s. 122
frost n., f. (r). s. 59
fängkål, fenkål m. s. 108
författarskap n. s. 54
genomsnitt n. s. 104
genus n. s. 104
glöd m. (r.), n. s. 93
grannskap n. s. 42
gravamen n. s. 104
Guatemala n. s. 100
Gästis n. s. 100
hafre r. s. 103
Heidelberg n. s. 100
hemvist f. (r.), n. s. 61
herrskap n. s. 49, 98
hirs r. s. 103
hund m. s. 2
hynda f. s. 2
häkt f. s. 70
incitament n. s. 104
ingenium n. s. 104
instrument n. s. 104
inträngling m. s. 101
intävlare m. s. 101
Jena n. s. 100
kasus r., n. s. 104
klister n. s. 117, 119
kol n. s. 93
komma n. (r.) s. 104
komplement n. s. 104
konstnärskap n. s. 54
korn n. s. 103
kuratel n. s. 54
kuriosum n. s. 104
lag(h) n. pl., f., m. s. 34, 35
landsmanskap n. s. 54
ledamotskap n. s. 54
lektorat n. s. 54
levnadsfång n. s. 101
levnadskall n. s. 101
lider n. s. 17
Lund n. s. 100
majs r. s. 103
medelsnitt n. s. 101
medeltal n. s. 101
medikament n. s. 104
medlemskap n. s. 54
medtävlare m. s. 101
minimum n. s. 104
modus n., r. s. 104
moment n. s. 104
museum n. s. 104
nimbus r. s. 104
nomen n. s. 104
nubb r., n. s. 28
näringsfång n. s. 101
onus n. s. 104
omen n. s. 104
opus n. s. 104
ornament n. s. 104
Oxford n. s. 100
paktum n. s. 104
pensum n. s. 104
pergament n. s. 104
plenum n. s. 104
porträtt n. s. 101
professor m. s. 100
prästerskap n. s. 52
prästgäll n. s. 61
repslageri n. s. 101
rodd r. s. 13
roder n. s. 13
rug r. s. 103

rör n. s. 38
schema n. s. 104
skal n. s. 122
skriptum n. s. 104
skygd f., n. s. 61
slåtter r. s. 14
släkt f. (r.) s. 70
släkte n. s. 70
sockerrör n. s. 39
specimen n. s. 104
spektrum n. s. 104
speta f. s. 14
spik r., n. s. 28
stake r. s. 14
strandrör n. s. 39
student m. s. 100
stör r. s. 14
söm n., r. s. 28
tema n. s. 104
tempus n. s. 104
tentamen r. s. 104
thordön m., n. s. 57
tum r., n. s. 103
Uppsala n. s. 100
vete r., n. s. 103
vinterdvala r. s. 100
vittnesbörd f., n. s. 61
votum n. s. 104
växel r. s. 100
åbrodd m. s. 108
ök m., n. s. 3, 30—32

Danska.

kompanlav n. s. 52
taar n. s. 33
taare f. (r.) s. 33

Gotiska.

anafilh n. s. 60
avistr n. s. 112
biūhti n. s. 82
blōþ n. s. 21
daúr n. s. 92
dēds f. s. 61
dwalawaúrdei f. s. 84
filuwaúdei f. s. 84
fōdr n. s. 119
fraweit n. s. 60
frumisti n. s. 82
fulhsni n. s. 110
galeiki n. s. 82
gild n. s. 60
gilstr n. s. 111
gōdei f. s. 88
hliuþ n. s. 58
hulistr n. s. 110—12, 117
lausawaúrdei f. s. 84
maúrþr n. s. 112
raus n. s. 38
swaíhra m. s. 2
swaíhrō f. s. 1
þaúrnus m. s. 27
wulþr n. s. 110

Fornhögtyska.

altar n. s. 9
anklâo f. s. 73
biz m. s. 56
blick m. s. 56
bluot n. s. 21
brust f. s. 98
dorn m. s. 27, 98
elch m. s. 98

fatunga f. s. 111
**febar* n. s. 98
flug m. s. 56
fluz m. s. 56
galstar n. s. 9
getilôsi f. s. 85
goumalôsi f. s. 85
grif m. s. 56
kelch m. s. 98
kustelôsi f. s. 85
maltar n. s. 15, 116
nioro m. s. 73
rôr n. s. 38
ruochalôsi f. s. 85
ruodar n. s. 13, 15, 125
scuz m. s. 56
sliz m. s. 56
verlust f. s. 98
wizzilôsi f. s. 85
zand m. s. 89
zebar n. s. 98
ziotar n. s. 119
zorn m. s. 98
zug m. s. 56

Medelhögtyska.

alter m. s. 117
vrîhelse f. s. 87
zaher n. s. 33

Nyhögtyska.

tor n. s. 92
zähre f. s. 33

Fornsaxiska.

símo m. s. 73

Medellågtyska.

ansichte n., f. s. 62
blideschop f. s. 42
broderschap f. s. 43
bûrschap n. s. 54
dichte n. s. 62, 106
echtschop f. s. 43
greveschop f. s. 42, 43
hechte n. s. 66
hechte, hefte f. s. 62, 63, 67
helfte f. s. 62
herschop f., n. s. 43
hope m. s. 107
kopenschup f. s. 42
lantschop f. s. 43, 45
lovete, lofte n., f. s. 62
mageschop f. s. 43
mate f. s. 107
mêsterschop f. s. 43
redeschap f., n. s. 43, 48
riddershap f. s. 42, 43, 51
rochte, ruchte n. s. 62
sel(le)schop f. s. 43, 51
slechte n. s. 62, 63
sticht(e) n. s. 71
strît m. s. 59
susterschop f. s. 50
trûweschop f. s. 42
vechte f., n. s. 62
veste f. s. 68
vrentschap, vruntschap f. s. 53
vruchte m. s. 62
wertschap f., n. s. 43, 51
wôker m. s. 107

Angelsaxiska.

aldor, ealdor n. s. 7
beorðor s. 111

bite m. s. 56
blice m. s. 56
blôð n. s. 21
cempa m. s. 74, 106
créða m. s. 74
crocca m. s. 74, 106
flyge m. s. 56
galdor, gealdor n. s. 9
gripe m. s. 56
lyre m. s. 56
múða m. s. 74, 106
róðor n. s. 13, 115, 125
scyte m. s. 56
sige m. s. 56
sima m. s. 73, 74
slite m. s. 56
steða m. s. 74, 106
stige m. s. 56
stofa m. s. 74, 106
stofu f. s. 74
tyge m. s. 56

Latin.

abrotanum n. s. 108
altare n. s. 75, 105
camera f. s. 106
capella f. s. 106
capistrum n. s. 110
capitulum n. s. 107
cella f. s. 106
chorus m. s. 107
chrisma n. s. 105, 106
conventus m. s. 106
crusta f. s. 120
dictio f. s. 62,
dictum n. s. 62, 106
eremita m. s. 106
feniculum n. s. 108
fructus m. s. 106
(h)austrum n. s. 115
mensa f. s. 106
papa m. s. 107
penna f. s. 106
plaustrum n. s. 119
punctus m. s. 106
purpura f. s. 106
præsentatæ f. pl. s. 107
schola f. s. 116
scriptum n. s. 107
sæculum n. s. 116

GÖTEBORG
WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.
1913